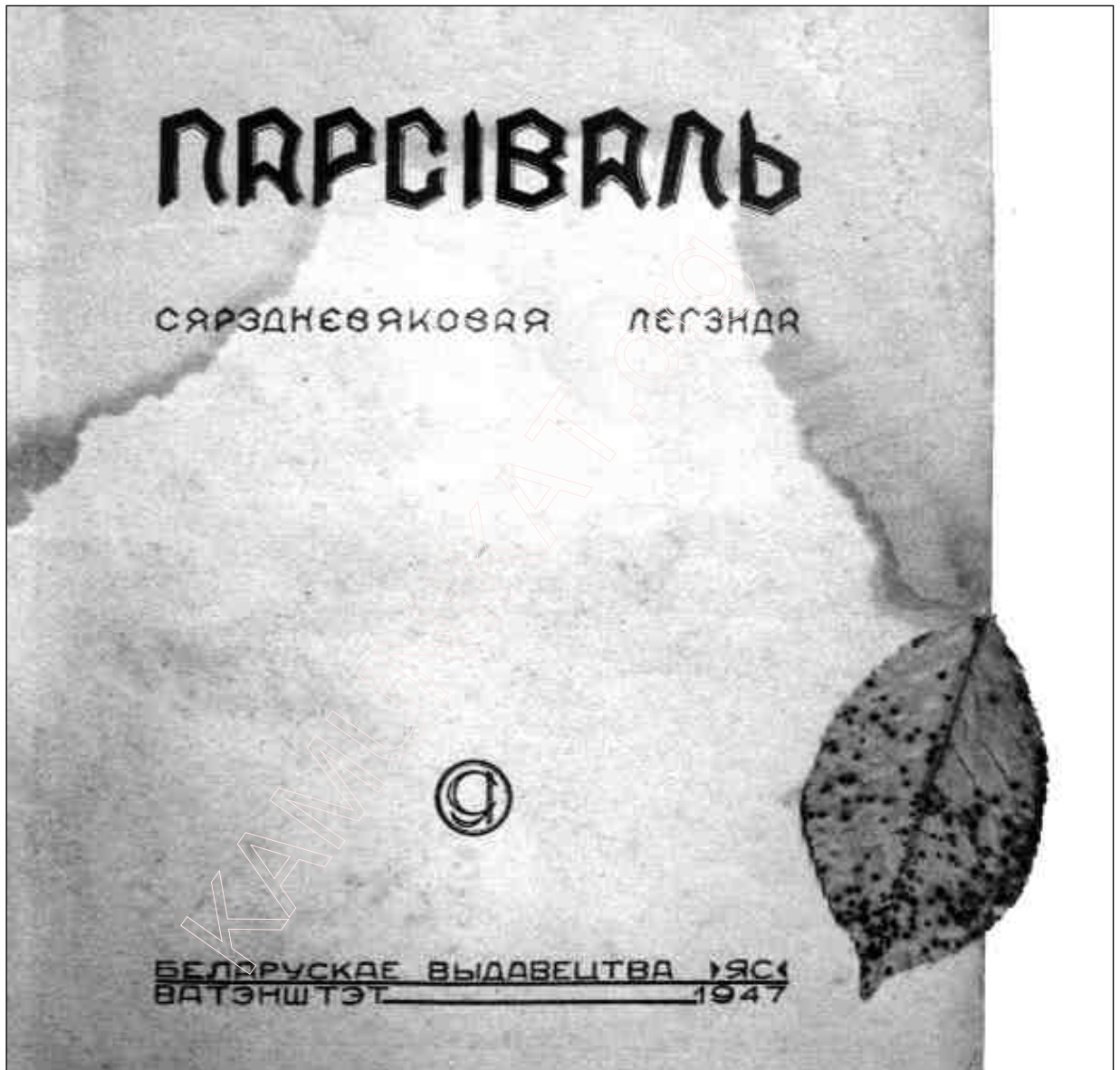

Беларускія Ведамасьці

Варшава, сьнежань 2001 г. — студзень 2002 г.

„Ёсьць рэчы, якіх нельга асягнуць рукамі. Ёсьць скарэбы, перад якімі ўсе шляхотныя каменьні — шмарагды, рубіны, хрызаліты і залацістыя тапазы — зьяўляюцца попелам і нічым.”

ДУМАЮЧЫ ПРА ЛЕПШАЕ

(Прадмова выдаўца)

Эўрапейская сярэднявечная літаратура — легенды, паданьні, эпасы — мала вядомая ў Беларусі. (Акрамя, магчыма, *Аповесці аб Трышчане*.) Гэтаму ёсьць розныя тлумачэньні і прычыны. Але галоўная зь іх — адсутнасьць перакладаў. Літаратура павінна гучаць па-беларуску. Тады перакладны твор робіцца набыткам і нашай літаратуры.

Легенды пра Парсіваля, ці таксама пра Сьвяты Грааль, нічога ня кажуць нашаму чытачу. У той час, калі ў кантэксьце эўрапейскага мастацтва спасылкі ці ўспамінаньні гэтых назоваў сустракаюцца даволі часта ад Вагнэра да Рэмарка.

Сьвяты Грааль, якога шукае Парсіваль, у літаратурна-сымвалічным сэнсе абазначае нейкую няўлоўную мэту, жаданае дасягненьне, якое ёсьць узнагародай і вяршыняй стараньняў і імкненьняў усяго жыцця. Згодна з рэлігійнай легендай, тут маецца на ўвазе келіх („кубак”), зь якога піў Езус у час Апошняй Вячэры.

Паводле іншай легенды, багаты знаёмец Хрыстуса Іосіф з Арыматэі (які быццам бы быў таемным вучнем Езуса, заранёў падрыхтаваў Ягонае пахаваньне, магілу, саван і інш.). Гэты Іосіф напоўніў келіх Хрыстовай крывёй падчас укрываваньня Збавіцеля. Кроў, як потым выявілася, мела здараўленчыя ўласьцівасьці.

Такім чынам назоў *Сьвяты Грааль* часцей за ўсё абазначае сэнс „Сьвятая Кроў” альбо *Сьвяты Келіх* (кубак, посуд, начынне).

Зь легендай пра здабыццё *Келіха Грааля* сэнсоўна пераплятаецца часам іншая легенда пра пошукі Каўчэга (Куфра) Запавету. Куфар Запавету — гэта прадмет найвышэйшага культу, які знаходзіўся ў цэнтры Храма Саламона ў Ерусаліме. Дзякуючы Куфру Запавету, сьвятар у храме мог непасрэдна паразумецца з Богам. Куфар абдорваў добрасьцю справядлівых і знішчаў злачынцаў. Пасьля разбурэньня Храма Саламона Каўчэг Запавету зьнік. Хто Яго знойдзе, атрымае надзвычайныя веды ад Бога і ўбачыць Яго.

Легенда, хто ў яе верыў, спараджала авантурыстаў і ня менш авантурную фантастычную літаратуру. Дасьледчыкі адзначаюць, што ва ўсіх вэрсіях легенды *Сьвяты Грааль*, *Келіх* ёсьць адначасна і прадметам, і сымвалам дасканаласьці, мае адначасова і рэальныя, і міфічныя каардынаты. Ён падаецца звычайна як схаваны таемны скарб, але сымвалізуе нешта няўлоўнае, як бы ня з гэтага сьвету.

Духоўны аспект легенды мае свае крыніцы ў культуры, якая яе спарадзіла, і ў самых старадаўніх вэрсіях сягае да паганскіх кельцкіх паданьняў (даволі пачварнага зместу) і да гісторыі гераічнага і таямнічага кельцкага караля Артура. Пазьней легенда была адухоўлена хрысьціянскім зместам і ўключана ў літаратурную традыцыю эўрапейскай культуры.

Першай літаратурнай аповесьцю пра *Грааль* быў ня скончаны раман Крэцэна з Труа „*Песьня пра Грааль*” (напісаны каля 1190 году). Гэта твор, фактычна, сьвецкага характару, які абапіраўся на паганскую кельцкую легенду. Галоўным героем рамана, прататыпам Парсіваля, быў Пэрэдур — сьведка пачварнага абраду і таямніцы кельтаў.

Крыху пазьней (з 1205 года) найбольш распаўсюдзілася адна з хрысьціянскіх вэрсіяў легенды пад назвай „*Пэрлесваўс*”, якую быццам бы напісаў адзін манах з абатства Гластонбэры.

У гэты час легенду пра *Грааль* пішуць і перапісваюць выключна манахі, яна набывае ўзровень літаратурнага твору, напоўненага выкароднымі ідэямі і ўчынкамі мастацкіх герояў.

Вядомай вэрсіяй тады стаў твор баварскага паэта Вальфрама фон Эшэнбаха, напісаны ў 1220 г. пад назвай „*Парцыфаль*”. (Французкае гучаньне — „Парсіваль”)

13-е стагоддзе — час найбольшага распаўсюджваньня літаратурнай вэрсіі легенды пра *Сьвяты Грааль*. Галоўным героем твору становіцца малады рыцар Парсіваль, які шукае шчаслівага сэнсу жыцьця і, прайшоўшы праз прыгоды ды выпрабаваньні, набывае вопыт, разумнее, удасканальваецца як асоба сэрцам і духам, утаймоўвае свой эгаізм, самаупэўненасьць ды нядбалства, пазнае сапраўднасьць Бога і дасягае шчаслівай мэты.

* * *

Тут трэба адзначыць і спэкулятыўны аспект легенды. Паданьне пра *Сьвяты Грааль* яшчэ ў XII-XIII стагоддзях выкарыстоўвалася эрэтыкамі, алхімікамі, тампліерамі, пазьней (у XVIII ст.) — масонамі і ўвогуле шарлатанамі для сымвалізацыі сваіх паняццяў. У гэтай справе ўзьнікла мноства псэўданавуковых аматарскіх „дасьледваньняў”, пагрунтаваных на чутках, меркаваньнях і дадумваньнях ды на цытаваньні іншых такіх жа „дасьледваньняў”, заснаваных на чутках і меркаваньнях.

Гэта ёсьць пласт псэўданавукі (гэтак жа, як графаманства ў літаратуры, кіч у мастацтве, мас-культура ў творчасьці і т.п.)

Гісторыя паказвае, што колькі б ні разьвівалася навука, ўсяроўна знойдуцца людзі, якія будуць вынаходзіць „пэрпэтуум мобіле”, дасьледваць „лятаючыя талеркі” ці „касмадрымы” ў пустыні Наска (нягледзячы на тое, што этнографы даўно і дасканала дасьледалі сутнасьць фігураў Наска: касмадрымы тут ні пры чым).

Гэтакі ж містычна-дасьледчыцкі баласт утварыўся і вакол легенды пра *Сьвяты Грааль*. Увогуле, уяўленьні пра магчымасьць адкрыцьця ісьціны шляхам раптоўнага адкрыцьця яе таямніцы без працэсу яе пазнаньня (адсюль угадваньні, дадумваньні і меркаваньні) ёсьць асновай усялякай эрасі. Тут псіхалёгія азарту, зьмешаная з самалюбаваньнем і ляніўствам, калі хочучь, ня вучачыся, зрабіць навуковыя адкрыцьці. Гэта, да

прыкладу, як бы хто, не працуючы, захацеў разбагацець, іграючы ў карты.

Я, вядома, не зьбіраюся спрощваць працэс духоўнага разьвіцьця эўрапейскай культуры і змест змаганьня сьветапоглядных ідэй. Але ўсялякая ідэя, калі яна выказаная, можа знайсці сваіх прыхільнікаў. У гэтым ёсьць вялікая стваральная сіла і вялікая разбуральная небясьпека ідэй. Тут толькі я хацеў зазначыць, на чым звычайна грунтуецца псэўдаідэя, якія, ў пэўнай ступені, даткнуліся ацэнак старажытных легендаў.

Атэістычныя аўтары рознага кшталту з ахвотай абмяркоўваюць „праблему” (так ім здаецца) таямніцы *Сьвятога Граалю*, які ацэньваюць як вырабленую антыхрысьціянскую ерэс ці нават як „містычны касьцёл”, пагрунтаваны, маўляў, на эзатэрычнай канцэпцыі „схаванага” хрысьціянства і заснаваны эвангелістам Янам на грунце таемных ведаў, атрыманых ім непасрэдна ад Ісуса Хрыста. Маўляў, гэтымі сакрэтнымі ведамі, як лічаць атэістычныя аўтары, не валодаюць вызнаўцы эзатэрычнага (адкрытага) хрысьціянства і г.д. — усё па вядомай схеме: маўляў, Боская ісьціна ёсьць схаванай таямніцай (таемнай ведай), якую можна адкрыць неадэкватным чынам. (Гэта значыць, нека пра яе даведацца, бяз веры, без духоўнага разьвіцьця, пакаяньня, адкупленьня грахоў і г.д.)

Трэба адзначыць, што афіцыйны Касьцёл і глыбокаверныя рымскія дастойнікі з Ватыкану ніколі не пацьвердзілі існаваньня *Граалю* і адначасна (што вельмі важна) Касьцёл ніколі не забараняў і не змагаўся з аповесьцямі пра *Грааль* і пра прыгоды Парсіваля, нават у пэрыяд барацьбы з ерасямі і забароны катарытаў. Нягледзячы, дарэчы, і на выразныя элемэнты гностыцызму ў сьветапоглядзе Парсіваля, якія ён, аднак, пасляхова пераадольвае.

Тут палягае якраз мастацкая цікавасьць вобразу Парсіваля, які напачатку выглядае маладым дурнем і эгаістычным ганарліўцам, але паступова зьмяняецца і ў канцы сталее, разумнее, асэнсоўвае дабрыню і велічасьць Бога і Боскую волю ў сваім лёсе.

У гэтакіх трансфармацыі вобразу — прыкметы сталай і добрай літаратуры, адлюстраваньне мастацкай традыцыі, якая адпавядала маральным дасягненьням Хрысьціянства.

* * *

Пераклад „*Парсіваля*” (*Парцыфалю*) зроблены *Леанідам Янавічам Галяком* у 1947 годзе ў лягеры беларускіх уцекачоў Ватэнштэт у ангельскай акупацыйнай зоне Нямеччыны. У гэтым лягеры жыло тады агулам 325—350 асобаў дарослага насельніцтва. (Зь іх 50-60 асобаў — інтэлігенцыя.) Існаваньне было вельмі цяжкім. Трэба было фізічна выжываць. Але беларусы, асабліва моладзь, дбалі найперш пра Беларусь, пра рабленьне добра беларускай культуры і беларускай будучыні.

Здавалася б, безнадзейная справа: лягер і ўцякацтва, праблема, як вытрымаць ды паесьці. Беларусь зноў пад Расеяй, там зноў бальшавікі. Але тут, у лягеры, беларусы імкнуцца хоць калівам, хоць словам, песьняй ды вершам, перакладам, друкам — Беларусі дапамагчы, дбаюць пра ейны лёс, вераць у яе будучыню, навучаюць дзяцей. Гэта былі людзі надзейныя. На такіх трымаецца Бацькаўшчына.

Беларускі лягер каля вёскі Ватэнштэт утварыўся ў канцы жніўня-пачатку верасьня 1946 года. Жыццё яго нагадвала маленькую падкаляніяльную краінку з сваім „урадам”, грамадзянскай супольнасьцю, палітычнымі групамі, канфэсійнымі дачыньнямі і культурай. Тут рэгулярна выдаваліся часопісы „*Шляхам жыцьця*” і „*Lemanic*”, друкаваліся на ратапрынце сьпеўнікі і брашурны, наладжваліся канцэрты і дэкламацыі, нават „гастролі” — прыязджала, напрыклад, беларуская эстрадная група з амэрыканскай зоны акупацыі „Жыве Беларусь”. У лягеры была беларуская гімназія, моладзь вучылася; дзейнічала скаўцкая арганізацыя „Крывія”, вяліся дэбаты і сходы, выбары ды „плебэсцыты” і г.д.

У выдавецкай справе лягэру асабліва рухомым быў малады *Янка Сурвіла*. Ён стварыў выдавецтва ў абліччы аднае актыўнае асобы, якое называлася *Я С* (г.зн. Янка Сурвіла) і мела нават сваё лёго (літары „я” і „с” у колцы).

У гэтым лягерным выдавецтве выйшла, дарэчы, сур’ёзная праца („Whiteruthenia”), падрыхтаваная спэцыяльна для замежнікаў у

ангельскай мове вядомымі беларускімі вучонымі і дзеячамі **Вітаўтам Тумашам, Леанідам Галяком, Станіславам Станкевічам, Анатолем Шкуткам** і інш.

Тут жа быў аддрукаваны і „Парсіваль”. Л. Галяк у сваіх успамінах таксама напісаў пра гэта пару словаў: „Янка Сурвіла ўзяўся выдаваць ратапрынтам мой пераклад легенды аб „Парсівалі”. Пры выданні „Парсіваля” Я.Сурвіла меў панесьці ўсе расходы і скарыстаць з усіх прыходаў з продажы, я меўся атрымаць толькі 10 перакладніцкіх экзэмпляраў. На тэхнічную работу набіцьця матрыцаў Сурвіла наняў за цыгарэтную ўзнагароду Хв. Ільшэвіча.” (Л. Галяк, *Успаміны, кн. II, — Выдавецтва „Летапіс”, ЗША, 1983 г., с. 70*)

Тыраж „Парсіваля” быў, відаць, вельмі невялікі. У эміграцыі пра пераклад ўжо мала хто ведае й памятае. Гэтую цяпер рэдкасьць мне паказалі ў пыльным кнігазборы беларускае царквы ў Нью-Ёрку. Акрамя таго, засталася нэгатыўнае стаўленьне да якасьці перакладу (найперш мовы, перагрукванчай чужароднымі канструкцыямі). Але ведаючы пра тыя цяжкія і гераічныя ўмовы, у якіх тады у 40-х гадах тварылі ўцекачы-беларусы дзеля Бацькаўшчыны, крыўдна было б дапускацца, каб іхная праца зьнікла, загінула для Беларусі. Няхай яна жыве і спрыяе дабру.

Ведаючы „Парсіваля” ў „Беларускіх Ведамасьцях”, мы зь большага рабілі карэкцыю мовы перакладу, але толькі там, дзе гэта было канцова неабходна і не парушала стылістыкі беларускага тэксту, у якім хораша пазнаецца вядомая мне манера нашай Ашмянска-Івейскай Віленскай гаворкі.

* * *

Пра перакладчыка. Леанід Галяк (1910-1980), магістар права, нарадзіўся ў Вільні ў сям’і паштовага служачага. Бацькі паходзяць з мястэчка Іўе былога Ашмянскага павету са зьмешанага шляхецка-сялянскага роду.

Скончыў Віленскі ўнівэрсітэт. Са студэнцкіх гадоў удзельнічаў у палітыцы, у беларускім адраджэнскім руху, быў сябрам шматлікіх беларускіх маладзёвых арганізацыяў.

У пэрыяд вайны за часы дзеяньня беларускай падакупацыйнай адміністрацыі быў у Менску, працаваў суддзём Акруговага суду. У 1944 годзе прызначаны рэктарам Беларускага юрыдычнага інстытуту, які так і не адчыніўся, бо вярнуліся бальшавікі. У 1944 г. выехаў у Нямеччыну.

У 1950 годзе пераязджае ў Нью-Ёрк. Быў сябрам Рады БНР. У палітыцы прытрымліваўся поглядаў правага накірунку.

Зянон ПАЗЬНЯК
кандыдат мастацтвазнаўства

Прадмова перакладчыка

Адаючы пад ацэнку чытача гэтую кнігу, я кіраваўся ў вялікай меры думкаю папоўніць тую нястачу, якая адчуваецца ў нашай літаратуры, а іменна, адарванасьць ад крыніцаў супольнай нам зь іншымі народамі, заходне-эўрапейскай культуры.

Гэты сыціплы ўклад не зьяўляецца наогул новым у гісторыі нашай літаратуры. У пэрыяд росквіту беларускай літаратуры існавалі ўжо пераклады, калі ня гэтага твору, дык прынамсі з гэтага самага цыклю, як, напрыклад, зага аб Трыстане і Ізольдзе і інш. Такім чынам, ёсьць, хаця і не дакумэнтальныя, падставы да дапушчэньня, што і гэты твор быў ўжо ў свой час прыстасаваны беларускай культуры.

У зазе аб Парсівалю маем злучэньне ўяўленьняў пра рыцарскае жыцьцё з казачнымі здарэньнямі і вобразам разьвіцьця чалавечага духу. Юнак Парсіваль прабіваецца праз няведу, дурноту і злчынства да зразуменьня абавязку і шляхотных учынкаў. Кожны чалавек — у большай ці меншай меры — падобны да Парсіваля, і вартасьць гэтай загі ў тым, што яна парушае мамэнты, супольныя ўсім народам.

Наша моладзь можа таксама пачарпнуць з гэтай загі пэўную навуку для падмацаваньня сваіх імкненьняў. Юнак, пакліканы да нейкага заданьня, пакідае Бацькаўшчыну, маці, каханую — у пошуках сваёй мэты, якую ён асягне, ці згіне перад гэтым, але ніколі не адступіць ад яе.

На падставе сярэднявковага матар’ялу гэтая зага была апрацаваная ў французкай мове Хрэцэн дэ Труа Эшэнбах. Сучасны нямецкі тэкст апрацаваны на падставе вышэй пададзенага матар’ялу.

У перакладзе ёсьць некаторыя скарачэньні, зробленыя сьведома, з мэтай зрабіць пераклад больш прыступным для нашага чытача.

Перакладчык

ГАМУРЭТ І ГЭРЦЭЛЯІДА

Няма на сьвеце шчаслівейшых людзей, як шукальнікі прыгодаў, якія за нішто маюць сваё жыцьцё, усё здабытае радасна аддаюць і ў вечнай зьмене ўчынкаў і прыемнасьцяў шукаюць сабе задавальненьня.

Калі памёр кароль Анжуйскі Гандзін, ён пакінуў свайму старэйшаму сыну Галеэ ўсё, што ён меў — гарады і каралеўскі пасад.

Ягонаму малодшаму сыну Гамурэту — не засталася нічога, апроча ўзбраеньня, каня і адвагі. Дзеля гэтага Гамурэт пакінуў бацькаўшчыну, брата і прыгожую Анфлізу, якую ён кахаў і якая выйшла замуж за старога караля Францыі, і паехаў шукаць прыгодаў. Шмат гадоў правёў ён у вандраваньні з краю ў край і з лёгкім сэрцам і моцнымі рукамі прыймаў удзел ў бойках і турнірах, здабываючы золата і славу. Ён вызваляў

абложаныя гарады і нападаў на добра бароненыя замкі. Ён быў прыяцелем рыцарскіх мужоў і быў каханы прыгожымі жанчынамі. Усюды, дзе патрабавалі ягонай дапамогі, ён яе даваў, ня цікавячыся правам. Ён пабываў таксама ў краі паганцаў і чорных. Гавораць, што ён здабыў там каралеўства і руку аднае чорнае каралевы. Але і гэта ён пакінуў і паплыў караблём у Гішпанію, каб прывітаць свайго прыяцеля і сястрыніча Кайлета.

Кайлет у гэтым часе, аднак, быў выехаўшы за горы ў Канвалюа, дзе змагаўся за руку маладой каралевы Гэрцэляіды.

Канвалюа — гэта галоўны горад каралеўства Валюа і ляжыць у Брэтоніі, недалёка ад мора. Кароль Валюа памёр і ўсю ўладу пакінуў сваёй дачцэ Гэрцэляідзе. Шмат шукальнікаў прыгодаў, рыцараў і суседніх каралёў стараліся здабыць руку маладой, прыгожай жанчыны.

Аднак, сэрца Гэрцэляіды не належала нікому, і яна адкідала ўсе шлюбныя прапановы. Тады каханьне ў многіх змянілася ў нянавісьць, і яны пачалі нападаць на безабаронную краіну і адрываць гарады і месцы. Змушаная лёсам каралева абвесьціла пасярод каралёў і рыцараў турнір і абяцала сваё сэрца і ўладу пераможніку ў змаганьні. Даведаўшыся аб гэтым, зьехалася шмат шляхотных рыцараў з усіх каралеўстваў: Францыі, Брабанту, Гішпаніі, Партугаліі і здалёку, з-за мора, — з Англіі, Корнуэльсу і Ірляндыі. Усе яны спрабавалі сваё шчасьце, але заўсёды пераможнік быў пераможаны наступным. У канцы перавага пачала хістацца паміж Кайлетам, сястрынічам Гамурэта, і Утэрам Драконавай Скурай, каралём брытаў, які хацеў здабыць руку каралевы толькі дзеля ейнай прыгожай краіны. Кайлет жа запраўды кахаў Гэрцэляіду.

Раніцаю таго дня, які быў вызначаны для змаганьня паміж Кайлетам і Утэрам, Гамурэт прыбыў у места Канвалюа ў пошуках Кайлета, свайго сястрыніча. Народ на вуліцах спатыкаў яго са здзіўленьнем, любуючыся ягонай рыцарскай паставай і багатай вопраткай. Ягоны конь быў пакрыты залататканай посьцілкаю. Шляхотныя каменні блішчэлі на конскай збруі. Узбраеньне ягонае было са срэбра і сталі. Усе на вуліцах радасна віталі яго, жадаючы яму перамогі, бо ўсе думалі, што ён таксама прыехаў на турнір.

Калі Гамурэт знайшоў палатку Кайлета, якая знаходзілася пасярод места, на рынку, ён застаў свайго сястрыніча сумным, ня веручым у магчымасьць перамогі над Утэрам.

— Мяне чакае сьмерць на турніры, — казаў ён, — і (аж страшна падумаць) Гэрцэляіду здобудзе гэты дзікун.

Гамурэт адказаў свайму сястрынічу: „Ніколі нельга губляць надзеі, не паспрабавашы змаганьня.”

— Табе добра быць мудрым, — адказаў Кайлет. — У гэткім выпадку адмова ад змаганьня не зьяўляецца ганьбаю, але розумам. Гэты дзікун можа перамагчы мяне, нават без кап’я, адно сваймі рукамі, але я ўжо паставіў сваё жыцьцё на карту і згублю яго, бо Утэр не шкадуе нічога і нікога.

— Хто сумняваецца, той ніколі не пераможа, — адказаў Гамурэт. — Калі хочаш — я займу тваё месца ў змаганьні супроць Утэра і маю надзею, што яго перамагу.

На прапанову Гамурэта Кайлет згадзіўся. Гамурэт выехаў на майдан супроць Утэра і — пасля цяжкага змаганьня — перамог яго, ськінувшы з каня на зямлю. Усе віталі Гамурэта, як пераможніка, і прызналі яму абяцаную ўзнагароду. Гамурэт бараніўся, гаворачы: „Узнагарода не належыць мне, бо я здабыў яе не для сябе, а для свайго сястрыніча Кайлета”.

— Не! — закрычалі прысутныя, Вы зьяўляецеся ўладаром гэтай краіны і нашай каралевы!

Гамурэт варочаўся ў сваю палатку злосьны, прыракаючы не карыстаць з узнагароды за сваю перамогу.

— Як я магу зачыніцца з такім неспакойным сэрцам у гэтых мурах? Як магу я застацца ў гэтым краі, дзе паляваньне заступае бойкі. Састарэцца ў жаночых абдымках не зьяўляецца маім прызычасьнем і я гэта добра ведаю. Я ўжо чую, як маё сэрца б’ецца, бы птушка ў клетцы, хочучы вырвацца туды далёка, кудысь на край сьвету...

Гамурэт быў яшчэ ў палатцы, калі да яго ўвайшоў сьвятар і прывітаў рыцара:

— Валадар, я пазнаў вас сягоньня ў бойцы. Ужо доўга з даручэньня каралевы Анпфлізы ўсюды шукаем мы вас; яе муж, кароль Францыі, памёр і каралева мае права на Вашу апеку і ахвяруе Вам каралеўства і каханьне. Ваш брат Галез таксама памёр і каралеўства Анжуйскае чакае свайго валадара. Чаго шукаеце Вы тут, у Валюа, і чаму вандруеце Вы сярод чужых, быццам бы ў Вас не было сваёй бацькаўшчыны?

— Ты гаворыш праўду, — сказаў Гамурэт, — рыхтуйся ў дарогу, мы яшчэ сягоньня выедзем адсюль.

Як толькі сьвятар выйшаў, заслона адчынілася і ў палатку ўвайшла каралева Гэрцэляіда са сваімі дамамі. Яна даведлася ўжо аб перамозе рыцара, але ня ведала яшчэ аб ягонай пастанове. Гамурэт са

здзіўленьнем пабачыў, якой прыгожай была каралева і як шляхотна і горда яна захоўвалася.

— Пане, — сказала Гэрцэляіда, — суд рыцараў перадаў мяне і маю краіну ў Вашы рукі. Пераходзьце ў мой замак і жывеце ў мяне. Мы зладзім вясельле і будзем шчасліва і весела жыць. Ніхто з пераможнікаў ня быў бы мне так лубы, як Вы.

— Каралева! — сказаў Гамурэт, — Ваша дабрата і ветлівасьць знявольваюць мяне. Але Вы павінны ведаць, што я маю нясталае, лёгкамыснае сэрца, якое нідзе ня можа знайсці сабе супакою. Ня звязвайце свайго лёсу з маім, дазвольце мне выехаць і выбярце сабе майго сястрыніча.

Гэрцэляіда, думаючы, што гэта толькі сьціпласць прамаўляе праз вусны рыцара, сказала:

— Пры мне Вы знойдзеце супакой. Кожны чалавек павінен жа збудаваць дзе-небудзь на зямлі сабе дом, сабраць каля сябе прыяцеляў, мець дзяцей, мець бацькаўшчыну.

— Каралева! Вы ня ведаеце, што гэта такое туга за прыгодамі. Каго яна раз апанавала, той ужо нідзе ня знойдзе больш супакою і бацькаўшчыны. Бяз супакою ў сэрцы блукае такі чалавек з краіны ў краіну, шукаючы нямаведама чаго. Бойкі і ўчынкі, здабыча і слава, усё, што ён здабывае, кідае зь лёгкім сэрцам і шукае нечага новага. Дамагацца ўсё новага — гэта ягоны лёс, а не валодаць нечым. Так пражывае ён жыцьцё і памірае дзе-небудзь сярод чужых, працягнуўшы руку да блізкае мэты, апошняе, якой ён ужо не асягне. Так памру і я — не на бацькаўшчыне, не сярод прыяцеляў, не на Вашых руках, каралева...

Тады сказала Гэрцэляіда: „Вас прывёў да мяне лёс, дык заставайцеся тут, пакуль Вам гэта будзе падабацца і езьце далей, калі гэта Вам зробіцца неабходным, але цяпер я не пушчу Вас”.

Такім чынам перамагла яна Гамурэта; бо ён пачуў, якім мілым быў ён ёй. Гамурэт схіліўся і пацалаваў ейныя рукі, пасля чаго Гэрцэляіда выйшла.

Гамурэт і Гэрцэляіда зладзілі багатае вясельле. Бедным былі раздадзеныя падарункі, багатым былі зладжаныя бяседы. Яны знайшлі адзін у другім усе радасьці, якія толькі можа знайсці мужчына ў жанчыне і жанчына ў мужчыне. У душы Гэрцэляіды быў адзін Гамурэт і застаўся Гамурэт на ўсе часы; таскама ў ягоным сэрцы знаходзілася прыгожая жанчына, і каханьне да яе выціснула зь ягонага сэрца тугу да прыгодаў.

У абліччы часу дрэнна захоўваюцца радасьці каханьня. Мінаюць яны хутка, як вясна. Толькі там, дзе сэрцы бываюць блізкімі і настроенымі на адзін тон, як струны, толькі там каханьне зьяўляецца вечным і непакінутым.

Хутка Гамурэт пачаў халадней паглядаць на сваю жонку. Ягонае сэрца ў сутнасьці ведала адну толькі тугу — тугу за яздою ў бязьмежную далечыню, куды глядзяць вочы; за яздою праз горы і воды; тугу за адважным хістаньнем паміж жыцьцём і нябыцьцём.

Рыцар блага хаваў свае пачуцьці перад каралеваю. Ён стаў неспакойным і сумным, стагнаў уначы.

— Каханая, — сказаў ён аднойчы, — я яшчэ замалады, каб сядзець ціха. Маё сэрца ня зносіць гэтага; усяго твайго вернага каханьня за мала, каб перамагчы маю тугу. Я ведаю, які я неразумны і якую крыўду чыню табе, але дазволь мне выехаць, бо нішто іншае мне не дапаможа. Мае вочы мусяць бачыць іншыя рэчы, бачыць далечыню іншых краінаў. Маё сэрца цяпер, як злоўленая птушка з падбітым крылом. Хутка пройдзе мая маладосць, і тады я застануся пры табе, каб разам зносіць лёс старасьці.

Гэрцэляіда не знайшла нічога, каб магчы адмовіць ягонай просьбе, хаця сэрца яе было, як абмярцьвелае.

Так яны рассталіся, і Гамурэт паехаў у сьвет. Ён праехаў цэлую Францыю, даехаў да мора, сеў на карабель і паплыў у Азію. Ён так кудысь сьпяшаўся, як быццам ад некага ўцякаў.

* * *

Гэрцэляіда доўгі час чакала на вестку ад Гамурэта, але дарма. Калі мінула паўгоду, яна мела аднойчы ўначы цяжкі сон. Зямля дрыжэла і

нейкая магутная рука шапіла каралеву з ложка ў паветра. Навокал шалела навальніца, грэмелі пяруны і нарэшце пайшоў чырвоны, як кроў, дождж. Гэрцэляіда трывожна ўскрыкнула і прачнулася. Адна са служанак узяла яе за руку, каралева супакоілася і зноў заснула. Зараз жа ёй прысьніўся другі сон. Ёй здавалася, што яна нарадзіла цмока, які разарваў ёй цела і жывіўся ейнай грудзёдзёю, калі ж вырас вялікі і магутны, дык пакінуў яе, і яна яго ўжо больш ня бачыла.

Гэрцэляіда ізноў прачнулася з крыкам, прыціснула рукі да сэрца і пачула, як варухнулася яе дзіцянё. Яна была цяжарная. Са страху перад снамі яна ўстала з ложка і чакала са сваімі служанкамі, пакуль разаднее. Раніцою ў замак з’явіўся адзін з Гамурэтавай дружыны, змучаны і абарваны, і прывёз вестку, што Гамурэт пранізаны атручанай стралою, палёг пад Багдадам. Калі Гэрцэляіда пачула сумную вестку, яна ўпала няпрытомная на зямлю і ў цяжкіх муках радзіла прыгожага хлапца. Калі хлапец закрычаў, як гэта робяць навародкі, дык Гэрцэляіда праз сьлёзы ўсміхнулася; дзіцянё ўратавала каралеве розум і жыццё.

— Я хачу жыць, я мушу жыць для яго, — падумала Гэрцэляіда, — але ён не павінен пайсці па бацькавым шляху, ён не павінен пакінуць мяне. Я хачу мець зь яго трывалую радасць, я хачу ўсцерагчы яго ад сьмерці. Яна назвала хлопца Парсівалем.

Яшчэ да таго, як хлапец скончыў год жыцця, яна вызначыла для кіравання дзяржаваю свайго намесніка, а сама зь дзіцянем і нешматлікімі слугамі пакінула замак і горад і паехала ў адлюдную мясцовасць свайго каралеўства, аддзеленую ад рэшты краіны шырокімі лясамі, рэкамі і горамамі. Там яна пасялілася на сялянскай гаспадарцы, а яе слугі апрацоўвалі зямлю.

— Тут, — гаварыла яна, — у гэтым мірным сьвеце павінен вырасці мой сын і не павінен нічога ведаць аб існаванні рыцарства, бо што добрага з гэтых аружных учынкаў і прыгодаў. Мой сын павінен быць шчаслівым і задаволеным, пакуль ня вырасьце і ня зробіцца дастаткова разумным, каб унікаць усялякіх спрэчкаў і не пайсці па слядох свайго бацькі.

Так яна думала зьмяніць лёс. Усім ейным слугам былі забаронены гутаркі аб рыцарах і рыцарстве. Ніхто ў ейнай хаце не гаварыў нічога аб сьвеце, які знаходзіўся за лясамі.

Парсіваль жыў пад апекай сваёй маці, гадаваны, як дзяўчынка, ды кроў ягонага бацькі кружыла ў ягоных жылах і адзывалася.

Як неразумным зьяўляецца матчынае каханьне, якое думае толькі аб тым, каб захаваць сваё дзіця ад таго, што зьяўляецца ягоным прызначэньнем, захаваць ад бураў жыцця, на якія мы ўсе народжаныя.

Гэрцэляіда не дапусьціла да свайго сына ніякага аружжа, хаця гэта адзінае, што мы можам даць нашым дзецям, каб узброіць іх супраць усялякіх праціўнасьцяў.

Парсіваль быў годны паставаю свайго бацькі. Ён быў моцны, дзікі і неакелзаны, як малады конь, але розум ягоны быў безабаронны і бездапаможны, як у малага дзіцяці. Дух Парсівалю быў звязаны воляю ягонай маткі, але на сны, якія радзіліся ў ягонай крыві, маці не магла ўплываць. Туга напала на хлапца і мучыла яго. Яна адабрала ад яго сьмех і радасць жыцця; яна зрабіла яго плаксывым і сумным. Усе навокал былі задаволенымі, а яму ж нечага не хапала.

Наймацней агартала яго туга, калі ён чуў пянянне птушак. Мілагучнасьць птушых галасоў выціскала ў яго сьлёзы, але ён не ўцякаў, а гадзінамі прыслухоўваўся іхным спевам.

Хто можа супроцьстаяць пянянню птушак. Чым быў бы сьвет бяз іх? Немаведама, ці мы самыя маглі б жыць на зямлі, калі б птушкі не паказвалі зьмены пораў году, калі б сініцы і жаўранкі ня клікалі вясну, калі б мы ня чулі салаўя. Чым было б каханьне, калі б мы ў абдымках ці пры сэрцы каханай ня чулі пяняння дразда, які напаўняе летнія вечары сваім спевам. Птушкі вітаюць раніцаю сонца і зоры ўначы. Птушкі — гэта Божы сьпевакі, дздзеныя нам на пацеху.

Парсіваль у птушыных сьпевах адкрыў цэлы сьвет, які хавалі перад ім. З гаручымі вачыма сачыў ён за іхным лётам, высака над верхавінамі

дрэваў, аж пакуль яны ня гінулі ў блакітнай далячыні. Тады ягонае сэрца дрыгэла ў бяссьільным суме.

Калі Гэрцэляіда заўважыла стан хлапца, яна загадала сваім слугам вынішчыць птушак, і тыя пачалі выстрэліваць іх з пастак, лавіць сецямі і нішчыць. Пабачыўшы гэта, Парсіваль прывёў сваю маці.

— Глядзі, — сказаў ён, — яны забіваюць стварэньні, якія побач з табою найбольш мілыя майму сэрцу. Чаму яны робяць гэта? Чым вінаватыя птушкі?

— Ты кажаш праўду, — адказала маці, — я рабіла нядобра, калі хацела ўсе стварэньні падпарадкаваць сваёй волі. Бог стварыў іх на радасць сабе; і ім, як і мне, дадзенае сонца і лес.

— Бог, — казаў хлапец, — стварыў птушак і падаваў ім лес і сонца! А хто такі Бог?

— Бог, — адказала Гэрцэляіда, — гэта сьвятло, як сонца. Ён знаходзіцца высока над людзьмі і сьветам. Усе стварэньні ў лесе і на полі створаныя ім. Ён кіруе ручаямі і хмарамі. Усё, усё жывое створанае ім і служыць Яму. Толькі зло, што жыве ў цемры, варожае Яму і хоча зрабіць нас залежнымі ад сябе. Сьцеражыся зла!

— Дзе ж жыве Бог і чаму мы не пры ім?

— Бог ёсьць тут і там, дзіця маё. Бог ёсьць зверху і знізу. Хто служыць шчыра, прыслухоўваецца да яго галасу, з тым жыве Ён.

— Маці, я хачу служыць Богу, Ён павінен быць пры мне, я хачу быць Ягоным.

Гэрцэляіда ўцешылася, чуючы гэта і падумала: „Я зраблю зь яго сьвятара: ён ніколі ня будзе спрабаваць стаць рыцарам”.

Яна навучыла Парсівалю маліцца, і ён маліўся усяму яснаму: сонцу, сьвятлу зорак і месяца, вагню ў полі. Са страхам чакаў ён Бога, Якога ён спадзяваўся пабачыць наводна-дасягальнага і сьветлага. Цемру ён ненавідзеў і сьціскаў кулакі, калі зямлю ахінала цемра і знікала сьвятло. Ён хацеў так дапамагчы Богу ў змаганьні са злом.

Усцяж няўстрымна бурліла ў хлопца кроў ягонага бацькі, і ніхто ня мог гэтага зьмяніць. Гэрцэляіда хацела прывучыць яго да паляваньня, бо думала, што гэты занятак выцісьне ўвесь ягоны непакой. Яна ўзброіла сына, але не па-рыцарску, а па-сялянску: дала яму кароткую дзіду, лук і стрэлы. Ад гэтага часу Парсіваль рэдка сядзеў дома. Улетку і ўзімку паляваў ён па ўзгорчатай ваколіцы, у глыбіні лясоў, якія цягнуліся бясконца. Часам з горнай верхавіны ён знаходзіў адчынены від на нязнаную далечыню, якая цягнула і вітала яго сваімі шляхамі і водамі. Ён часта зьбягаў з гары, каб бліжэй падыйсці да гэтых далёкіх формаў, але тады ён адразу трапіў у бязьмежнае бездарожжа лясоў і змучаны, вяртаўся ў хату сваёй маці.

* * *

Адночы ў нейкага рыцара з Валуа разбойнікі выкралі дачку і зьявілі яе па бездарожжах, праз горы і лясы. Рыцар зь некалькімі прыцелямі гнаўся за ўцякаючымі і трапіў у тую ваколіцу, дзе паляваў Парсіваль. Хлапец пачуў конскі тупат і хутка пабачыў трох рыцараў у бліскучай зброі са сталі і срэбра. Збруя іхных коняў таксама блішчэла ад срэбраных упрыгожанняў. Парсіваль апусьціўся пасярод дарогі на калені, нізка пакланіўся і крыкнуў, як навучыла яго маліцца маці: „Божа! Будзь ласкавы і стой пры мне ў кожнай патрэбе!”

Рыцары вельмі здзівіліся, пабачыўшы хлапца, які маліўся да іх; ім спадабалася ягоная прыгажосць, сіла і шляхетная пастава. Яны пад’ехалі бліжэй да яго і правадыр загадаў яму ўстаць:

— Што за недарэчнасьць! Ты не павінен нікому пакланяцца, апрача Бога!

— Дык ты ня Бог, — сказаў Парсіваль і падняўся з каленяў, — але ты сьвешчась, як Бог, дык, напэўна, ты слуга Божы — анёл.

— Я не анёл Божы, — адказаў рыцар, — але ягоны слуга, якім зьяўляецца кожны рыцар. Скажы, як ты трапіў у гэтае адлюддзе і ці ня бачыў ты тут ездака з жанчынаю?

— Я ня бачыў нікога, але скажэце, што такое рыцар?

— Які ты дурны, хлопца; рыцары — гэта мы.

— А чым вы займаецеся, калі вы рыцары?

— Мы змагаемся ў бойках і турнірах. Мы шукаем прыгодаў на шырокім сьвеце. Мы здабываем замкі, каралеваў і каралеўствы. Ці ты хацеў бы зрабіцца рыцарам?

— Але. Ня йнакш, але толькі па тое, каб служыць Богу. Я папрашу сваю маці, каб яна зрабіла мяне рыцарам.

Рыцары засьмяяліся з павагі да хлопца.

— Твая маці ня можа зрабіць цябе рыцарам. Гэта можа зрабіць толькі кароль Артур. Але ці ты ўмееш абыходзіцца з аружжам і канём?

— На гэтым я добра знаюся, — адказаў хлапец і замахнуўся сваёй дзідаю. — Я магу трапіць лебедзя ў лёце і злавіць дзіка ў бягу. Але скажэце, што за бліскучыя пярсьцёнкі маеце вы на грудзёх і ўсюды?

Хлапец дакрануўся да рыцарскай зброі і дзівіўся зь яе моцы.

— Глядзі, — сказаў адзін рыцар і ўдарыў сябе мячом па назе. — Калі мяне трапіць такім ударам вораг, дык ён мяне ня зраніць.

— Вельмі добра! — ускрыкнуў Парсіваль. — Дык вам і Злы нічога не патрапіць зрабіць. Але добра, што алені ня маюць такіх пярсьцёнкаў, бо мне было б цяжка даць зь імі рады.

Рыцары засьмяяліся з дурнаты хлапца, прышпорылі коней і сьпешна паехалі далей, шукаючы разбойнікаў. Парсіваль са здзіўленьнем паглядзеў ім усьлед, задумаўся над іхнымі словамі, вярнуўся да хаты, абняў маці і сказаў: „Маці, я хачу быць рыцарам!”

Гэрцэліяда сьмяротна спалохалася, калі яна з вуснаў хлапца пачула гэтыя словы.

— Хто сказаў табе пра рыцарства, я заб'ю яго!

Парсіваль спужаўся.

— Ці гэта грэх, быць рыцарам? — спытаўся ён.

— Не, — адказала маці, — быць рыцарам — гэта добра.

— Але, — сказаў хлапец, — рыцары служаць Богу. — І ён апісаў маці ўсё, што ён бачыў і чуў у лесе. — Маці, дай мне каня і аружжа. Я хачу ехаць да караля Артура, каб стацца рыцарам.

— Сын мой, ты яшчэ такі малады. Ты ня ўмееш яшчэ езьдзіць конна і валодаць аружжам: ты яшчэ не падрыхтаваны да таго, каб быць рыцарам.

— Гэта нічога, маці, я буду мець таксама цьвярдзныя пярсьцёнкі, як рыцар, і тады ніхто ня зробіць мне крыўды.

Так налягаў ён на маці. Яна доўга не гаджалася зь ім і старалася адвесці яго ад ягоных думак, але дарма. Нарэшце, Гэрцэліяда зь цяжкім сэрцам зразумела, што яна не патрапіла ўтрымаць сына ў хаце і паставіла вылячыць яго хітрасьцяй. Яна справіла сыну вопратку блазна з пярэстага, стракатага матэр'ялу, такі ж плашч, кашулю са зрэб'я, пару пантофляў з нявырабленай скуры. Парсіваль апрануў усё гэта, як сьвятуючнюю вопратку. Тады яна дала яму каня, маладога, дзікага, але нешляхотнага, надзела на каня парваную зброю і пакрыла яго стракатай блазенскай посьцілкай. Яна думала, што калі хлапец зьвяціцца сярод людзей, як блазен, дык усе будучы сьмяяцца, і сорам змусіць яго вярнуцца да яе яшчэ перад тым, як ён даведаецца нечага больш аб рыцарстве.

Дзеля гэтага яна не сказала яму ягонага імя і пра ягонае паходжаньне. Парсіваль узяў, поўны даверу, усё тое, што яму дала маці. Як аружжа, ён узяў сваю паляўнічую дзіду.

Ніхто ня можа апісаць ягонай радасьці, калі ён аднойчы раніцаю разьвітаўся з маткай у сваім блазнаўскім строі. Гэрцэліяда абняла яго і плакала.

— Ня плач, — суцэшаў сын, — я хутка вярнуся, як рыцар у Божай службе.

Але Гэрцэліяда думала аб Гамурэце і аб ягоным лёсе і лічыла, што і сын яе таксама загіне.

Парсіваль ускочыў на каня і ўзяў дзіду ў рукі, і тады маці дала яму апошнія рады:

— Калі табе будзе блага паводзіцца, не наракай на людзей. Будзь прыязны да ўсіх і вітай усіх спатканых, асабліва жанчынаў. Шануй жанчыну і дзе б ты іх ні спаткаў, чэсна служы ім і ўспамінай тады тваю маці. Нішто не дае рыцару больш гонару, як шляхотны пярсьцёнак,

атрыманы з рук прыгожай жанчыны, ці пацалунак ейных вуснаў. Яшчэ больш, як жанчыну, шануй старых з сівымі валасамі. Яны шмат чаго перажылі і ведаюць сьвет. Вучыся ад іх і прасі ў іх рады, калі будзеш у ёй мець патрэбу.

Парсіваль абяцаў маці трымацца ейных радаў, але з нецярпеньня ён ледзь мог устаяць на месцы. Яшчэ раз абняла яго Гэрцэліяда і пацалавала, пасля чаго сын прышпорыў каня і, не аглядаючыся, паехаў і згинуў зь яе вачэй у лесе.

Гэрцэліяда засталася сама. Глыбокі боль апанаваў яе, што яе адзіны сын так радасна ад'ехаў ад яе; яна пачулася старою і блізкай сьмерці. Яна прыціснула рукі да сэрца, голасна ўскрыкнула і ўпала мёртвай на зямлю.

Парсіваль быў ужо далёка і ня чуў крыку. Ён як мага паганяў свайго каня, едучы ў сьвет.

ПАРСІВАЛЬ — БЛАЗЕН

Парсіваль ехаў паважна, захапляючыся ўсім бачаным. Радзіма, маці — усё, што засталася за ім, зьнікала, бы нейкі сон. Значэньне для яго мелі толькі далёкі прастор, што ляжаў перад ім і адкрываў усьцяж новыя дзівы, двор караля Артура і Той, чыя слава пакрывае ўсю зямлю — Бог, у якога хлапец думаў знайсці службу.

Парсіваль ехаў дзень і ноч, і толькі, калі яго змучала непраглядная цемра, ён затрымліваўся і адпачываў на зямлі.

Нельга апісаць усіх недарэчнасьцяў, якія зрабіў Парсіваль падчас дарогі. Перад кожным спатканым ён нізка схіляўся і вітаўся. Усе, сьменючыся, прыглядаліся да яго. Калі ён заходзіў у вёску ці сялянскі двор, перад ім беглі дзеці, крычалі: „Блазен, вясёлы блазен!” Усе зьбіраліся каля яго і дражнілі яго, але ён, разумеючы гэта, з усімі ветліва вітаўся і распытваўся пра дарогу да караля Артура. Тады ўсе сьмяяліся зь яго яшчэ галасней і паказвалі яму дарогу: адзін у вадным кірунку, другі — у другім; кожны — ў розныя бакі. Парсіваль даверліва слухаў даваных яму радаў і блудзіў па краі. Ніхто не паказваў яму правільнага і сапраўднага шляху, і ён жыў са знойдзенай садовіны і хлеба, які ён часамі атрымліваў ад людзей. Парсіваль быў увесь час вясёлы, поўны надзеі і даверу. Ніякі высілак ня быў для яго цяжкім, бо ён верыў, што ён на шляху да караля Артура, рыцарства і Божай службы.

Аднойчы, нека пасля поўдня, Парсіваль натрапіў на адным лузе сярод лесу пры рэчцы на прыгожую палатку, якія, звычайна, рыцары бяруць на паляваньне для жанчынаў. Палатка належала Арылюсу, валадару Лялянду, які паляваў у лесе і цяпер якраз гнаў аленя. У палатцы знаходзілася ягоная жонка Ешута, аб прыгажосці якой найлепшыя тагачасныя песьняры складалі вершы. Многія сьпявалі аб ёй песні, але мала хто яе бачыў, бо с таго часу, калі яна сталася жонкаю Арылюса, ён зайздросна сьцярог яе ад чужых вачэй і забіраў усюды з сабою.

Парсіваль здзівіўся багатасьці шоўкавай палаткі, пад'ехаў бліжэй, саскочыў з каня і, не знайшоўшы ўваходу ў палатку, сарваў шоўкавыя шнуры, якімі Арылюс зачыніў уваход. У палатцы Парсіваль пабачыў прыгожую Ешуту, якая ляжала на шоўкавых падушках, змораная гарачынёю. Хлапец прыблізіўся і заўважыў на зьвісаючай з ложка руцэ шляхотны пярсьцёнак. Ён успомніў сабе словы сваёй маці: „Бяры ад прыгожых дамаў пярсьцёнкі і цалуй іх пры гэтым у вусны, бо няма нічога лепшага ад гэтага”.

У сваёй дурноце хлапец зняў у сьпячай пярсьцёнак з пальца, але Ешута пачула і з крыкам прачнулася. Парсіваль абняў яе, пацалаваў у вусны і застаўся на каленах перад гнеўнай жанчынай, здзіўлены, што яна незадаволеная і пагражае яму:

— Сьдэражыся і бойся, бо калі вернецца мой муж, дык ён пакарае цябе і, напэўна, заб'е.

— Я не баюся нікога, — адказаў Парсіваль, — дзе той, які хоча мяне забіць? Я сам заб'ю яго маёю дзідаю!

Ешута голасна засьмяялася.

— Ты дурны хлопча, ты ня ведаеш, з кім ты будзеш мець дачыненне, —

сказала Ешута. — Аддай пярсьцёнак і ўцякай, пакуль не вярнуўся мой муж. Як трапіў ты ў гэтае адзінокае месца? Твой твар прыгожы; твае вочы нявінныя, чаму ж ты рабаўнік, чаму ты займаешся гэтым ганебным рамяством?

— Я прыехаў ад сваёй маці, — адказаў хлапец, — і еду да караля Артура, але ніхто ня хоча паказаць мне дарогу туды. Мая маці сказала мне, каб я браў ад прыгожых жанчынаў пярсьцёнкі і цалаваў іх у вусны. Ці ж мог я зрабіць інакш, як раіла мне мая маці?

Ешута ўбачыла, які дурны быў гэты хлапец і ягонае прыгажосць падзеяла на яе.

— Пакінь сабе пярсьцёнак, — сказала яна, — бо ты мне вельмі спадабаўся, але скажы, чаго ты хочаш ад караля Артура?

— Я хачу стацца рыцарам.

— Добра, хлопча, у такім выпадку мы яшчэ пабачымся, але цяпер сьпяшайся, пакуль не вярнуўся Арылюс. Едзь уздоўж рэчкі, яна ўпадае ў мора. Там, дзе рака ўпадае ў мора, знаходзіцца горад Нант і там ты знойдзеш караля Артура.

Парсіваль, не разьвітаўшыся з Ешутаю, ускочыў на каня і сьпешна паехаў берагам уніз па цячэньні ракі. Ешута адцяпела за дзіцячы ўчынак Парсівалю. Калі Арылюс вярнуўся з паляваньня і пабачыў сьляды падковаў і разарваньня шнурў палаткі, а Ешута сказала яму пра блазна, які зрабаваў ёй пярсьцёнак, ён не паверыў і абяцаў, што будзе гнеўны на яе, пакуль ня знойдзе блазна і не заб'е яго. Ён зараз жа паехаў па сьлядах Парсівалю-рыцара, як ён думаў.

Парсіваль аднак ад'ехаў далёка і нястомна кіраваў уздоўж ракі, пакуль не пабачыў вежаў вялікага гораду. Ён запытаўся селяніна, як называецца горад і даведаўшыся, што гэта Нант, дзе затрымаўся кароль Артур. Ён, поўны радасьці, даў селяніну пярсьцёнак Ешуты, аб вартасьці якога ён ня меў уяўленьня.

* * *

Калі Парсіваль пад'ехаў да гарадзкой брамы, ён пабачыў едучага насустрач рыцара ў чырвонай зброі, які трымаў у руцэ залаты куфаль. Парсіваль затрымаўся і прывітаў рыцара. Рыцар спыніўся, сьмеючыся з адзеньня блазна.

— Чаго ты шукаеш, чортаў сын, з тваёй дзідаю?

— Я еду ў Нант да караля Артура, — адказаў Парсіваль, з цікавасьцю прыглядаючыся на чырвонае ўбраньне рыцара.

— Ты будзеш маім паслом да караля Артура, — сказаў рыцар. — Гэты куфаль я забраў са стала караля, калі ён спажаваў вячэру. Едзь у замак і скажы каралю і ўсім рыцарам Круглага Стала, што я буду бараніць куфаль і свой гонар аж да сьмерці. Кароль хоча ашукаць і мяне са спадчынаю, але ён пабачыць, што я ўжо не дзіця.

Такім чынам Парсіваль уехаў у Нант як пасол Чырвонага рыцара. Мяшчане беглі за ім сьмеючыся па вуліцах, калі пабачылі яго, і жартавалі:

— Глядзіце, гэта новы рыцар Круглага Стала!

Парсіваль цешыўся, што яго вітаюць, як рыцара, і вельмі адказаваў на прывітаньні. Уехаўшы на замкавы панадворак, ён быў здзіўлены колькасьцю добрых коняў, рыцараў і сяброў рыцарскіх дружнаў і сказаў:

— Я бачу тут многіх Артураў, каторы ж зь іх праўдзівы кароль Артур?

— Чаго ты хочаш ад караля Артура? — спытаў яго адзін са збройчых, які называўся Івэйнэнт.

— Ён павінен зрабіць мяне рыцарам, я ж маю да яго даручэньне ад чалавека ў чырвонай зброі, якога я спаткаў перад горадам.

— Гэта Ігэр, братаніч караля, — сказаў збройчы, — ён, напэўна, зрабіў ізноў нейкае шаленства. Пойдзем, я заявду цябе ў залю, кароль будзе цешыцца, пабачыўшы цябе.

Парсіваль увайшоў у залю. Там разнісіўся бурлівы шум многіх галасоў рыцараў і жанчынаў, якія сядзелі пры сталае. Кароль Артур і ягонае жонка Гінаўра сядзелі пасярэдзіне між імі. Парсіваль падышоў да самага караля. Усе знямелі, глядзячы на чужака, здзіўленыя ягонаю прыгажосцю, апранутай у строй блазна. Дамы каралевы пачалі сьмяяцца, але Парсіваль не глядзеў на нікога, апрача караля, і сьмела прывітаў яго:

— Валадару, я маю да Вас даручэньне ад рыцара, які чакае перад брамаю. Вы павінны адбіць ад яго чару, якую ён забраў з сабою.

Кароль Артур адказаў:

— Ігэр, мой братаніч, — гэта шаленец. Ён супакойце сваю гарачую кроў і вернецца сам з куфлем, бяз ужыцця сілы”.

— Не, — сказаў Парсіваль, — ён напэўна хоча забіць Вас і ўсіх Ваших рыцараў, але калі Вы зробіце мяне рыцарам, дык я сам зраблю з ім парадак.

Усе сьмяяліся, што блазен хоча зрабіцца рыцарам; сьмяяўся і кароль Артур.

— Я зраблю цябе рыцарам, калі ты давядзеш, што ты варты гэтага. Заставайся ў мяне на службе адзін год, дык тады мы гэта пабачым.

Парсіваль разгневаўся.

— Валадару, я ня маю часу так доўга чакаць. Я павінен служыць Богу, бо так хоча мая маці. Вы павінны зрабіць мяне рыцарам зараз. Мне патрэбнае таксама ўзбраеньне, як у таго рыцара, што чакае перад брамаю.

— Дык ідзі да яго і прасі, можа ён аддасць табе зброю, як узнагароду за выкананне даручэньня.

— Добра, калі Вы гэтак хочаце, дык вазьму ад яго зброю, калі ж ён не захоча аддаць, дык я змушу тады аддаць яе сілаю.

Сьмяяўся, чуючы гэта кароль, сьмяяліся ўсе прысутныя. Парсіваль сказаў:

— Валадару, я не пакіну Вас, пакуль Вы ня зробіце мяне рыцарам.

— Калі ты здабудзеш сабе зброю, дык гэтым самым ты станеш рыцарам і я табе буду непатрэбны; але хто ты такі, што хочаш зрабіцца рыцарам?

— Я сын сваёй маці, — адказаў Парсіваль.

— Гэта навіна, — сказаў кароль, — а як называла цябе тая маці?

— Любае дзіця, клікала мяне маці.

Цяпер сьмеху не было канца. Кунэвара — наймаладзейшая і найпрыгажэйшая дама двара каралевы — сьмяялася так голасна, што маршал Кае злосна замахнуўся і ўдарыў яе палкаю па плячо. Парсіваль заўважыў гэта і, памятаючы словы сваёй маці, што рыцар павінен бараніць жанчыну, пагразіў Кае дзідаю.

— Ты будзеш пакараны за тое, што ўдарыў гэтую прыгожую жанчыну, але цяпер я павінен здабыць спачатку зброю і стацца рыцарам.

Парсіваль павярнуўся і хацеў выйсьці, але кароль Артур затрымаў яго.

— Хлопча, пакінь сваю бланоту, бо выглядае, што ты больш варты, чым твая вопратка. Твая маладосць і прыгажосць падабаецца мне. Заставайся ў мяне на службе.

— Не, я хачу здабыць зброю і стацца рыцарам, — адказаў Парсіваль.

— Рыцар цябе заб'е!

Тут засьмяяўся Парсіваль.

— Не кажэце гэтак, калі ён дабраахвотна не аддасць мне зброі, дык я заб'ю яго, як аленя, бо я добра знаюся на паляваньні.

З гэтымі словамі, не разьвітаўшыся, ён выбег з залі, ускочыў на свайго каня і паехаў за браму гораду да Чырвонага рыцара.

— Ніхто ня хоча да цябе прыехаць, — сказаў ён, — але яны жадаюць міру з табою і запрашаюць на вячэру ў горад. Я пабачыў, што яны цябе любяць. Ідзі да іх і сьвяткуй зь імі, але свайго каня і зброю пакінь тут, бо кароль Артур падарыў іх мне.

Чырвоны рыцар рассьмяяўся з блазна.

— Ты строіш добрыя жарты, але зыйдзі з дарогі, я пабачу, што яны скажучы, калі я вярнуся.

— Стой, — закрычаў Парсіваль, — гэтак ты не ад'едзеш. Як ты можаш адмаўляцца даць мне тое, што падараваў мне кароль?

З гэтымі словамі ён схпіў рыцаравага каня за вузду і хацеў яго затрымаць.

Рыцар узлаваўся і з такою сілаю ўдарыў Парсівалю кап'ём у грудзі, што той выляцеў з сядла і ўпаў на зямлю. Рыцар засьмяяўся, кажучы:

— Вось табе ўзнагарода за працу.

Парсіваль ускочыў з зямлі і з такой цяпасьцю пачаў атакаваць рыцара, што забіў яго. Тады ён зняў з забітага зброю і надзеў на сябе. Ён узяў таксама меч, кап'ё, шчыт і каня.

Некалькі збройчых паехала ўслед за блазнам за горад, каб пагялдзець, што зь ім зробіць Ігэр. Яны бачылі здалёку бойку і перамогу блазна. Калі Івэйнэт, збройчы Ігэра, вельмі яму адданы, пабачыў, што ягоны пан зваліўся на зямлю, ён наблізіўся, убачыў труп Ігэра і голасна залемантаваў:

— Ніхто ня мог яго перамагчы. Не было рыцараў, роўных яму. Гэты ж закалоў яго дзідаю, як нейкага аленя. Чым ён абразіў вас? Пэўна, вы чорт, ці іншы злы дух, якія, як гавораць, блукаюцца па зямлі і прыносяць няшчасьце. Кароль Артур і ўсе рыцары будуць праклінаць вас, калі вы вернецеся ў горад.

— Я не паеду ў горад, — адказаў Парсіваль, — я не хачу служыць у караля Артура. Цяпер я рыцар і шукаю Бога, каб атрымаць у Яго службу. Можа вы ведаеце, дзе той горад, у якім жыве Бог?

Збройчы са страхам прыглядаўся да Парсівалю.

— Не, — адказаў ён, — ня ведаю, — і падумаў: „Можа, гэта анёл, які пакараў майго пана за ягоныя грахі. Але чаму ён ня ведае тады, дзе жыве Бог?“

Каб даведацца, хто такі незнаёмец ў вопратцы блазна, ён паказаў яму дарогу ў горы і сказаў:

— Тудою едзеца да Бога, папрабуй, можа ты Яго знойдзеш.

— Добра, — адказаў Парсіваль і задаволены хутка паехаў дарогаю да вялікіх гораў.

На двары караля Артура зрабіўся вялікі лямант, калі прыйшла вестка аб сьмерці Ігэра. Усе, асабліва жанчыны, аплакавалі Ігэра і пракліналі чужака, які забіў яго.

— Бессумніўна, — гаварылі ўсе, — гэта быў чараўнік, але Бог яму не даруе.

ПАРСІВАЛЬ І ГУРНЭМАНЦ

Парсіваль ехаў праз глуш лясістых гораў і шукаў Бога, усюды спадзяючыся яго знайсці. Калі шумелі лясы і вадапады, калі каменье валілася ў бездань, Парсіваль заўсёды думаў: „Цяпер прыйдзе Бог. Са сьветлых, пакрытых сьнегам гораў, якія датыкаюць хмараў, зыйдзе Бог і возьме мяне на службу“.

Але Бог не прыходзіў. Парсіваль не знайшоў Яго нідзе, кружыў сярод узвышшаў і распытваўся спатканых у гарах пастыроў аб месцы знаходжаньня Бога.

— Далёка, з другой стараны гораў, — адказвалі тыя, — знаходзіцца месца, у якім мяшчане збудавалі Богу багатае памешканьне; мы ж самі бедныя і пакланяемся Богу пад высокімі дрэвамі ці на вяршынях гораў.

Парсіваль ськіраваўся ў гэтае месца, і, калі ён пачаў спускацца ў нізіну, павесіў цёплы вецер, і перад ім адчынілася шырокая ураджайная даліна, поўная вёсак. Пад вечар, калі ён ужо амаль спусьціўся ў даліну, ён наблізіўся да горада, які ляжаў пры рацэ каля самой дарогі. Моцныя вежы гораду, валы і напоўненыя вадою равы сьведчылі, што тут замак багатага і магутнага чалавека.

Калі Парсіваль праязджаў каля паднятага спусьчальнага маста, ён пабачыў у цяні ліпаў старога чалавека, які зьдзіўлена глядзеў на чужога рыцара, што спускаўся сьцежкаю з гары. Зброя Парсівалю была не ў парадку, і ён насіў яе ня згодна з рыцарскімі звычаямі. Меч ён трымаў голы ў руцэ, як бы ехаў у бойку, шчыт ён павесіў на плячо так, што здавалася, быццам ён ад некага ўцякае. Усё было на ім недапасавана і сьведчыла аб ягоным незнаёмстве з рыцарскімі звычаямі. Адно толькі ягоная пастава і прыгожасьць паказвалі выразна на ягоную шляхотнасьць. Дзеля гэтага стары, устаўшы з свайго месца, прывітаў яго:

— Куды вы едзеце і скуль вы? Ужо вечар, не праяжджайце міма. Я называюся Гурнэманц; гэта мой замак, заставайцеся ў мяне на начлег.

— Я еду з двара караля Артура. Там я здабыў ад аднаго рыцара зброю і рыцарства. Цяпер я па дарозе да Бога, у якога я хачу атрымаць службу. Мая маці радзіла мне пытацца рады ў людзей з сівымі валасамі, дык

скажэце мне, дзе жыве Бог? Я ўжо даўжэйшы час шукаю Яго сярод гораў і не магу знайсці.

Гурнэманц зьдзіўіўся са словаў Парсівалю і падумаў, што ад цяжараў дарогі (ці ад іншае прычыны) дух прыгожага юнака не ў парадку.

— Затрымайцеся ў мяне, — сказаў Гурнэманц, — адлажыце зброю і меч. Я пагляджу, як вам парадзіць.

Так Парсіваль сустрэўся з Гурнэманцам, валадаром замку Грагарс.

Сьмяротна змучаны, лёг ён вечарам у ложак. Збройчыя, распранаючы яго, знайшлі пад зброяй адзеньне блазна і прынеслі свайму пану.

Раніцаю Гурнэманц сам прыйшоў да ложка Парсівалю і загадаў даць яму прыгожую вопратку, якую рыцары звычайна носяць у сябе ў хаце. Ён яшчэ раз пытаўся яго аб адбытым падарожжы і прыгодах і хутка даведаўся, што Парсіваль быў яшчэ зусім недасьведчаны, як дзіця, адносна ўсіх людзкіх, а асабліва рыцарскіх справаў.

Ён даведаўся таксама, што Парсіваль забіў Ігэра. Ён пасумаваў па рыцары, слава якога была яму ведамай, і дзівіўся, што такі хлапец перамог яго. Пасьля гэтага ён паклікаў служанак, якія вымылі Парсівалю, надзелі на яго новую вопратку, і толькі тады ўсе пабачылі ягоную прыгожасьць у поўным сьвятле.

— Я згубіў трох сыноў у баёх за краіну, — сказаў Гурнэманц, — яны ўсе вярнуліся мне ў гэтым прыгожым юнаку. Я буду ягоным бацькам і настаўнікам ува ўсіх справах, неабходных рыцару.

— Добра, — сказаў Парсіваль, — вучэце мяне ўсяго, але, перадусім, скажэце мне, дзе жыве Бог?

Гурнэманц даглядаў Парсівалю, як сына, і цешыўся з ягонай нявіннасьці і павагі. Парсіваль жа старанна слухаў навукаў свайго настаўніка.

— Мая маці не магла парадзіць мне нічога лепшага, як слухаць радаў сівых людзей, — сказаў Парсіваль.

Хутка ён навучыўся правільна ўжываць аружжа і іншых рыцарскіх мастацтваў, бо гэта ўсё было ў ягонай крыві. Гурнэманц вучыў Парсівалю ня толькі мастацтву валаданьня аружжам, але вучыў таксама ўсіх рэчаў, веданьне якіх зьяўляецца неабходным для рыцара.

— Яшчэ больш, чым сіла і адвага, — гаварыў ён, — здобіць рыцара шляхотнасьць ягонай душы і звычай. Маё дзіцё, ты ня маеш дасьведчаньня ў звычай, і гэта робіць цябе пацехаю слугаў. Ты пытаешся тысячы рэчаў і плячэш усё, што табе прыйдзе ў галаву. Так захоўваюцца блазны і балбатуны, рыцара ж здобіць маўчаньне. Балбатлівасьць ня прыносіць карысьці. Не гавары таксама ўвесь час пра сваю маці. Шануй яе, гэта добра, але рабі гэта ў сваім сэрцы. Няма нічога больш вартага пагарды, як чалавек, які ня можа трымаць зачыненымі свае вусны і сэрца. Хто ня ўмее захоўваць свае таямніцы, той не патрапіць аберагчы таямніцу іншых і ня будзе мець прыяцеляў. Учынак заўсёды больш варты, чым тысячы словаў, але словы часта псууюць зробленыя ўчынкi.

Магчы маўчаць — гэта таямніца шляхотных звычай. Прыглядайся ўсяму, вітай усё добрае, сьцеражыся зла, але не гавары аб гэтым шмат. Хто маўчыць, не гаворыць глупстваў і ня робіць нікому шкоды. Хто гаворыць шмат, той гаворыць таксама шмат глупстваў і закранае іншых нават тады, калі гаворыць разумна.

Я ўжо стары і быў рыцарам у шмат якіх краінах; я бачыў шмат герояў і меў сярод іх прыяцеляў; і я ня бачу для чалавека нічога лепшага, як маўчаньне.

— Добра, — сказаў Парсіваль, — я маю намер паводзіць сябе у жыцці, згодна з вашымі радамі.

Гурнэманц даў яму яшчэ шмат розных радаў, якія Парсіваль ахвотна слухаў.

* * *

Гурнэманц меў прыгожую дачку Ліясу, якая адна засталася ў яго з усіх дзяцей. Ліяса была далікатная, прыгожая і нявінная, як вырасшая ў парніку кветка. Яе твар быў вузкі, яе скура была, бы шоўкавая. Яе вочы былі вялікія і бліскучыя, і ўся яна нагадвала нерасьцьвіўшую пупышку ружы. Валасы яе былі сьветлыя і шаўкавістыя. Парсіваль, як і іншыя,

ахвотна бачыў яе, яна ж пакахала усім сэрцам Парсівалю, загарэлага ад сонца і ветру. Яна бачыла ў Парсівалі прадстаўніка сьвету з другога боку муроў і хацела ехаць разам зь ім шукаць прыгодаў.

Яе каханьне расло з кожным днём і было відаць у яе вачах. Гурнэманц таксама хутка заўважыў гэта і думаў: „Нічога лепшага не было б для мяне, каб Парсіваль і Ліяса пачулі да сябе каханьне. Усе мае сыны былі б вернутыя ў гэтым адным”.

Толькі адзін Парсіваль ня бачыў каханьня Ліясы. Яго брала за сэрца яе прыгажосць, і ён пры ёй быў далікатны і абыходзіўся з ёю, як з кветкаю ці шляхотным начыннем, але аб каханьні ён ня меў яшчэ разуменьня. Ён цалаваў Ліясу, як сястру ці прыяцельку, — далікатна і без упаеньня.

Аднойчы Гурнэманц сказаў Парсівалу:

— Я забыўся сказаць табе яшчэ аб адным: найвялікшую радасьць у жыцьці нам дае каханьне, і рыцар не павінен унікаць яго. Прыгожым жанчынам ты павінен служыць заўсёды, дзе б ты іх ні спаткаў, паважаць іх, ахоўваць і змагацца за іх у бойках і турнірах. Яны будуць любіць цябе за гэта, цалаваць і рабіць жыцьцё прыемнейшым. Гэта і ёсьць каханьне. Адна жанчына павінна авалодаць усім тваім сэрцам і быць з табою злучанай, быццам бы вы былі адным. Памятай гэта і не адкідай каханьне, калі яно прыйдзе, бо каханьне — гэта найвялікшы скарб на сьвеце і без каханьня ня варта наогул жыць. Гэта я сам пазнаў на сабе; каханьне прыходзіць часта незаўважна і ціха стаіць побач цябе, дык не дазволь яму прайсьці міма. Шмат хто згубіў так сваё шчасьце і аддаў бы потым за гэта сваё жыцьцё.

Ён не разумее, што Гурнэманц паказваў яму на Ліясу.

— Добра, — адказаў Парсіваль, — я буду паводзіць сябе, згодна з вашымі радамі.

Парсіваль ня думаў яшчэ аб спатканьнях і абдымках прыгожых жанчынаў. Ён думаў толькі аб бойках і аб спробе сілаў. Ён думаў аб вандраваньні ў сьвет, а перадусім аб тым, чаго яго ня мог навучыць Гурнэманц — аб Богу і аб службе Яму.

— Служба Богу, — гаварыў Гурнэманц, — гэта папоўская, а ня рыцарская справа. Мы становімся на калені ў полі і просім у Бога помачы ў бойцы, — гэтага даволі і гэта найбольш падабаецца Богу. Манахі і сьвятары могуць праводзіць жыцьцё ў служэньні Богу, але за гэтым хавалася шмат лянiвасьці, і яны гавораць пры гэтым за шмат словаў.

Але Парсіваль верыў у гэтай справе сваёй маці і думаў: „Бог — гэта сьвятло, і дзе-небудзь я знайду Яго”.

— Я чуў, — зьяўнуўся ён аднойчы да Гурнэманца, — што рыцары таксама служаць Богу.

— Але! — адказаў Гурнэманц, — служаць Богу, але кап’ём і мячом.

Парсіваль не супакоўся, нейкі голас быў у ім, які не даваў яму супакою. Гэты голас змушаў яго імкнуцца наперад з супакою і шчасся ў незнаёмае і поўнае цікавых прыгодаў.

— Пане, — сказаў аднойчы Парсіваль Гурнэманцу, — вы зрабілі мне шмат добра, але не затрымлівайце мяне і дазвольце ехаць далей.

Гурнэманц спужаўся і сказаў:

— Хто, як блазен, будзе гнацца за нейкім сном, той губляе жыцьцё і прыяцеляў. Заставайся пры мне. Я буду лічыць цябе сваім сынам і пасыла маёй сьмерці цэлы мой край будзе належаць табе. Я аддам табе таксама за жонку Ліясу.

— Пане, як я магу браць Ліясу за жонку? Мне не стае яшчэ разуменьня і знаёмасьці сьвету. Не, дазвольце мне цяпер ехаць, дык я хутка вярнуся, каб жыць разам з Ліясай. Я люблю яе, але дазвольце мне ехаць. Калі я пачу сьвет, дык мне лягчэй будзе зносіць і мірнае жыцьцё.

Гурнэманц з цяжкім сэрцам змушаны быў згадзіцца і прывёў сваю дачку да Парсівалю. Яны абняліся і Парсіваль пакляўся ёй у каханьні і памяці.

— Вазьмі мяне з сабою, — прасіла яго Ліяса.

— Цяпер — не, — адказаў Парсіваль.

Пасыла гэтага ён узброіўся і пакінуў замак. Ліяса і Гурнэманц у сьлязах глядзелі яму ўслед і бачылі, як Парсіваль, горда выпрастаўшыся ў сядле з кап’ём у руцэ, паехаў шляхам на поўдзень.

ПАРСІВАЛЬ І КАНДВІРАМУР

Парсіваль ізноў ехаў праз лясы, горы і рэкі, кіруючыся да мора. Спачатку вобраз Ліясы стаяў у яго перад вачыма, ён успамінаў таксама і Гурнэманца, і ягоную бацькоўскую апеку. Але Парсіваль нядоўга задумваўся над мінулым, ён весела прыглядаўся сучаснасьці і думаў аб будучыні. Ці ж не таксама дзеём і ўсе мы, пакуль жывём?

Нарэшце, Парсіваль прыехаў да мора і быў глыбока крануты ягоным магутным характам. „Каля мора, — думаў ён, — напэўна, жыве Бог, бо тут усё поўна сьвятла”. І дзеля гэтага далей ён ехаў уздоўж мора.

Пасыла некалькіх дзён язды ён даехаў да вялікай ракі, якая ўпадала ў мора. З другога боку ракі ён пабачыў вежы і мury, якія адбіваліся ў хвалях ракі. Парсіваль шукаў мосту праз раку, але ўсе масты былі сарваныя. Рамеснікі былі занятыя зьніманьнем апошніх дошак на адным мосьце, і Парсіваль па хісткіх бэльках пераехаў на другі бок ракі. Пабачыўшы яго, рамеснікі ўцяклі, уцяклі таксама і рыцары, якія былі пры іх, бо яны думалі, што Парсіваль выдзе за сабою цэлае войска. Калі яны заўважылі, што Парсіваль быў адзін і не выяўляў ніякіх варажых намераў, усе вярнуліся, ветліва прывіталі яго і павялі ў горад і замак.

— Мы завядзём цябе да нашай каралевы Кандвірамур, — гаварылі яны, — і яна прыме цябе вельмі ахвотна, бо горад у вялікай бядзе, а мы бачым, што вы можаце даць добрую дапамогу.

Парсіваль не запытаўся іх, у якой бядзе горад. Ён моўчкі паехаў за імі ў замак, дзе яго спаткаў дзяцка каралевы Кіот і ветліва яго прывітаў:

— Скуль і куды вы едзце?

— Я прыехаў з Грагарсу, ад майго настаўніка Гурнэманца і шукаю цяпер прыгодаў, — адказаў Парсіваль.

Даведзены гэта, Кіот прывітаў яго яшчэ прыязьней.

— Вы не маглі знайсці сабе лепшага настаўніка. Я добра ведаю Гурнэманца і, як бачу, вучань варты свайго настаўніка.

Прышоўшы ў замак, Кіот загадаў збройчым зьняць з госьця ўзбраеньне і абцерці яму дарожны пыл з твару і рук, пасыла чаго яны ўдваёх пайшлі да каралевы Кандвірамур.

Калі Кандвірамур, бледная і сумная, але зьяючая ўнутраным характам увайшла ў залю, дык каханьне абудзілася ў ейным сэрцы і сэрцы Парсівалю і апанавала іх.

Герцаг Кіот заўважыў іхнае зьмяшаньне і сказаў Кандвірамур: „Скажы ж рыцару хоць слова, ці можа і перад ім ты хочаш скочыць у замкавы роў?”

Кандвірамур пачырванела, яе вочы напоўніліся сьлязьмі.

— Вітаю вас, рыцар, — сказала яна, — у нашым замку вельмі глуха і вы ня знойдзеце ў ім шмат радасьці, але ўсё ў замку да вашага распадзеньня.

— Каралева, — сказаў Парсіваль, — я не знайшоў сягоньня таго, чаго я шукаю, але тым ня менш, тое, што я знайшоў дарогу ў гэты замак, зрабіла мне вялікую прыемнасьць.

— Скуль вы прыехалі? — запытала каралева.

— З замку Грагарс.

— З Грагарсу, — усьцешылася Кандвірамур, — я была там аднойчы, калі жыў яшчэ мой бацька. Я была тады ў падарожжы і пражыла даўжэйшы час у Гурнэманца, ягоных сыноў і Ліясы. Цяпер ягоныя сыны ўжо не жывуць, але як маеца мая прыяцелька Ліяса?

Вобраз Ліясы прамільгнуў перад вачыма Парсівалю і знік, выпіснуты вобразам Кандвірамур.

— Яна вясёлая, — адказаў Парсіваль, — і сумная, калі ўспамінае сваіх братоў.

— Вясёлая ж, калі ўспамінае вас? — сьмеючыся запытала каралева.

— Не, — адказаў Парсіваль, — яна яшчэ дзіцё, дык чаму ж ёй ня цешыцца.

У міжчасе слугі ўнеслі яду і півно, і каралева пачала частаваць Парсівалю. Парсіваль сядзеў моўчкі, а Кіот расказваў пра прыгоды, перажываныя разам з Гурнэманцам. Парсіваль і Кандвірамур амаль ня чулі яго; Парсіваль бачыў толькі Кандвірамур, а яна — яго.

Неўзабаве каралева ўстала, папрасіла прабачэння за хуткі адыход, тлумачачы яго змучаннем і, загадаўшы прыгатаваць ложа Парсівалю, выйшла.

Хутка маршалак завёў Парсівалю ў прызначаны яму пакой. Ён выслаў слугаў, якія хацелі дапамагчы яму расправу, і стаяў у думках пасярод пакою ў дрыготкім сьвятле сьвечак. У кожным полімі ён бачыў постаць прыгожай жанчыны, якая так раптоўна завалодала ягоным сэрцам. „Я павінен ісьці за словамі свайго настаўніка, — думаў Парсіваль, — які сказаў, што каханьне прыходзіць часта неспадзявана. Я хачу, каб гэта шляхотная і чароўная жанчына была назаўсёды маёй. Але чаму каралева такая сумная?“ Тут ён прыпомніў, што не запытаўся яе, хто непакоіць яе і горад. „Я запытаюся яе заўтра і ахвотна дапамагу ёй“, — падумаў ён.

Кандвірамур у гэтым часе ляжала ў ложку і думала: „Я столькі разоў надарэмна прасіла Бога, каб Ён паслаў мне ратунак ад усіх бедаў. Я ўжо хацела пазбавіць сябе жыцця, бо бяда сягае мне пад горла, але вось зьявіўся гэты рыцар, для якога, бясумніўна, захавай мяне Бог. Я хачу аддаць яму сэрца, жыццё і каралеўства, але ён хоча раніцаю ехаць прачкі. Вечарам жа вораг будзе перад брамаю, і я не аддамся жывою ў рукі ворагу. Чаму Бог паказаў мне блізка ратунак, калі ня меў намеру мяне ратаваць? Але я ня ведаю, чаму гэта так, можа рыцар закаханы ўжо ў іншую жанчыну, а можа ў Ліясу?“

Кандвірамур, нарэшце, надумалася пайсьці да Парсівалю і выясьніць справу. Каралева ўстала і асушыла сьлёзы. „Я ж не служанка, якая павінна баяцца, каб не зрабіць чаго-небудзь незвычайнага“, — сказала яна сабе.

Кандвірамур узяла сьвечку і паціху пайшла ў пакой, дзе спаў Парсіваль, змучаны падарожжам. Яна доўга ўглядалася на яго, потым сьлёзы напоўнілі яе вочы і паліліся на руку Парсівалю так, што ён прачнуўся і спытаў:

— Што робіце вы тут і чаму вы плачаце?

— Прыцель, — адказала Кандвірамур, — выбач слабой жанчыне, якая нідзе ня бачыць сабе дапамогі, што яна мучыць вас сьлязьмі. Вы хочаце заўтра раніцай выязджаць, а мне і гораду пагражае вялікая бяда. Я часта прасіла ў Бога ратунку, і цяпер уся мая надзея, што вы мне дапаможаце. Я ведаю, што Бог мае ў сваёй службе рыцараў, якія прыносяць дапамогу пакрыўджаным.

— Чым жа я магу дапамагчы вам, якая небаясьпека пагражае гораду?

Кандвірамур прысела на локі і сказала:

— Гэта каханьне прынесла мне такую небаясьпеку, каханьне нягоднага чалавека, які хоча мяне ўзяць за жонку, я ж ненавіджу і пагарджаю ім. Я была заручана з Шэнтафлюрам, наймаладзейшым сынам Гурнэманца. Гэтак пастанавілі нашыя бацькі, а мы таксама кахалі адзін другога. Калі мой бацька памёр, да мяне пачаў сватацца Кінгун, гэрцаг Ізэртэры. Я адкінула ягонае сватаньне. Тады Кінгун напаў на майго заручанага і забіў яго, а пасля сабраў вялікае войска і сілай апанаваў маё цэлае каралеўства, толькі гэты горад яшчэ трымаецца. Цяпер я даведалася, што Кінгун з вялікім войскам ідзе сюды, каб здабыць горад і атрымаць мяне ў свае рукі. Дзеля гэтага разбурэння ўсе масты, але мяшчане спалоханыя і доўга ня ўтрымоўваюцца перад ворагам, бо ў іх няма правадыра. Мой дзядзька — стары, і няма нікога, хто б асьмеліў маіх абаронцаў; застаньцеся і памажце мне! Калі ж вы мне не дапаможаце, дык я яшчэ гэтай ноччу скочу зь вежы ў замкавы роў.

— Каралева, — сказаў Парсіваль, — я ахвотна дапамагу вам і не супакоюся, пакуль не запануе мір. Рыцар не павінен пакінуць у бядзе жанчыну, нават тады, калі яна менш любая, чым вы.

Ён узяў яе за рукі і моцна трымаў у сваіх. Так яны праседзелі цэлую ноч, пакуль першыя птушкі не абвесцілі надыход новага дня. Тады каралева вярнулася ў свой пакой.

* * *

У гэты самы час пачуліся гукі рагоў з гарадзкіх муроў, як знак, што вораг набліжаецца, і адазваліся ўсе званы. Парсіваль ускочыў з ложка, паклікаў збройчых і весела ўзброіўся для змаганьня.

Цэлы дзень ішлі баі за Бэльрапэйр — так зваўся горад; усімі сіламі абложнікі стараліся яго здабыць, атакуючы мury і брамы ламальнікамі муроў і рознымі іншымі прыладамі. Аднак абложаныя бараніліся аружжам, агнём і сьвежай адвагай. Парсіваль быў усюды, даваў рады і помач. Кінгун спалохаўся, калі даведаўся, колькі ахвяраў ужо каштавала яму здабываньне гораду.

— Ніводная яшчэ жанчына не бараніла так свайго дзявоцтва, — сказаў ён, — але я навучу яе есьці з рук.

Ня глядзячы на ўсе ягоныя намаганьні, горад не паддаваўся. Войска Кінгуна пачало чуцца ўжо змучаным, а ў мяшчан быццам усяліўся новы дух.

— Гэтым гандлярам дапамагае, напэўна, сам чорт, — гаварылі яны, — бо інакш не маглі б так доўга трымацца. Мы самыя нават бачылі яго ў вогненнай зброі і дзеля гэтага мы не здабудзем гораду.

Кінгун аднак не хацеў адмовіцца ад Кандвірамур і паслаў гэрольда ў горад з выклікам на двубой з чырвоным рыцарам.

— Хто з нас пераможа, таму падпарадкаецца пераможаны. Калі згінеце вы, дык горад і каралева будуць мае, калі ж згіну я, дык усё маё войска і ўсё, што я маю, прайдуць да вас.

Кінгун быў пэўны, што ніхто яго не пераможа. Ён быў у поўні сілаў і ні адна маці аплаквала праз яго свайго сына. Дзеля гэтага ён зьняважліва засьмяяўся, калі пабачыў Парсівалю зь непакрытай шаламам галавою:

— Гэта ж яшчэ хлапец, — засьмяяўся ён, — я ж ня школьны вучыцель, каб біць хлапчанытаў.

Парсіваль спакойна адзеў шалам і апусьціў прылобіцу, пасля чаго рыцары пачалі бойку. Імпэт, зь якім яны кінуліся, быў так вялікі, што раменьні ад сёдлаў парваліся, і яны абодва вылецелі з сёдлаў, прадаўжаючы з новай зацятасьцю бойку пехатой. Кінгун павёў змаганьне вельмі востра, але хутка аслабеў. Парсіваль жа атакаваў усё вастрэй, аж пакуль Кінгун ня ўпаў. Парсіваль падскочыў да яго, прылажыў канец мяча да ягонай шыі і тады Кінгун папрасіў у свайго пераможніка ласкі. Парсіваль загадаў яму спыніць аблогу горада і аддаць Кандвірамур усё, што ён ад яе забраў, і гарантаваць ёй вечны мір, самаго ж Кінгуна ён паслаў у Нант на двор караля Артура, загадваючы яму аддацца на службу той прыгожай жанчыне, якую пры ім пабіў аднойчы маршала Кае.

— Гэта ня будзе цяжкая служба для цябе, — дадаў Парсіваль, — і дапаможа табе лягчэй забыцца аб Кандвірамур, якой ты зрабіў так шмат крыўды.

* * *

Гэрцаг Кінгун выканаў усё, што яму было загадана. Ён распусьціў сваё войска і паехаў у Нант. Там ён зьявіўся да маршала Кае і запытаўся яго:

— Дзе тая дзяўчына, якую вы пабілі дзеля аднаго рыцара ў чырвонай зброі?

Гэта чорт, які забіў Ітэра і ўцёк у ягонай зброі. Дзе вы знайшлі яго? Вы, напэўна, забілі яго і гэтым адпомсцілі за ўсіх нас?

— Здарылася трохі інакш, — сказаў Кінгун, — ён перамог мяне і загадаў мне зьявіцца на службу да тае дзяўчыны, якую вы пабілі дзеля яго.

— Гэта Кунэвара зь Лялянду, — адказаў Кае, — я пабіў яе, бо яна сьмяялася над блазнам неадпаведна для свайго стану. Гэта быў блазен, дык як жа ён мог перамагчы вас?

— Магчыма, што ён блазен, але лепшага рыцара за яго я ня бачыў. Гавораць, што каралева з Бэльрапэйрэ бярэ яго за мужа і я гэтаму веру.

— Але, — адказаў Кае, — гэта здараецца ў жанчынаў кахацца з блазнамі і з паганятымі аслоў. Дзеля гэтага супакойцеся. Праз некалькі тыдняў кароль Артур едзе шукаць гэтага рыцара, каб пакараць яго за тое, што ён нам зрабіў.

Кінгун застаўся на двары караля Артура і яго спаткалі прыязныя адносінны з боку караля, усіх рыцараў, а таксама Кунэвары, у службу якой прыслаў яго Парсіваль.

* * *

Калі Парсіваль пасыля перамогі вярнуўся ў горад, усе вуліцы грымелі ягонай славай.

— Няхай жыве наш кароль, які збавіў нас ад усіх ворагаў, — крычалі мяшчане. Калі Парсіваль пад'ехаў да замку, яго спаткала Кандвірамур і абняла перад усімі.

— Я не хачу цяпер нічога больш, як толькі, каб ты застаўся назаўсёды пры мне, — сказала Парсівалю каралева.

— Добра, любая, — адказаў Парсіваль, — але на гэта яшчэ ня час. Мая маці выслала мяне, каб я паступіў у службу Богу, бо гэтая служба ёсць каронаю ўсяго рыцарства. Як жа я магу застацца з табою? Я не раней буду шчаслівым з табою, пакуль не знайду Бога; Ён хаваецца перада мною, я гэта ведаю, але ніякі высілак мяне не адстрашыць. Той ня варты быць рыцарам, хто адмаўляецца ад сваёй мэты.

Кандвірамур прыгядалася да яго здзіўленая і нарэшце спытала:

— Чаго ты шукаеш?

— Памешканьне Бога і службы ў Яго, — адказаў Парсіваль.

Тады Кандвірамур узяла яго за руку, павяла яго ў катэдру і там у сьвятарным паўмроку сказала яму:

— Глядзі, тут ёсць тое, чаго ты шукаеш — дом Божы. Тут Бог аб'яўляецца сьвятарам. Тут мы зьвязжамся на цэлае жыццё перад Богам і тут будзем мы Яму служыць да канца нашых дзён.

— Не, каралева, — адказаў Парсіваль, — тут пануе змрок і Бога, які ёсць сьвятлом, тут няма. Я яшчэ ня бачыў Бога, але ведаю Яго і чую Яго так блізка, што мог бы дакрануцца да Яго. Гэта здарылася мне ў гарах і над морам. Бог ня будзе так доўга хавацца перада мною і тады мы будзем разам жыць. Цяпер жа дазволь мне ехаць далей.

— Не, я не пушчу цябе, — сказала каралева.

— Любая, — адказаў Парсіваль, — я пакінуў сваю маці, каб шукаць Бога. Ня рыцар той, хто пакідае сваю мэту, не дасягнуўшы яе, бо гэта выгадней яму і ягонай прыяцельцы. Ты не павінна схіляць мяне да ўчынкаў, нязгодных з рыцарскім станам.

Каралева ўпала на калені перад алтаром. Парсіваль жа выйшаў, узяў свайго каня і паехаў прочкі. Сумныя, моўчкі стаялі мяшчане, калі міма іх праязджаў Парсіваль.

Калі прыйшла ноч, каралева ўзнялася і няпэўным крокам вярнулася ў замак. Боць яе быў такі вялікі, што ніхто не адважыўся сказаць слова пацехі.

ПАРСІВАЛЬ ТРАПЛЯЕ НА МОНТСАЛЬВАЧ

Парсіваль быў сумны, ягонае сэрца балела, як рана, калі ён пакінуў Бэльтрапэйрэ і горад згінуў зь віду. „Ніхто, — думаў ён, — таксама і маё сэрца, не патрапіць затрымаць мяне на шляху. Чаму гэта ў мяне ёсць гэты моцны голас, які змушае мяне шукаць Бога?“

Усе пакліканьня лёсам ведаюць аб такім голасе, які змушае іх, пагарджаючы супакоем, бурліва ісьці праз жыццё, цярэць і змагацца для нейкай мэты, якую яны думаюць асягнуць. Адзін спаміж такіх людзей робіцца героем, іншы пэтам, іншы ваяўнічым каралём, яшчэ іншы раздумвае над сэнсам жыцця, але ўсіх іх лучыць тое, што яны носяць у сабе пракляццё неспакою, вечнага шуканьня. Жыццё бывае для такіх людзей цяжкім, жыццё цяжка іх шліфуе, як шліфуюць шляхотныя каменны, пакуль яны ня зробяцца празрыстымі і бліскучымі. Такія людзі мала разумеюцца на жыцці і мала задумваюцца над сваім шчасьцем, ці шчасьцем сваіх блізкіх, але дзякуючы якраз гэтаму, яны могуць выконваць вялікія справы.

Парсіваль ехаў далей уздоўж мора, загубіўшыся ў лясох і чорных думках. Бог не зьявіўся яму.

У часе язды ён спаткаў рыцара, затрымаў яго і змусіў да змаганьня. Калі рыцар быў пераможаны, Парсіваль запытаўся яго, дзе жыве Бог і хто Ён такі.

— Ніхто ня бачыў Бога, — адказаў рыцар, — ніхто ня ведае, дзе жыве Бог. Ён знаходзіцца высяка ў небе, далёка ад людзей; і ніхто ня можа стаць да Яго на службу, хіба што зрабіцца сьвятаром. Але гэтага ня робяць праўдзівыя рыцары, хіба ў старэйшым веку, калі робяцца змучанымі жыццём.

Парсіваль паехаў далей у цяжкіх думках. „Ці не ганяюся я за сном? Чаму я адзін павінен блукацца па сьлядах Бога і ня ведаць, ці знайду Яго нарэшце і ці не раблю я ўсяго гэтага дарма?“

Пасыля аднак маладосць перамагла ў ім, і ён сказаў сам сабе: „Калі гэтыя рыцары ня ведаюць пра Бога, дык гэта ня можа перашкодзіць дасягнуць Яго. Ён кліча мяне, я чую гэта і хутчэй знайду сьмерць, чым кіну Яго шукаць, і я не хачу супакою раней, чым даведаюся, што ў гэтай справе зьяўляецца сном, а што праўдаю“.

У такіх думках ехаў ён далей праз дзікае бездарожжа. Конь ягоны пачаў заглыбляцца ў лясы, усё далей ад мора. Пад вечар Парсіваль прыехаў у даліну паміж гораў, дзе знаходзілася невялікае бліскучае возера. Ён заўважыў на возеры старца ў багатай вопратцы, які сядзеў на беразе і вудзіў рыбу. Калі Парсіваль пад'ехаў бліжэй, стары ўстаў і прывітаў яго:

— Вы, нарэшце, прыйшлі, хаця доўга змусілі чакаць на сябе. Застаньцеся нанач у маім замку, ён знаходзіцца блізка. Ськіруйце свайго каня на тую сьцежку, я сам іду за вамі. Мае слугі ўпусьцяць вас у замак, я ж застануся яшчэ трохі тут.

Стары адварнуўся і зноў закінуў вуду.

Парсіваль здзіўіўся, калі пачуў, што яго чакалі, але нічога не спытаўся і паехаў сьцежкаю, паказанай рыбаком. Хутка перад ім скончыўся лес і адчыніўся від на замак, асьветлены заходзячым сонцам. Замак быў прыгажэйшы і магутнейшы ад усіх дагэтуль бачаных замкаў. Сьвятло лілося з усіх замкавых вокан. На мурох стаялі стражнікі і прыгядаліся навокал.

Да замку вяла шырокая дарога, але на ёй не было відаць ніводнага чалавека. З замку не далятаў ніякі шум, не было чуваць ніякага сьледу вясёлага рыцарскага жыцця. Замак глуха панавал над бясконцымі дзікімі лясамі. Калі Парсіваль прыблізіўся, дык ён убачыў, што навокал замку знаходзіцца глыбокая бездань, і дзеля яе нельга ўехаць у замкавую браму. Пачуўся голас стражніка: „Чаго вы тут шукаеце?“

Парсіваль адказаў: „Мяне прыслаў рыбак“.

Зараз жа апаў спусьчальны мост, і Парсіваль уехаў у замкавы панадворак. Збройчыя і рыцары пасыпалі яму на спатканьне, ветліва яго прывіталі, але былі сур'ёзныя і маўклівыя. Бы нейкая вуаль, ляжаў на ўсіх цяжкі сум. Парсіваль ўваў ў будынак, зьнялі зь яго зброю, абцерлі цела ад пылу дарогі, далі яму каштоўную вопратку і павялі ў залю. Калі Парсіваль увайшоў у залю, дык пабачыў ужо там рыбака, які ляжаў на раскошных ношах, і поўную залю рыцараў і збройчых у надзвычай дарагой вопратцы, на якой быў вышыты знак — голуб у лёце. Таксама і тут на абліччах усіх быў сум і павага.

Старац, які здаваўся быў каралём усіх прысутных, даў знак Парсівалю, каб ён заняў месца недалёка ад яго, і ўсе паселі за сталы. Збройчыя пасыпалі запаліць усе сьвечкі ў сьвечніках навокал залі, так што ўся зала засьвятлялася ад золата і шляхотнага начыння, стаяўшага на сталах. Выглядала, што рыхтавалася сьвяточная бяседа, але твары ўсіх былі сур'ёзныя, бы на хаўтурах. Парсіваль сядзеў пасярод іх ціхі і прыгнечаны сваім лёсам.

Калі ўсе паселі, у залю ўвайшоў збройчы, які нёс высокая ўзьнесенае кап'ё, зь якога сыякала кроў. Усе рыцары глянулі на кап'ё, і вочы іх напоўніліся сьлязьмі, старац жа на ношах схаваў твар у хвалдах вопраткі, пакуль кап'ё вынеслі. Пасыля гэтага ізноў адчыніліся дзьверы, і ўвайшла маладая жанчына, якая трымала ў паднятых руках начынне, якое ірдзела, быццам сонца, так што бляск сьвечак здаўся цёмным. Жанчына пранесла начынне праз залю і паставіла яго перад ложаў старога караля. Водблеск незямнога сьвету напоўніў вочы гледзячых на начынне, пакуль стары кароль ня прыкрыў яго цёмнай посьцілкай. Тады ўсе загаласілі, а жанчына вынесла начынне.

Пасыля гэтага збройчыя прынеслі вярэру — дзічыну і рыбу. Усе глядзелі паважна і сядзелі ціха; ціха сядзеў і Парсіваль.

— Дзіўны замак, — думаў ён, — дзіўныя звычаі, але што мяне гэта абходзіць? Як я бачу, я не магу знайсці тут ні рады, ні помачы. Яны па нечым сумуюць, я гэта бачу, і з тугою ўспамінаюць мінулую радасць. Хто хоча дапамагчы сумнаму? Хто можа дапамагчы мне? Я таксама маю цяжкі сум, большы, як у гэтых рыцараў.

Пасля вярчэры збройчы ўнёс добры меч, і кароль падарыў яго Парсівалю са словамі: „Прывеце гэты падарунак і выбачце, што мы не маглі прыняць вас веселяй. Цяпер вы змучаны і час ужо спаць”.

Парсіваль паспрабаваў падараваны меч і сказаў: „Меч вельмі добры, я дзякую вам і пастараюся ўжыць яго на вашу славу”.

Затым Парсіваль устаў, і яго адвялі ў прызначаны яму пакой; ён лёг і заснуў.

Калі Парсіваль прачнуўся, ужо шарэла раніца. Ён паклікаў збройчых, але ў замку было ціха, і ён ізноў заснуў. Калі прачнуўся ізноў, было ўжо святла, і ён зараз жа ўстаў з ложка і ўбачыў, што ягоная зброя была ўжо падрыхтаваная. Ён ізноў паклікаў слугаў, але ніхто не з’явіўся. Ён сам апрануўся і выйшаў. У залі, дзе ўчора была бясёда, таксама было пуста. Калі ён выйшаў на панадворак, дык заўважыў прывязанага да калёны і ўжо асядланага каня. Шчыт стаяў побач. На панадворку ён заўважыў многа слядоў падковаў, як быццам тут было нядаўна шмат рыцараў. Замкавая брама была адчыненая і мост спущаны. Парсіваль злосна ўскочыў у сядло і паехаў з брамы. Ледзь ён з’ехаў з маста, як мост зараз жа падняўся. Збройчы выглянуў з ваконца над брамаю і сказаў:

— Вашая дурнота зрабіла, што вы выязджаеце адсюль бяспечным і праклятым на заўсёды. Сэрца ж вашае цвёрдае і злоснае, як у чорта. Вы згубілі сваё шчасце, а разам і наша.

— Што гэта значыць? — запытаў Парсіваль, — растлумач мне.

Але ніхто не адказаў яму. Парсіваль падумаў, што яму не пашкодзіць нечая балбатня, і паехаў па конскіх слядах, што былі відаць на дарозе. Паступова слядоў рабілася што раз менш і, нарэшце, знік апошні. Парсіваль агледзеўся і ўбачыў, што ён ніколі ня быў у гэтай ваколіцы. Цалкам прыгнечаны, дазволіў ён каню самому шукаць дарогі.

* * *

Каля поўдня, калі Парсіваль праязджаў праз паляну сярод лесу, ён пачуў нечае заводжаньне і плакслівы голас. Ён паехаў на голас і ўбачыў прыгожую жанчыну, схіленую над рыцарам, што ляжаў на зямлі ў сьвежай крыві. Двое коней стаяла побач. Парсіваль пад’ехаў блізка і запытаў жанчыну, чым ён можа дапамагчы ёй. Жанчына праз сьлёзы адказала:

— Ніхто ня можа мне дапамагчы. Тут ляжыць забітае маё каханьне — я яго забіла.

— Як, — спытаў Парсіваль, — вы забілі гэтага рыцара?

— Не мячом і не кап’ём, гэта зрабіў хто іншы, але я выслала яго на сьмерць і цяпер хачу сама памерці.

— Хто забіў яго, я адпомшчу, калі буду магчы.

— Яго забіў Арылюс з Лялянду, які мае ў гэрбе цмока, але і сам зьяўляецца цмокам, ездзячы па цэлым краі ад таго часу, як ён выракся сваёй жонкі Ешуты, — адказала незнаёмая.

— Чаму ён забіў вашага прыяцеля і чаму вы абвінавачваеце сябе ў ягонай сьмерці? — спытаўся Парсіваль.

— Бо я выслала яго на сьмерць. Мы жылі ў замку ў гэтым лесе. Некалькі дзён таму мы сядзелі каля паўдня на замкавым муры і глядзелі ў кірунку блізкага лесу. Раптам мы пабачылі, як зь лесу выскачыў сабака, які гнаўся за дзікай казою ўздоўж муроў. Мы заўважылі, што сабака меў ашыйнік са шляхотнымі каменнямі. Паколькі трыццаць міляў навокал няма іншай людзкай сялібы, мы вельмі здзівіліся, калі пабачылі сабаку. Я сказала свайму прыяцелю:

— Сабака ўцёк ад некага і ня знойдзе сам дарогі зь лесу. Пакажы мне сваё каханьне, злаві сабаку і прынясі мне ашыйнік, што на ягонай шыі.

Мой прыяцель зараз жа сеў на каня і паскакаў за сабакам, гаворачы, што ня вернецца, пакуль ня знойдзе сабаку. Прайшло тры дні, а яго ўсцяж не было. Непакой і страх апанавалі мяне і я, нарэшце, паехала

наўгад, ведзеная нейкім пачуцьцём. Калі я прыехала на гэтае месца, я пабачыла зацятую бойку паміж маім прыяцелем і незнаёмым рыцарам. Я не паспела яшчэ наблізіцца, як мой прыяцель, сьмяротна ранены кап’ём, зваліўся з сядла, і калі я яго падняла, ён зараз жа памёр. Таму і я прашу цяпер сьмерці. Адпомсьціце за яго, калі вы спаткаеце гэтага рыцара.

Парсіваль у міжчасе заўважыў, што забіты і жанчына маюць на адзенні знак галубы, як рыцары і жанчыны, бачаныя ім у замку. „Дык значыць і гэтыя, — падумаў ён, — належаць да гэтага дзіўнага таварыства і могуць патлумачыць мне, дзе знаходзіцца гэты дзіўны замак”.

— Скажэце, калі ласка, — запытаўся ён, — дзе знаходзіцца гэты замак, пра які вы гаварылі, што ляжыць сярод бязмежных лясоў. Як я магу знайсці яго?

— Вы ня знойдзеце яго, калі вас ня будзе весці Бог. Я скажу вам, каля якога замку вы знаходзіцеся, але вы не асягнеце яго. Гэта лес Монтсальвач. У глыбіні яго на гары высіцца замак, у якім перахоўваецца Грааль. Перахоўваецца ён шляхотнымі рыцарамі. Таксама і мой прыяцель быў рыцарам Грааля.

— Што гэта такое — Грааль? — запытаўся Парсіваль.

Жанчына здзіўлена прыгледзелася да яго:

— Вы першы рыцар, якога я ведаю, які ня знае, што такое Грааль — дасканаласьць усяго рыцарства, якому ўсе рыцары хочуць служыць.

— Не, — адказаў Парсіваль, — я ніколі ня чуў аб гэтым.

— Грааль — гэта начыньне зь святлага шляхотнага каменя, якога нідзе няма на зямлі. Яго зрабіў сам Бог. З сваімі вучнямі і прыяцелямі ён з гэтага начыньня на апошняй вярчэры. Калі Бог быў узяты ад нас, дык ён пакінуў людзям Грааль, як бачны знак сваёй дабрыні. У край, дзе жыву калісьці Бог, прыйшлі няверныя і тады перахавалінікі Грааля ўцяклі адтуль караблём і аселі ў гэтым лесе. Яны сабралі каля сябе рыцараў, якія павінны ахоўваць Грааль; на чале іх знаходзіцца кароль, што кіруе гэтым святлом, каб права і справядлівасьць мелі сілу і дапамогу. Толькі нямногія пакліканы быць рыцарамі Грааля, і кароль рассылае іх усюды, каб яны прыносілі зняволеным свабоду, перасьледваным — супакой; Грааль дае ім сілу і перамогу. Яго сьвяты блеск ёсьць заўсёды зь імі. Хто пазірае на Грааль веручымі вачыма, робіцца прыгожым і шляхотным з выгляду, ягонае сэрца робіцца шляхотным. Хто бачыў Грааль, той доўга жыве на сьвеце. Так было ад незапамятных часоў, аж да дня, пакуль несправядлівасьць ня знішчыла ўсяе сілы Грааля.

— Як здарылася гэта? — запытаўся Парсіваль.

— Кароль, які ахоўваў Грааль, — Анфортас — атрымаў каралеўства Грааля ў спадчыну ад свайго бацькі Тытурэля. Анфортас быў яшчэ малады, калі стаўся каралём, але ён быў шляхотны і сьмелы і быў годны быць каралём аж да таго часу, пакуль яго не апанавала каханьне да гэрцагіні Оргэлюзы.

— Дык рыцары Грааля не павінны кахаць?

— Могуць, бо без каханьня жыцьцё зьяўляецца няпоўным, але яны кахаюць сьвятым каханьнем, якое пранізвае іх усіх і канчаецца толькі разам са сьмерцю. Анфортас, апанаваны любарлівасьцю, зрабіўся пусты і пажадлівы. Каб прыпадабца Оргэлюзе, якая была нягоднай жанчынай, але вельмі прыгожай, ён забыўся аб усіх сваіх вартасьцях. Услед за ім і рыцары Грааля зрабіліся гультаяватымі і пачалі весці разгульнае, любарлівае, пустое жыцьцё. Нарэшце, здарылася, што Анфортас застаў з Оргэлюзаю іншага і забіў яго на месцы кап’ём. Ён быў пакліканы для пільнаваньня справядлівасьці, а сам зрабіў блгі ўчынак, засьлеплены распаленай крывёю.

З гэтага часу знікла моц Грааля, Анфортас не памёр, начыньне яшчэ сьвеціцца, але бяз сілы. Монтсальвач зрабіўся з таго часу домам суму. Рыцары Грааля ня могуць дапамагчы самы сабе, хаця раней дапамагалі іншым.

Парсіваль зразумеў цяпер усё бачанае.

— Ці ж няма цяпер якога ратунку? — спытаўся ён.

— Рыцарам Грааля было паведамлена, што Грааль будзе ізноў поўны сілы, калі каралём Грааля будзе дзіця і герой, рыцар і блазен. Прайшло ўжо шмат гадоў. Анфортас зрабіўся старым, але цяпер мы ўжо ведаем: ратунак прыйдзе хутка. З кожным днём Грааль сьвеціцца ярчэй. Ужо на

краі начыння палымнеючымі літарамі абвешчана імя ратаўніка. Я сама знаю яго, я нават ягоная родная.

— Чаму ж Грааль не прывядзе гэтай асобы хутчэй на Монтсальвач?

— Так хоча Бог. Хто шукае Грааль, той ня знойдзе яго. Ратаўнік павінен знайсці Грааль, ня шукаючы яго, і ніхто ня можа сказаць яму нічога аб Граалі, аж пакуль ён сам не запытаецца. Калі ж ён выйдзе не запытаўшыся, дык Грааль будзе для яго назаўсёды загублены.

— Чаму назаўсёды? — спытаў Парсіваль.

— Таму, што дапамагчы можа толькі той, хто мае сэрца, поўнае сьвятой гатовасці дапамагчы іншым, і той, хто не спытаўся б нічога, бачачы роспач караля і рыцараў, павінен мець сэрца з каменя.

— Дык гэта вельмі добра быць каралём ці рыцарам Грааля.

— Як па-дурному вы пытаецеся. Хто служыць Граалю, той служыць Богу. Бог размаўляе зь ім, дае ягонай душы яснасць і супакой; такі чалавек заўсёды гатовы да ўсяго добрага.

— Ці яны служаць Богу, як сьвятары?

— Не, яны служаць ня словамі, але цэлым сваім жыццём. Каб вы ведалі Монтсальвач і магутнасць Грааля, дык вы ня былі б. Вы былі б задаволены стацца там найніжэйшым слугою. Але ніхто ня можа дапамагчы ў гэтым вам, калі Бог не пакліча вас ад самога нараджэння ці яшчэ раней.

— Так, — сказаў Парсіваль, прыпамінаючы ўсё бачанае, — замак магутны і ўсё, што ў ім. Цяпер я разумею, чаму яны былі такія сумныя, толькі жанчына, што несла начыньне, смяялася.

— Аб чым вы гаворыце, ці вы былі ў замку?

— Але, — адказаў Парсіваль.

Жанчына нахілялася да яго, прыгледзелася яму, тады зачыніла вочы рукамі і, плачучы, апусцілася на зямлю, гаворачы:

— Цяпер я ведаю, хто ты такі і што ты пракляты. Калі ты быў яшчэ малым дзіцянем, я ўжо ведала цябе. Я называюся Сігуна, блізкая родная тваёй маткі Гарцэліды. На яе двары ў Канвалюа я жыла даўжэйшы час і бачыла ўсё гора, якое зрабіў ёй твой бацька Гамурэт. Пасля таго, як твая маці пакінула з табою замак, я паехала да свайго прыяцеля на Монтсальвач. Як я цешылася, калі Грааль назваў тваё імя!

— Калі вы знаеце маё імя, дык скажэце мне яго! — жыва сказаў Парсіваль.

— Ты Парсіваль. Раней мне мілы, а цяпер так мне ненавісны. Пакінь мяне і не заставайся блізка каля майго прыяцеля. Ці ж цябе цікавіць чужы боль? Ты ўва ўсім падобны да свайго бацькі.

— Чаму ж рыцары з замку не адчынілі вуснаў і не сказалі, і не парадзілі мне нічога? — злосна сказаў Парсіваль.

— Няма нічога надзвычайнага ў тым, калі нехта слухае раду іншага, бачачы ў гэтым для сябе карысць. Гэта робяць усе, і непатрэбна было б так доўга чакаць на цябе. Але цяпер едзе адсюль. Ты ня знойдзеш цяпер нідзе супакою.

Парсіваль нейкі час прастаяў моўчкі, а тады спытаўся:

— Мой бацька, як вы гаворыце, прынёс маёй маці шмат болю, скажэце, як гэта сталася?

— Я не хачу больш з табою гаварыць. Твой бацька быў шукальнікам прыгодаў, які думаў толькі аб сабе. А ты ўва ўсім падобны да яго.

— Гэрцэліда — мая маці, Гамурэт — мой бацька. Ён прынёс маёй маці шмат болю. Я хачу вярнуцца цяпер да свайго маці, пакінуўшы пагоню за снамі.

Хата, у якой ён жыў дзіцянем, устала перад ягонымі вачыма. Увесь спакой і шчасце ягонай маладосці ўсплылі ў яго ўяўленні, і ён працягнуў да гэтага абраза рукі...

— Я здабуду ўсё гэта, — сказаў ён, — і сьлёзы напоўнілі ягоныя вочы.

ПАРСІВАЛЬ І РЫЦАРЫ КРУГЛАГА СТАЛА

Позна ўвосені, калі дзічына ў лясах бывае найлепшай, кароль Артур і ўсе ягоныя прыдворныя рыцары і жанчыны выбраліся на ловы ў лес

Брацэлянду. Усе рыцары Круглага Стала былі з каралём: дзікі Зэграмур, Лянцэлёт, прыгожы прыяцель каралевы Гінэўры, далей Івэйн, пануры Кае, а перадусім Гаван, які быў такі малады, прыгожы і годны, што ўсе яго любілі.

— Круглы Стол караля Артура — гэта краса ўсяго рыцарства, але Гаван — гэта карона Круглага стала, — так сьпявалі песняры. Аб учынках герояў, якія былі каля караля Артура, яны ведалі шмат песняў, але аб Гаване яны пялі найхвотней. Калі ўспаміналася ягонае імя, ўсе рабіліся радаснымі.

Гаван па-майстэрску валодаў усімі відамі аружжа, ён умеў сьпяваць і йграць на лютні. Ніхто ня меў больш шляхотных звычак, і дзеля гэтага яго любілі прыгожыя жанчыны. Ён быў спрытны і не затрымліваўся каля адной, але калі ён пакідаў прыгожую для яшчэ прыгажэйшай, дык і пакінутая захоўвала аб ім прыемны ўспамін.

Калі слугі з вазамі і палаткамі для паляўнічага лягера ад'ехалі ўжо далёка, рыцары і жанчыны сабраліся конна на замкавым панадворку.

Кінгрун, якога Парсіваль прыслаў на службу да Кунэвары зь Лялянду, быў таксама прысутны і трымаўся ля свайго валадаркі.

— Я хачу, каб прыехаў чырвоны рыцар, — гаварыла Кунэвара, — я падзякую яму, што ён прыслаў цябе, і тады мы паедзем у тваё каралеўства.

Калі ўсе былі гатовыя, кароль Артур таксама ўскочыў у сядло і сказаў:

— Жадаю вам шчаслівых ловаў, але ня толькі на дзічыну: вы ведаеце, што мы маем намер паехаць у глыбіню лясоў, далёка адсюль, шукаючы рыцара, які прынёс нам так шмат прыкрасьцяў і аб учынках якога даходзяць да нас так здзіўляючыя весткі. Калі мы спаткаем яго, дык адпомсцім за Ітэра, або возьмем на месца Ітэра, бо ніхто не павінен казаць, што ёсць сярод хрысціянцаў рыцар, дужэйшы за рыцараў Круглага Стала. Хто з вас знойдзе чырвонага рыцара, не павінен аднак пачынаць зь ім сваркі, пакуль я на гэта не дазволю.

Усе пахвалілі словы караля і абяцалі дзейнічаць згодна зь ім. Паляўнічыя адыгралі на рагах разьвітаньне, іншыя паляўнічыя адпялі песні і ўсе, сьляшаючыся, паехалі ў глыб лясоў.

Прайшло шмат дзён, а паляўнічыя ўсё заглыбляліся ў лес. Праз пару тыдняў яны дасягнулі ракі Пліміцэль і спыніліся там лягерам, бо не хацелі ехаць далей на поўдзень з увагі на памежны дагавор, заключаны з рыцарамі Грааля. Ніхто ня мог бяскарна пранікнуць у лясы другой стараны.

Аднойчы вечарам, калі адны паляўнічыя вярнуліся ўжо ў лагер, а іншыя, абладаваны дзічынай, варочаліся, спатыканыя прыяцелькамі, з другога боку ракі з'явіўся рыцар з апушчаным кап'ём і прылобіцай. Ён пераскочыў праз рэчку і, калі пад'ехаў бліжэй, запытаўся ў напатканага збройчага, чые гэта ловы. Даведаўшыся, што гэта ловы караля Артура, ён саскочыў з каня, адкрыў шолам і пайшоў у палатку, дзе знаходзіўся кароль у акружэнні рыцараў. Там была і Кунэвара з Лялянду, і яна пазнала ў прыехаўшым свайго брата Арылюса. Усе ўсьцешыліся, што знайшоўся рыцар, слава якога была ім вядомая. Кароль Артур зараз жа павёў яго ў палатку.

— Але дзе ж ваша жонка Ешута, якая заўсёды была з вамі, — запытаўся ён.

Арылюс спахмурнеў: „Не пытайцеся, валадару, я паступіў зь ёю так, як яна заслужыла.”

Ён расказаў, чаму ён пасварыўся з жонкаю. Калі ён расказаў аб тым, што пачуў пра блазна ад Ешуты, дык прысутныя сказалі:

— Блазна мы ведаем вельмі добра. Ён зрабіў нам шмат непрыемнасці, і мы якраз шукаем яго. Можна, нашы шляхі яшчэ спаткаюцца.

Яны казалі Арылюсу ўсё, што яны ведалі пра Парсівала.

Ешута, якая здалёку ехала за Арылюсам, прыехала ў гэтым часе ў лагер. Паколькі яна была на дрэнным кані і ў благой вопратцы і сама недагледжаная, дык яна пачакала, пакуль сьціямее, і тады прыйшла да каралевы Гінаўры, упала ёй у ногі і прасіла дапамогі.

— Прыяцелька, — сказала ёй каралева, — мы ўсе шмат церпім ад дурноты і жорсткасці мужчынаў, дык як жа мы можам не дапамагчы

адна другой. Застаньцеся пры мне, а далей пабачым, што можна будзе зрабіць для вас.

Яны ўвайшлі ў палатку, і ноч спусьцілася на лес.

* * *

Гэтага ж дня ў аднаго збройчага згубіўся сакол. Калі прыйшла ноч, а сакол не прылятаў, дык уласнік сокала злаяў збройчага і загадаў яму:

— Як толькі разаднее, зьбярыся і не варочайся, пакуль ня знойдзеш сокала, бо гэта найлепшы з маіх сакалоў, ён найлепш з усіх б'е чапляў і дзікіх гусей.

Сакол перабыў ноч на дрэве ў лесе, прытуліўшыся да сука, бо ноч была халодная. Зіма наступіла раптоўна, і раніцаю лес быў пакрыты сьнегам.

Недалёка ад сокала начавала чарада гусей. Яны ўзняліся раніцаю да лёту. Сакол пачуў іхныя крыкі, наляцеў і кінуўся на адну гусь, але тая, хаця раненая, уцякла і схавалася ў галінах дрэва, а раззлаваны сакол паліцеў сьледам за чарадой. Кроў раненай гусі капала з дрэва на сьнег і пафарбавала яго на чырвона.

Таксама, як і сакол, у холадзе правёў гэтую ноч Парсіваль. Без супачынку ехаў ён пахмурнай, халоднай раніцай. На павороте дарогі ён раптоўна пабачыў крывавыя кроплі на сьнезе і здзіўлены затрымаўся, прыглядаючыся да іх. Парсіваль, пасля таго, як пакінуў Монтсальвач, забыўся аб Кандвірамур. Усё, што ён перажыў, зацямніла ў ягонай галаве вобраз Кандвірамур, але ў сэрцы гэты вобраз застаўся. Цяпер, калі ён пабачыў кроў на белым сьнезе, Кандвірамур раптоўна ўстала ў яго перад вачыма. Успамін яе каханьня напоўніў ягонае сумнае сэрца, і туга па ёй апанавала яго. Ён затрымаўся і, як зачараваны, прыглядаўся да чырвоных знакаў. Усё глыбей упадаў ён у нейкі чароўны сон пра Кандвірамур.

Раніцаю, калі разаднела, а сакол не вярнуўся, збройчы выбраўся на пошукі сокала. Калі збройчы кружыў па лесе, шукаючы сокала, ён раптоўна ўбачыў на палянцы чужога рыцара і пазнаў, што гэты рыцар быў у зброі Ігэра.

Збройчы пакінуў шукаць сокала і паведаміў свайму пану:

— Чырвоны рыцар затрымаўся недалёка ў лесе. З апушчаным кап'ём і зачыненай прылобіцай чакае на нашу атаку.

Рыцар зараз жа ўстаў і зрабіў трывогу на цэлы лягер. Пачуўшы аб гэтым, Арылюс з Лялянду першы ўзброіўся і ўбег у каралеўскую палатку, дзе спяў кароль побач каралевы. Арылюс узбураны сарваў коўдру з ложка і сказаў:

— Валадар, вы не павінны дазволіць нікому іншаму выступіць супроць Чырвонага рыцара, бо мяне ён скрыўдзіў найболей.

Кароль і каралева засьмяяліся зь ягонай трапятлівасьці:

— Якога рыцара маеце вы на думцы?

— Каго ж іншага, як не Чырвонага рыцара, які напад на лягер падчас сну ўсіх, бо толькі я адзін быў устаўшы. — Ён зьвярнуўся да каралевы:

— Памажце мне, каб кароль дазволіў мне бой з Чырвоным рыцарам.

— Добра, — адказала Гінэўра, — калі вы абяцаеце мне, што пасля бою, пераможце вы ці не, вы возьмеце ізноў да сябе жонку, бо яна нічым не заслужыла на ваша абыходжаньне зь ёю.

— Пасля бою я згаджаюся на ўсё, — адказаў Арылюс, — але спачатку я мушу зрабіць такі парадак зь яе каханьнем, каб яна не знайшла больш у ім ніякай прыемнасьці.

Каралева Гінэўра папрасіла за яго караля, і ён дазволіў Арылюсу пачаць бойку з Чырвоным рыцарам.

Арылюс зараз жа выбег нагонкі, загадаў падаць каня і паколькі не знайшоў адразу свайго мяча, паехаў, узброены толькі кап'ём і шчытом.

— Я не дапушчу яго блізка, каб мне трэба было паганіць свой меч.

Ужо здалёку пачаў ён крычаць на чакаючага рыцара. Але Парсіваль, як зачараваны, углядаўся ў кроў, што віднелася на сьнезе, заглыблены ў свае мроі, і ня чуў, што робіцца вакол, усміхаючыся да сваіх думак.

— Нядоўга вы насьмяецеся, — закрычаў да яго Арылюс, — бо адзін з нас павінен зараз разьвітацца назаўсёды з жыццём.

Парсіваль нічога ня чуў і не адказаў нічога.

— Чаму вы не адчыняеце вуснаў, ці вы шалёны, што робіце такія міны,

— закрычаў Арылюс, поўны злосьці, і накіраваў свайго каня на Парсівалю. Конь Парсівалю трохі падаўся ў бок, так што Парсіваль згубіў з вачэй крывавыя кроплі. Ён усміхнуўся, пабачыўшы пагражаючага яму рыцара.

Арылюс у міжчасе даў свайму каню разгон і паскакаў супроць Парсівалю, які пахіліў сваё кап'ё супроць наязджаючага Арылюса, прабіў яму шчыт і выкінуў з сядла. Парсіваль нават ня глянуў на свайго ворага, які здзіўлены ляжаў на зямлі і ахвотней памёр бы ў гэтую хвіліну. Завярнуўшы каня, Парсіваль адшукаў вачыма крывавы сьлед і зноў апынуўся ў папярэднім стане.

Калі Арылюс пакінуў лягер, за ім паехала шмат рыцараў, якія здалёку бачылі, што здарылася. Некаторыя голасна сьмяяліся. Арылюс, пачуўшы гэта, ускочыў абураны з зямлі і з лаянкаю накінуўся на іх:

— Я выклікаю кожнага на бойку на жыццё — ці сьмерць, хто настолькі дурны, каб сьмяяцца з майго няшчасьця. Гэты чырвоны рыцар — гэта чорт, або нехта блізі да яго. Але я перамог бы яго, калі б ня тое, што шчасьце было сягоння супраць мяне. Змаганьне на коп'і падобнае да гульні ў косьці, і аб гэтым добра ведае кожны рыцар. Кожны з нас можа атрымаць з кінутай косьці шмат ці мала вочак. Сьмяяцца гэта лёгка, але чаму сярод вас ня знойдзецца нікога, хто б адважыўся зрабіць тое, што я. Вас ён абразіў горш, чым мяне. Майго прыцяля ён не забіў.

— Але, — сказаў Кае, — гэта быў бы вечны сорам для рыцараў Круглага Стала, каб Чырвоны рыцар ад'ехаў адсюль непераможаны.

Ён зараз жа прышпорыў каня і пад'ехаў да Парсівалю. Калі Парсіваль, не заўважаючы нічога, далей углядаўся ў сьлед, Кае злосна ўдарыў яго мячом у шолам, гаворачы:

— Прачніцеся, або я павяду вас, як сабаку, на ланцугу да караля Артура, хаця мне было б прыймаць перад гэтым паламаць вам косьці!

Ён сханіў каня Парсівалю за аброць і пацягнуў так, што конь скрануўся зь месца, і Парсіваль, згубіўшы з вачэй сьлед, прагнуўся. Кае ўзяў разгон і рыцары кінуліся адзін на другога. Кае трапіў кап'ём у шчыт Парсівалю і прабіў яго, аднак і Парсіваль ударыў яго з такою сілаю, што Кае ўпаў разам з канём. Конь ударыўся галавою ў дрэва і забіўся на месцы. Кае ж, падаючы, зламаў руку і нагу. Кап'ё Парсівалю зламалася, але ён не заўважыў гэтага і са зламаным дрэўкам у руцэ вярнуўся на старое месца. Калі рыцары караля Артура пабачылі, што Кае ўпаў на зямлю і не ўставаў, яны падыйшлі і паднялі яго. Кае чуў вялікі боль, і ягоныя сябры асьцярожна панеслі яго на зложаных коп'ях у лягер. Па дарозе ў лягер яны спаткалі Гавана, едучага ў лес, які вельмі здзівіўся, пабачыўшы Кае, так разбітага, і выказаў яму сваё спачуваньне.

— Глупства, — сказаў Кае, — не шкадуйце мяне, я ж не жанчына, але сьцеражыцеся Чырвонага рыцара, бо ён можа зьнявечыць ваш прыгожы твар ці зламаць руку або нагу.

Кае падбухторваў гэтак Гавана, і той сьпешна паехаў у лес. Калі Гаван пабачыў Парсівалю, гэтак адарванага ад сьвету, ён падумаў: „Бяз сумніву, яго нехта зачараваў“.

Ён прыгледзеўся, куды ўзіраўся Парсіваль, і заўважыў кроў; ён узяў жменю сьнегу і кінуў яе на кроў так, што пакрыў яе.

Парсіваль глыбока ўздыхнуў і сказаў: „Хто адабраў ад мяне тое, што для мяне найдаражэйшае?“

Ён агледзеўся ў ўбачыў узброенага рыцара. Калі ён захацеў яго заатакаваць, тады толькі заўважыў, што кап'ё ягонае зламанае.

— Хто зламаў маё кап'ё? — спытаўся ён. Гаван адказаў:

— Ці ж вы ня ў сьне паклалі на сьнег двух рыцараў?

— Якіх рыцараў?

— Пана Арылюса зь Лялянду і пана Кае. Але цяпер я прапаную заключыць мір. Я ня маю ніякай ахвоты ўваходзіць з вамі ў спрэчку, бо бачу, чаго вы вартыя. Пойдзем, кароль Артур знаходзіцца недалёка адсюль у лягеры. Пры ім рыцары Круглага Стала і іншыя рыцары і жанчыны. Пойдзем туды, кароль будзе вас ахвотна бачыць, а мы зробімся прыцялямі.

Парсіваль запытаўся:

— Хто вы такі?

— Я Гаван. Хто чуў аб рыцарах Круглага Стала, той мусіў пра мяне чуць.

— Але, — адказаў Парсіваль, — я чуў пра вас ад майго настаўніка, чуў шмат добрага аб вашых учынках і пра вас самых і думаю, што магу даверыцца вашаму таварыству.

* * *

Парсіваль зняў шолам, павесіў яго пры сядле, і абодва героі паехалі ў лагер. Кожны, хто іх бачыў, любавалася імі, бо абодва яны былі (кожны ў сваім родзе) дасканалыя. Абудва былі маладыя, амаль безбародыя, але моцныя і шляхотныя. Яны выглядалі, як сыны аднаго бацькі, але розных матак. Гаван быў вясёлы і голасны, Парсіваль — паважны і ціхі.

Перад лягерам іх спаткалі рыцары і дамы. Гаван павёў Парсівала да караля і каралевы. Тыя прынялі яго вётліва, і кароль Артур зараз жа пастанавіў зрабіць Парсівала рыцарам Круглага Стала.

Кароль Артур сказаў Парсівалу:

— Калі вы хочаце быць нашым прыяцелем, дык добра. Калі ж вы гэтага ня хочаце, дык мы павінны з вамі біцца, пакуль ці вы, ці мы будзем мёртвымі.

Парсіваль адказаў:

— Я далёкі ад думкі адкінуць такую шляхотную прыязнасць.

Так Парсіваль стаўся рыцарам Круглага Стала і кароль Артур зладзіў у ягоны гонар бяседу ў найвялікшай палатцы. Пасярэдзіне палаткі стаяў круглы стол (пакрыты дарагім дываном), за якім сядзелі рыцары. Парсіваль сядзеў на месцы Ігэра. Кае не было, бо ён ляжаў хворы ў сваёй палатцы. Арылюс сядзеў на месцы Кае; ён захоўваўся спакойна і прыязна прывітаўся з Парсівалем. Ешута таксама сядзела недалёка ад каралевы. Яна была багатая адзетая і забылася ўжо пра ўсе перажытыя прыкрасы ад таго часу, як Арылюс ізноў стаў да яе добры. У палатцы было весела, шумна; усе елі, пілі і весела гутарылі.

Кунэвара зь Лялянду падыйшла з Кінгрунам да Парсівала і паціснула ягоную руку, гаворачы:

— Я вельмі вам удзячная за прысланага палоннага і не хачу звольніць яго.

— Так, — пацьвердзіў Кінгрун, — я ўжо забыўся аб Бэльрапэйрэ, але чаму вы не засталіся там?

Парсіваль незадаволена глянуў на пытаўшага і адказаў:

— Я пешуся, што вам добра паводзіцца, — пасля чаго адварнуўся ў другі бок.

Пасля паўдня радасць сьвяткуючых зрабілася свабоднейшая і галасейшая. Сьпевы змяніліся танцамі; усе закаханыя сядзелі побач, трымаючыся за рукі. Вочы прыгожых жанчынаў блішчэлі ад віна і каханьня і абяцалі прыемныя хвіліны.

Калі вясёласць дасягнула найвышэйшай ступені, раптам адчынілася заслона палаткі, так што парыў ветру праляцеў праз палатку, і дзіўнае зьявішча спыніла вясёласць. Сьмех жанчынаў змоўк, а мужчыны схаваліся за мячы.

На старым худым муле сядзела надвычайнай брыдоты старая жанчына. Яна трымала заслону палаткі адчыненай і глядзела на вясёласць позіраючы, пад якім замірала кожная радасць.

— Гэта Кундры, пасланка Грааля, — сказаў кароль Артур і схіліўся ў паклоне, а за ім усе прысутныя.

— Так, кароль, — сказала жанчына, — я маю даручэнне да рыцараў Круглага Стала ад Грааля, але я бачу, што прыехала запозна. Я бачу, што ваша слава і гонар ужо спаганеныя. Нікі пясняр ня будзе больш сьпяваць пра вас, ад таго часу, як вы зьявіліся з фальшам.

— Аб кім ты гаворыш? — закрываў Гаван, — прытрымлівай свой язык. Мы шануем Грааль, але і самыя нечага вартыя.

— Пры вас сядзіць чалавек, які зьяўляецца ганьбаю ўсяго рыцарскага стану. Гэта дзікі зьвер. Ён прыносіць на сваім шляху больш крыўды, чым воўк. Ён пракляты Граалем. Пракляты таксама той, хто бывае разам зь ім, ці прыязніцца зь ім.

— Аб кім ты гаворыш?

— Аб тым, каго вы называеце чырвоным рыцарам, аб Парсівалу, сыне Гамурэта з Анжу, які ня варты бацькі і маці Гэрцэляды. Вы сядзіце, п'яце

і ясьцё зь ім, хаця ён забіў вашага найлепшага прыяцеля Ігэра. Вы ўсе любілі яго, пакуль гэты бяз ніякай прычыны забіў яго. Гэта ня быў ягоны першы і найгоршы ўчынак. Ён пакінуў сваю маці, і тая дзеля гэтага памерла.

Парсіваль ускочыў з свайго месца і падыйшоў да Кундры.

— Присягні, што гаворыш праўду.

— Але, — сказала Кундры, — праўду. Як нейкі цмок, пырскаючы атрутай, ездзіш ты па краі. Ешута цярпела праз цябе. Ты забіў Ігэра. Гурнэманца і ягонае дзіцё ашукаў ты фальшывымі абяцаннямі — іхняе жыццё разьбітае. Таксама Кандвірамур зьяўляецца праз цябе самай нешчаслівай жанчынай. Я страшна выглядаю, усе ўцякаюць ад мяне, але я не памянялася б з табою. Тваё сэрца чорнае, як мая скура, і агіднае, як мой твар. Тваё сэрца каменнае.

Увесь боль Анфортаса і рыцараў Грааля быў перад тваімі вачыма, але не ўзварушыў цябе, і ты нічога не запытаўся. Усе мы церпім праз цябе, але і ты не павінен мець больш радасці. Праклятыя ўсе, хто будучь з табою. Сам Бог праклінае цябе і твае ўчынкi.

— Бог! — ускрываў Парсіваль, які да гэтага часу думаў аб сваёй маці. — Бог! Хто Ён такі, і хто даў Яму права праклінаць мяне? Усе гавораць пра Бога, як быццам Яго ведалі, я ж шукаю Бога і не магу Яго нідзе знайсці. Чаму Ён хаваецца перада мною? Дзеля Яго я пакінуў маці, а Ён забіў яе. Дзеля Яго я забіў Ігэра, каб стацца рыцарам і быць годным служыць Яму. Дзеля Яго я пакінуў Ліясу і Кандвірамур (якая даражэйшая мне ад жыцця). Чаму Ён дапусьціў да ўсяго гэтага? Цяпер я здабуду Грааль, насуперак Яму. Ніхто ня ўстрымае мяне ад гэтага, нават Бог. Калі Ён праклінае мяне, дык я праклінаю Яго.

У адказ на гэта пачуўся крык Кундры, абуранай гэтым блюзнерствам, і яна сьпешна ад'ехала. Жанчыны плакалі, і ўсе пакідалі без разьвітання палатку. Нарэшце, у палатцы засталіся Парсіваль і Гаван. Парсіваль стаяў задуманы і глядзеў у зямлю. Гаван падыйшоў да яго.

— Хто гэтая жанчына? — спытаўся Парсіваль. Гаван адказаў:

— Гэта чараўніца Кундры, яна развозіць наказы Грааля. Ніхто не патрапіць ехаць так хутка, як яна на сваім муле. Яна паходзіць з Усходу і ніхто ня ведае, як даўно яна служыць Граалю, але ўсе ведаюць аб тым, што яна сама — паганская багіня. На сваім худым муле лётае яна па краіне і хаця служыць добраву, аднак прыносіць шмат няшчасця.

Парсіваль уздыхнуў. Ён думаў аб тым, што ягоная маці памерла.

— Магчыма, што я варты таго, каб быць праклятым, — думаў ён, — але ўва ўсе віны трапіў я ня хочучы. Цяпер я з поўнай сьведамасьцю адрабію ўсё зробленае зло і здабуду ўсё згубленае. Калі я здабуду Грааль, я знайду тады Кандвірамур. Цяпер яна высмеяла б мяне і з пагардай прагнала б, як жабрака.

Ён прайшоў міма Гавана, і той затрымаў яго:

— Прыяцель, куды вы?

— Сягоньня вечарам я выяжджаю. Я хачу здабыць Грааль, хаця б мне гэта каштавала жыццё.

— Ці ведаеце, што Грааль не здабудзе ніхто, каму не дапаможа Бог?

— Што чалавек захоча, дык і Бог не патрапіць яму перашкодзіць.

— Прыяцель, — сказаў Гаван, — ты мне вельмі падабаешся. Я паеду з табою. Я не пакіну цябе, і мы здабудзем для цябе Грааль.

Парсіваль адмовіўся ад прапановы Гавана. Тады Гаван пачуўся пакрыўджаным:

— Цяпер я бачу, — сказаў ён, — што вы напоўнены гордасцьцый і пустатой, але ёсць рыцары ня горшыя, а нават лепшыя ад вас. Я таксама еду, і пабачым, хто хутчэй здабудзе Грааль.

— Гэта вам забаронена, — адказаў Парсіваль, — але цяпер дазвольце мне ехаць.

Парсіваль выйшаў, асядлаў каня, узброіўся і выехаў, хаця ўжо надыходзіла ноч.

Было цёмна, у лесе і ў ягоным сэрцы. Калі аддаліўся ад лягера і адзінока ехаў у цемру, ён глыбока ўдыхнуў халодную сьвежасць, што веяла зь лёгкім шумам дрэваў.

ПРЫГОДЫ ГАВАНА

Вялікія ловы караля Артура перарваліся, усе разьвіталіся і вярнуліся ў свае замкі. Кунэвара з Кінгрунам паехала ў ягонае каралеўства Ізэртэрэ, таксама Арылюкс вярнуўся з Ешутаю ў свой горад, які ён ужо даўно пакінуў. Таксама некаторыя рыцары Круглага Стала ўзялі ад караля Артура водпуск і паехалі шукаць прыгодаў, адзін у адзін, другі ў другі бок, дзе іх чакалі ўзнагароды і вялікія ўчынкі.

Гаван сабраўся ў падарожжа, узяў з сабою збройных, купіў ад гандляроў добрыя коп'і і шчыты, бо ведаў, што падчас змаганьняў шмат зь іх будзе паламаных. На трэці дзень ён быў зусім гатовы і разьвітаўся са сваімі прыяцелямі і прыяцелькамі. Прыгожыя жанчыны плакалі, Гаван цалаваў іх і абяцаў памятаць аб іх.

Гаван, як і Парсіваль, паехаў праз лясы на поўдзень. Ён думаў спаткаць у дарозе Парсіваля і дапамагчы яму ў выпадку патрэбы.

Пасяля некалькіх дзён падарожжа ён спаткаў у лесе, на скрыжаванні дарог, бліскучы ваенны паход. Ехала шмат рыцараў, і яны везлі з сабою ўсё неабходнае для штурмаваньня абароннага замку; зь імі ехала шмат жанчынаў і ўсялякага народу, так што выглядала, што яны рыхтуюцца да доўгай аблогі.

Калі Гаван пабачыў паход, ён падрыхтаваўся да бою, бо думаў, што на яго нападуць, але ніхто не звярнуў на яго ўвагі, думаючы, што ён належыць да свайго войска. Гаван затрымаўся на дарозе, прапусьціў перад сабою ўсё войска і звярнуўся да едучага апошнім збройчага, які вёў з сабою магутнага баявога каня, з запытаньнем:

— Хто кіруе гэтым паходам і куды?

Збройчы здзіўлена прыглядаўся да яго:

— Ці ж вы так мала чулі пра ўчынкі рыцараў і тыя спрэчкі, якія вядуць паміж сабой каралі і паны? Гэты паход шырака ведамы ў цэлай Францыі і суседніх краінах. Гэты паход вядзе кароль Мэльянц зь Лісу супроць гораду Бэарош.

— Дзеся чаго?

— Дзеся дурной прычыны, калі гэтак можна сказаць, — адказаў збройчы. — Калі Мэльянц быў яшчэ малы, памёр ягоны бацька, і апякуном і вучыцелем маладога караля Мэльянца зрабіўся Ліпо. Ліпо верна служыў маладому каралю і добра кіраваў дзяржаваю. Ён абыходзіўся з Мэльянцам, як з сынамі, і вучыў яго ўсім неабходным рэчам.

Ліпо меў дзьве дачкі: маладзейшую Абілёт і старэйшую Обі, акая была найпрыгажэйшай жанчынай у Бэарошы. Мэльянц кахаў Обі, а Ліпо глядзеў на гэта прыхільна, думаючы, што ён атрымае такім чынам узнагароду за ўсё свае стараньні. Обі таксама кахала Мэльянца, але аднойчы, калі быў ужо вызначаны час вяселья, Обі пачала насмехацца над Мэльянцам, гаворачы: „Табе ўсё лёгка прыйшло. Іншыя рыцары мусяць рызыкаваць спачатку жыццём, каб здабыць каханую, табе ж я дастаюся ў падарунак, як нявольніца. Ты, напэўна, ня выбраў бы мяне, каб табе прыйшлося дзеся гэтага штурмаваць мury Бэарош.“ Яна сваімі насмешкамі давала Мэльянца да таго, — гаварыў далей збройчы, — што ён пакінуў уночы горад і абвесьціў Ліпо вайну. Зь вялікімі высілкамі сабраў ён вялікае войска і хоча цяпер штурмаваць Бэарош, каб здабыць каханую.

— Цяпер, — сказаў Гаван, — Ліпо, напэўна, не захоча аддаць за яго дачку, бо бачыць, што Мэльянц вар'ят.

— Не, — сказаў збройчы, — граф Ліпо ахвотна пагадзіўся б зь ім, але Мэльянц ня хоча згоды, і дзеся гэтага і Ліпо павінен быў таксама сабраць войска.

Гаван паехаў разам са збройчым; яны хутка выехалі зь лесу і наблізіліся да вялікай ракі, дзе на ўзгорыстым беразе стаяў Бэарош, абведзены моцнымі мурамі.

* * *

На мury гораду, над галоўнаю брамаю, сядзелі абедзьве дачкі графа Ліпо і прыглядаліся, як выходзячае зь лесу войска займала раўніну перад

горадам. На раўніне былі зараз жа пастаўленыя палаткі, і коньнікі езьдзілі па раўніне з пярэстымі сыяжжамі на коп'ях. Найбліжэй да гораду, амаль да самой брамы, пад'ехаў Мэльянц. Ён быў прыгожа ўзброены і вельмі спадабаўся маладым дзяўчатам.

— Ён найпрыгажэйшы з усіх, — сказала Обі, — і горад не патрапіць доўга бараніцца ад яго.

— Але, — сумна сказала Абілёт, — шмат хто згубіць жыццё праз ягоную дурноту. Добра было б, каб паміж імі быў і Мэльянц, які прынёс нам і бацьку такое гора.

Обі засьмяялася.

— Тады я знайду іншага. Хто будзе найдужэйшы з усіх, той будзе цалаваць маю руку і валодаць ёю.

— Тады, — сказала Обі, — з Мэльянцам будзе дрэнна, бо напэўна знойдзецца ні адзін рыцар, адважнейшы за яго.

Жанчыны пачалі радзіцца, які з рыцараў можа быць найлепшы ў бойцы. Яны разглядалі рыцараў, разьязджаючых па раўніне і хвалілі то аднаго, то другога, і ім было весела.

Гаван у міжчасе пакінуў абложнікаў і паехаў у горад, каб дапамагчы графу Ліпо. Калі ён наблізіўся да брамы, Абілёт голасна сказала:

— Гэты рыцар будзе найлепшым, і ніхто не зраўняецца зь ім у бойцы.

— Што ты гаворыш, — адказала Обі, — гэта, напэўна, нейкі купец. Яны апранаюцца цяпер часта, як рыцары, і чуюцца вялікімі, і некаторыя дурненькія даюць ашукацца гэтым.

Абілёт зачырванелася і сказала:

— Чаму ты так крыўдзіш яго? Я нікога не хацела б мець сваім рыцарам, апрача яго.

Гаван, пад'ехаўшы, пакланіўся і прывітаў іх. Тады Абілёт зачырванелася яшчэ больш і схавала свой твар, калі пабачыла, што чужы рыцар зразумеў, аб чым яны гаварылі.

У міжчасе браму адчынілі, бо Гаван запэўніў аб сваіх прыязных намерах, і ён паехаў вуліцамі шукаць сабе памешканьня для начлегу. Едучы, ён некалькі разоў адварнуўся, углядаючыся на Абілёт, бо хаця яна зусім амаль яшчэ дзіцё, але ўжо вельмі прыгожая.

Калі Гаван затрымаўся ў карчме, шмат рыцараў з гораду выехала супроць ворага. На прырэчным лузе пачалося змаганьне, і не адзін рыцар згубіў у ім жыццё ці гонар. Перавага была аднак на баку абложнікаў, і гарадзкія муслі ўцякаць праз браму ў горад.

— Дзе ж твой рыцар з сямі збройчымі? — насмешліва спыталася Обі, — ён сядзіць, напэўна, цяпер зь віном у карчме, падлічваючы свае заробкі, якія ён меў перад горадам. Я куплю ў яго пояс, які ты будзеш магчы пакінуць сабе на памятку аб ім. Магчыма, што ён і ашуканец. Хто ведае, чаму ён прыехаў у горад менавіта цяпер. Напэўна, у гэты цяжкі час ён думае добра тут зарабіць, ашукаўшы некага, ці нават прадаць.

Каб яшчэ больш закрануць сваю сястру, Обі паслала служанку да маршала гораду, каб ён меў вока на незнаёмага рыцара, які прыехаў з сямі збройчымі ў горад. Трэба ў яго адабраць коней, якія прыдадуцца гарадзкім рыцарам. Яна доўга насмехалася з сястры, пакуль тая не заплакала.

Калі служанка Обі перадала маршалу горада наказ Обі, маршал сам пайшоў пераканацца, хто гэта ў небяспечным часе прыехаў у горад. Калі ён прыйшоў у заезд і пабачыў Гавана, ён адразу зразумеў, што мае дачыненьне з добрым рыцарам, ветліва прывітаў яго, перапрашаючы, што ў гэтым цяжкім часе не пасылеў прыняць яго лепш.

— Але цяпер не рабеце мне сораму, застаючыся тут, — сказаў ён. — Мой гаспадар і ягоныя дачкі ахвотна будуць бачыць вас у замку.

Гаван запытаўся:

— Што гэта за жанчыны, якія сядзелі на мury, калі я ехаў у горад?

— Гэта дачкі майго гаспадара: Обі і Абілёт, — сказаў маршал.

— Я ахвотна пазнаёмлюся з такімі прыгожымі жанчынамі, — адказаў Гаван.

— Мы любім іх абедзвюх, хаця Обі вельмі гордая і мае нязгодны характар, але Абілёт — яе сястра — мае характар і вонкавы выгляд аднолькава прыгожыя.

Калі граф Ліпо вярнуўся з выпадку на ворага, ён застаў Абілёт у

сьлёзах. Абілёт не хацела сказаць бацьку, чаго яна плача, і бацька пасадзіў яе з сабою на каня і паехаў у замак.

Па дарозе яны спаткалі маршала з Гаванам. Гаван прывітаў іх і запрапанаваў графу сваю дапамогу. Ліпо падзякваў яму, здаволены, што такі рыцар хоча яму дапамагчы. Гаван прыглядаўся да Абілёт і калі ўсе ад'ехалі на замкавы панадворак, першы саскочыў з каня, дапамагаючы Абілёт зыйсці з каня. Ён пацалаваў яе і яна яму адказала.

— Я бачу, што вы знайшлі ўжо сабе прыяцельку, — сказаў Ліпо.

— Але, — адказаў Гаван, — я ўдзячны ёй за абарону перад сястрой. Цяпер я буду яе рыцарам і пасуду ў бой за вашу справу зь яе імем. Мы хутка пабачым, хто мае лепшых прыяцеляў — Обі ці Абілёт.

На наступны дзень з раніцы, яшчэ перад тым, як абложнікі пачалі варожыя дзеянні, Ліпо выехаў з Гаванам на выпадак, па-за горада. На сваім шаламе Гаван меў шоўкавую пальчатку Абілёт. Калі абаронцы гораду выехалі з гораду, Мэльянц і ягоныя рыцары выехалі насустрач, і пачалася бойка. Перавага была то на адным, то на другім баку. У адным месцы націскалі абложнікі, у іншым месцы — гарадзкія. Гаван змагаўся адважна. Многія рыцары атакавалі яго, але ён хутка нападаў і ськідаў іх з сёдлаў. Ягоныя збройчыя падавалі яму коп'і, калі яны ламаліся, і адводзілі коняў пераможаных Гаванам рыцараў. У пэўным мамэнце Гаван наблізіўся да Мэльянца, які востра заатакаваў Гавана, бачачы тыя страты, якія ён зрабіў. Гаван так добра ўдарыў кап'ём Мэльянца, што прабіў яму шчыт і руку. Абодва зваліліся з коней і перайшлі да мячоў, пакуль Мэльянц, якому вастрыё кап'я засела ў руцэ, ня ўпаў на зямлю. Тады Гаван сьпешна падхапіў яго на рукі і панёс у горад.

Калі прыяцелі Мэльянца ўбачылі, што сталася, яны страцілі баявы дух і хацелі ўцякаць, але ім прыбыла неспадзяваная дапамога. Зь лесу выехаў рыцар у чырвонай зброі і кінуўся туды, дзе кіпеў найбольшы бой. Ён быў падобны да жніў ў полі, бо перад ім, як сьпелыя каласы, падалі на зямлю абаронцы горада. Найлепшыя рыцары кідаліся супроць яго, але ён усіх перамагаў, як у гульні, і змусіў абаронцаў гораду схавацца за мury. Чырвоны рыцар гэта быў Парсіваль, які ездзіў уздоўж і ўпoperак па краі, шукаючы прыгодаў, каб заглушыць сваю злосьць супроць лёсу, які яго перасьледваў. Калі ён пабачыў змаганьне перад мурамі гораду, ён, не пытаючыся аб прычыне спрэчкі, уступіў у бойку, дапамагаючы слабейшай старане. Ён здабыў у бойцы шмат баявых коней, і чужыя збройчыя прывялі іх у лягэр. Калі Парсіваль прыехаў у лягэр і даведаўся, што правадыр паходу трапіў у палон, і калі яму расказалі, дзеля якога глупства пачалася вайна, ён сьцэбануў свайго каня і выехаў з лягэра.

Мэльянц, якога Гаван прынёс у горад, хутка апрытомнеў і пасыла таго, як ён абяцаў Гавану мір, яны пайшлі разам у залю, хаця Мэльянцу і было вельмі непрыемна паказвацца перад Обі ў ролі палоннага Гавана. Гаван правёў яго ў залю, дзе жанчыны чакалі на вынік бойкі, да Абілёт.

— Я прывёў, — звярнуўся Гаван да Абілёт, — найлепшага рыцара, якога мне прыйшлося перамагчы. Ададу у вашыя рукі ягоны лёс; рабеце зь ім, што хочаце.

Абілёт усьцешылася і запляскага ў далоні.

— Ён павінен прысягнуць, што кахае толькі Обі і без усялякіх спрэчак ажаніцца зь ёю, а цяпер хай пацалуеца на знак згоды.

Обі была незадаволеная, але раптам заўважыла, што з раненай рукі Мэльянца сыякала на зямлю кроў. Яна вельмі спужалася, усё яе старанна хаванае каханьне выйшла наверх, яна ўпала перад Мэльянцам на калені і абняла ягоныя ногі, гаворачы:

— Прыяцель, даруй мне ўсё зло, якое я зрабіла, але я кахаю вас.

Так Гаван і Абілёт завялі мір паміж імі, і вестка аб гэтым зараз жа разыйшлася па цэлым горадзе. Ліпо пасыпаў у замак і абняў свайго пана.

Вечарам адбылася багатая бясёда. Усе шляхотныя паньы, прыбыўшыя з Мэльянцам, сьвяткавалі разам з рыцарамі Ліпо і бяз злосьці размаўлялі аб сваіх учынках. У горадзе, сярод мяшчанаў, таксама панавала радасьць, і цэлую ноч гарэла сьвятло.

— Хто найбольш адзначыўся ў сьняжнянай бойцы? — спытаўся адзін рыцар, які сядзеў каля Ліпо.

— Пэўна ж, ніхто іншы, як гэты рыцар, што ўзяў мяне ў палон, — адказваў Мэльянц.

Шмат хто з прысутных рыцараў адказалі на гэта:

— Мы ўсе дзівіліся з адвагі гэтага рыцара, але ж каб Чырвоны рыцар зьявіўся раней, дык вы ня трапілі б у палон.

— Дзе ж гэты Чырвоны рыцар, — спытаўся Гаван, — я ня бачу яго сярод нас?

Усе расказвалі яму, што ведалі пра Чырвонага рыцара, і Гаван лёгка здагадаўся, што гэта быў Парсіваль. Ён спахмурнеў, і Абілёт дарма старалася яго развесяліць.

— У якую дурную славу я ўблытаўся, — думаў ён, — як я раськідаю свой час, калі я губляю яго на гульні з дзіцём ці бяру ў палон нейкага дурня.

Гаван быў незадаволены сабой і пайшоў хутка адпачываць. Калі ледзь разаднела, Гаван разбудзіў сваіх збройчых і выехаў з гораду.

Пальчатку Абілёт ён забраў з сабою.

* * *

Некалькі дзён ехаў Гаван праз лясы і горы, шукаючы Граалю ці новых прыгодаў. Аднойчы раніцай, пасыла цэлай ночы язды, бо нідзе не было заезду, ён пад'ехаў да вялікага добра ўмацаванага гораду каля мора. Недалёка ад гарадзкой брамы ён спаткаў караля гэтага гораду, які ехаў на лавы.

Кароль гэты быў яшчэ малады. Ён меў на руцэ сокала, але сокал паляцеў, і кароль хутка ехаў за ім, не зважаючы, што абাপал дарогі знаходзілася дрыгва. Ягоны конь трапіў у дрыгву і пачаў тапіцца, але ніхто не дапамагаў, бо ўсе баяліся загразнуць. На гэта наехаў Гаван і яму зручна ўдалося выцягнуць караля і ягонага каня на дарогу. Кароль дзякаваў свайму ратаўніку і запрасіў ехаць разам на лавы. Гаван, змучаны цэланачайнай яздой, адмовіўся, падзякаваўшы за запысыны.

— У такім выпадку затрымайцеся ў маім горадзе Аскалуна, — сказаў кароль, — мая сястра Антыконі прыме вас радасна, калі даведзецца, што вы ўратавалі брата яе ад страшнай сьмерці. Вечарам мы вернемся з ловаў і падзякуем вам, як вы на гэта заслужылі.

Гаван паехаў у горад і замак і прывітаў каралеўскую сястру Антыконі, якая была вельмі прыгожая. Яна была загарэлая ад сонца, бо вельмі любіла лавы. Усё было ў ёй здоравае, жывое, і Гаван з прыемнасьцю глядзеў на яе. Калі яна даведлася, што Гаван уратаваў яе брата, яна абняла і пацалавала яго. Гаван моцна прыціснуў яе да сябе.

У гэты момант у залю ўвайшоў Эжунат, жаніх Антыконі. Калі ён убачыў Антыконі ў абдымках незнаёмага рыцара і па адзеньні Гавана пазнаў, што гэта рыцар Круглага Стала, ён выбег з залі і падбукторыў рыцараў напасьці на Гавана, бо сам быў бяззлывы.

— Адзін з рыцараў Круглага Стала некалькі гадоў перад гэтым забіў нашага караля Кінгузіна. Ці ж можа цяпер прыяцель забойцы абдымаць дачку караля? Ён павінен адпакутваць за тое, што зрабіў ягоны сябра.

Такім чынам ён хутка ўгаварыў рыцараў, што больш, што яны думалі аб конях, якіх прывёў з сабою Гаван, і аб ягоным аружжы, якое яны думалі адабраць. Яны напалі на збройчых Гавана і ўзялі іх у палон. Тады яны ўбеглі ў залю, дзе сядзелі Гаван і Антыконі, не спадзяючыся нічога благога. Гаван ня меў пры сабе ні мяча, ні шчыта, так што ня меў чым бараніцца. Заля, у якой яны знаходзіліся, мела яшчэ іншы выхад; маленькія, цяжкія дзьверцы вялі ў вежу, куды не было доступу зь іншага боку. Антыконі ўвяла сюды Гавана і яны пачалі шукаць якога-небудзь аружжа. Праўдзівага аружжа яны не знайшлі, і тады Гаван схапіў жалезную засаўку і шахматную дошку, замест шчыта. Так узброены, Гаван выступіў супраць ворагаў, б'ючы кожнага, хто збліжаўся, засоўкаю. Хутка шмат хто з нападаючых палёг перад уваходам, а ў дошцы тырчэла не адно кап'ё.

Антыконі дапамагала ў змаганьні і прасіла спыніць бойку.

— Выдай рыцара, — адказвалі ёй, — ён павінен памерці.

У адказ на гэта Гаван пачаў бараніцца цяжкімі шахматнымі фігурамі і ў каго ён трапіў каралём, каралеваю, канём ці ніжнікам, дык той не адразу ўставаў. Так моцна кідаў ён фігуры ў гэтай шахматнай гульні.

Нарэшце, калі ўсе ўжо змарыліся, вярнуўся з ловаў Вэргуляш. Калі ён пабачыў некалькі рыцараў і Экуната мёртвымі і калі яму казалі, што Антыконі засталі ў блізкасці з Гаванам, ён забыўся ў злосьці, якая яго апанавала, аб гасыннасьці, аб рыцарскім абавязку і аб удзячнасьці да Гавана і пачаў дапамагаць нападаючым. Вэргуляш на ловах спаткаў таксама Парсіваля і прывёз яго з сабою ў замак. Калі Парсіваль пачуў адгалоскі бойкі, і, увайшоўшы ў залю, пабачыў, як змагаўся амаль безабаронны Гаван, ён напаў на Вэргуляша, узяў яго з падлогі і прынёс у вежу да Гавана.

— Падзякуйце мне, — звярнуўся Парсіваль да Вэргуляша, — што я ўратаваў вас ад ганебнага ўчынку. Апануйце сваю злосьць і або пагадзіцеся з рыцарам, або вядзеце зь ім чэснае змаганьне.

Антыконі абняла брата і расказала яму, што сталася.

Калі Вэргуляш пачуў, што з Гаванам абышліся несправядліва, ён засаромеўся, бо хаця ён і лёгка злаваўся, але не хацеў дзейнічаць несправядліва. Ён пагадзіўся з Гаванам і дзякаваў Парсівалю, што той усьцярог яго ад нягоднага ўчынку.

Мёртвых павыносілі, і Вэргуляш запрасіў усіх на вячэру. Усе сядзелі спакойна, забыўшыся аб непаразуменьні, бо ўсе яны былі прывыкшыя да крываваых падзеяў.

Гаван падыйшоў да Парсіваля і абняў яго, гаворачы:

— Што я магу зрабіць для цябе, прыяцель, з чаго б ты ўбачыў, як я цябе люблю?

Парсіваль, сьмяючыся, адказаў:

— Шукай Грааль, як ты мне пагражаў, а калі знойдзеш, скажы мне. Але не шукай яго толькі ў пакоях прыгожых жанчынаў.

Гаван засаромлены апусьціў вочы:

— Кожны робіць па-свойму, — адказаў ён, — але цяпер я хачу больш сур'ёзна шукаць лепшае мэты.

Раніцаю, устаўшы, Гаван склікаў сваіх збройчых і сказаў ім:

— Вы мне цяпер не спатрэбіцеся. Едзьце да караля Артура і чакайце мяне там. Далей я паеду адзін.

Тады ён загадаў асядлаць каня і выехаў з замкавага панадворку, яшчэ перш, чым усталі Вэргуляш і Антыконі. Брамнік, які адчыняў браму, сьмяючыся, звярнуўся да Гавана:

— Як здаецца, панам нешта ў нас не спадабалася, і яны сьпяшаюцца выехаць. Чырвоны рыцар выехаў ужо гадзіну таму.

* * *

Ня хопіць п'яра апісаць усе прыгоды Гавана, якія ён меў у пошуках Граалю, але не наблізіўся да сваё мэты. Ён застаўся верным сабе і найахватней забываўся аб сваіх няўдачлівых пошуках у каханьні прыгожых жанчынаў. Падчас пошукаў ён быў у далёкіх краінах і ўсюды ўмацоўваў славу свайго імя, хвалу сваёй адвагі і шляхотных звычаяў.

Прайшлі гады з таго часу, як Парсіваль і Гаван пакінулі караля Артура, каб шукаць Грааль, але ніхто з іх Граалю не знайшоў. У сваім падарожжы Гаван часта спатыкаўся са славаю Парсіваля. Усе з пашанаю гаварылі аб Чырвоным рыцары, але Гаван не спаткаўся зь ім з таго часу, калі яны бачыліся ў Аскалуне. Людзі гаварылі, што Парсіваль у гэтым часе выехаў за мора, каб адведаць Сьвятую Зямлю.

Нарэшце Гаван пачаў думаць:

— Хто яго ведае, ці варта наогул шукаць Грааль, але я ведаю напэўна — варта цалаваць прыгожых жанчын, варта перажываць прыгоды і здабываць славу і прызнаньне. Ніколі жыцьцё не смакавала мне, як цяпер, калі я еджу з краіны ў краіну, з замку ў замак, нідзе доўга не спыняючыся, цяпер я вясёлы і свабодны, як птушка.

Перад ім ляжаў расквечаны лясны луг, над якім лёталі пярэстыя матылькі. Цэлы лес быў поўны птушыных галасоў і гуду пчолаў, што лёталі над кветкамі.

На скраі лугу Гаван знайшоў вялікую крыніцу. Каля яе сядзела прыгожая жанчына, укладаючы з кветак вянок. Яна выглядала багінняю гэтага летняга дня. Яна была надзвычайна прыгожая і загарэлая. Гаван саскочыў з каня і прывітаў яе:

— Часта гавораць, што некаторым рыцарам здараецца спаткаць багіню ці фею, якія палоняць іх на ўсё жыцьцё. Я ахвотна згублю свабоду дзеля вас.

— Гэта я адразу ўбачыла, — насмешліва сказала жанчына, — вы адзін з гэтых балбатуноў, якія ахвотна шукаюць вясёлых прыгодаў.

— Не, — адказаў Гаван, — я ахвотна даказаў бы ўчынкам, якое ўражаньне зрабіла на мяне ваша прыгажосць.

— Добра, зрабеце мне ў такім выпадку дробную паслугу. Я ў задуме зайшла далёка ў лес ад замку і цяпер мне цяжка вяртацца пехатою. Прывядзеце майго каня. Ён стаіць на замкавым панадворку, прывязаны да дрэва.

Рыцар убачыў цяпер, што высака над лесам знаходзіўся на гары замак. Ён пасьпяшаў туды. Знайшоў прывязанага каня і хацеў адвязаць яго, як у гэты час да замку пад'ехаў рыцар, гаворачы:

— Прымеце рукі ад каня, калі вам дарагое жыцьцё, бо мая валадарка Оргэлюза пакінула яго пад маю апеку.

— Не хвалойцеся, — адказаў Гаван, — я хачу адвесьці гэтага каня якраз вашай валадарцы, якая чакае на гэта ў лесе. Яна сама прыслала мяне.

— Але, гэта падобна да яе — прысылаць вандроўных шукальнікаў прыгодаў. Уцякайце хутчэй адсюль, бо мая цяплівасьць ўжо заканчваецца. Я называюся Лішуа Гівэлус, нікім яшчэ не пераможаны.

У міжчасе каля рыцараў сабраліся збройчыя і жанчыны. Лішуа ўзяў разгон і напаў на Гавана, але зараз жа адпакутваў за сваю неасьцярожнасьць. Гаван трапіў яго кап'ём, так што ён зараз жа памёр. Усе прысутныя аплакавалі маладога героя і наракалі на Оргэлюзу, якая была прычынаю ягонай сьмерці.

— Колькі ўжо бяды прынесла яна найлепшым мужом, але ёй гэтага заўсёды мала. Дзеля яе памерла больш рыцараў, чым дзеля кожнай іншай жанчыны ў Францыі. Зважайце і вы, — гаварылі прысутныя, — бо каханьне Оргэлюзы прыносіць цяргеньні і сьмерць. Яна атруціла сваім каханьнем Анфортаса і Грааль, калі яна была яшчэ зусім маладая. Яна згубіла сваёй прыгажосцю больш рыцараў, чым мае перлаў у сваім нашыйніку.

Гаван адказаў:

— Ашчаджайце свае добрыя рады. Такой прыгожай і чароўнай жанчыны я яшчэ ня бачыў і ахвотна знясу дзеля яе шмат цяргеньняў.

Ён узяў каня і паехаў да крыніцы, дзе пакінуў Оргэлюзу, але тая яму нават не падзякавала.

— Цяпер я бачу, што вы былі б добрым маршалам двара, — сказала яна. — Што ж вам сказаў вартаўнік, вы пэўна ашукалі яго прыгожымі словамі?

— Лішуа забіты, — адказаў Гаван.

— Шкада яго, але я думаю, што яго пахаваюць да майго звароту ў замак, бо я не люблю глядзець на памерлых. Дзеля гэтага мы паедзем на адну маленькую цікавую прыроду. Я хачу паглядзець, ці вы патрапіце мне служыць. Другое даручэньне будзе цяжэйшым.

— Што я павінен зрабіць? — запытаўся Гаван.

— Едзьце за мною, дык пабачыце.

Оргэлюза ўскочыла на каня і хутка паехала, а за ёю Гаван. Праз некалькі гадзін язды праз лес пад'ехалі да рэчкі. З другога яе боку, ля падэшвы гары, на якой знаходзіўся замак, ляжаў прыгожы сад. Пасярэдзіне саду цвілі ляўравае дрэва.

Оргэлюза паказала на яго і сказала:

— З таго дрэва вы павінны мне прынесці галінку. Вы ня зможаце сказаць, што я занадта цаню сваё каханьне.

Гаван зараз жа прышпорыў каня, хочучы пераскочыць рэчку, але скок каня быў занадта кароткі, і рыцар разам з канём апынуўся ў вадзе. Выбраўшыся на бераг, Гаван ськіраваўся да ляўравага дрэва і наламаў зь яго галінак. Калі ён хацеў варочацца, з боку замку, які стаяў на гары, пад'ехаў рыцар у прыгожай шоўкавай вопратцы і без аружжа. Ён наблізіўся да Гавана і, пагражаючы яму, сказаў:

— Цешцеся, што я прысягнуў ніколі ня весьці бойкі з адным рыцарам.

Павінны быць прынамсі два рыцары, каб Грамафлянц зрабіў ім гонар, змагаючыся зь імі. Вы, пэўна, адзін з адураных Оргэлюзаю.

— Шкада, што вы ня ўзброены, — сказаў Гаван, — а то я б пераканаў вас, што варта весці бой і са мною адным.

— Я наўмысна не нашу аружжа, каб у злосьці не зрабіць чаго неадпаведнага, — адказаў Грамафлянц, — але ня думайце, што я вам дарую. Я буду вас пераследаваць і дзе застану вас з вашым прыцяцям, я нападу і знішчу вас. Я зрабіў гэта з усімі пасланцамі Оргэлюзы. Ніхто зь іх не застаўся ў жывых.

Гаван засьмяяўся:

— Мне здаецца, што толькі страх змушае вас выдумляць такія глупствы. Вы можаце давесці, чаго вы вартыя ня словамі, але кап'ём.

— Вашыя насмешкі, — адказаў Грамафлянц, — ня змусяць мяне зламаць прысягу. Я хацеў бы змагацца сам на сам толькі з адным рыцарам.

— Каму ж гэта вы робіце такі гонар?

— Найлепшаму рыцару Крутлага Стала — Гавану, чый бацька забіў майго. Цяпер сын павінен заплаціць за бацьку.

— У такім выпадку — хутчэй за аружжа, бо Гаван — гэта я. Мы вырашым адначасна стары і новы спор.

— О, не, — адказаў Грамафлянц, — цяпер яшчэ не. Вы павінны спачатку даць мне за жонку вашу сястру Ітонію, бо я яе люблю, а пасля я заб'ю вас.

— Вы любіце Ітонію, — сказаў Гаван, — цяпер я ясна бачу, што шукаеце толькі выкрутаў, бо мая сястра была яшчэ малою ўкрадзена чараўніком Кліншорам і ніхто з таго часу яе ня бачыў.

— Я таксама ня бачыў яе, — адказаў Грамафлянц, — але я чуў песьні пра яе. Адзін пясняр, які бачыў яе харакство, апісаў мне яго, і я яе хахаю. Гэты пясняр перадае мне весткі ад яе, бо замак Кліншора знаходзіцца недалёка адсюль. Нядаўна сам чараўнік памёр, і я хачу гэтымі днямі вызваліць Ітонію. Каваль куе мне адмысловую зброю для гэтага змаганьня. Тады мне не пашкодзіць і духі ў замку Кліншор. Пасля гэтага будзе вясельле, на якое я запрашаю вас, а пасля вы згінеце.

— Добра, — адказаў Гаван, — калі вы толькі да таго часу ня згінеце ад духаў, ці ад уласнае дурноты.

Пасля гэтага Гаван ад'ехаў, знайшоў Оргэлюзу і перадаў ёй ляўравую галінку. Ён раскажаў Оргэлюзе аб усіх падзеях. Калі Оргэлюза даведалася, што ён гэта Гаван, яна павесялела, абняла рыцара і, плачучы, сказала:

— Цяпер я ведаю, што я адпомшчу свайму найгоршаму ворагу. Вы яго пераможце. Спачатку я была лагодная, як усе жанчыны, пакуль Грамафлянц не забіў за нішто майго жаніха. Я прысягнула адпомсціць за гэта і кірую ўсіх рыцараў супроць Грамафлянца. Але да гэтага часу я яшчэ не адпомсціла. Калі вы заб'еце Грамафлянца, вы атрымаеце, як узнагароду, мяне і цэлую краіну. Цяпер мае беды ўсе мінуць, і я ня буду больш сумаваць, што Чырвоны рыцар не хацеў мне зрабіць паслугу.

— Што ж у вас было з Чырвоным рыцарам?

— Я скажу праўду. Ніхто ня можа супроцьстаяць маёй прыгажосці, адно толькі ён. Нядаўна ён мяне спаткаў у лесе і ветліва, як і вы, прывітаў мяне. Але калі я захацела ськіраваць яго супраць Грамафлянца, дык ён толькі засьмяяўся і адмовіўся. Я прапанавала яму гэрцагства і сябе, ён не згадзіўся, гаворачы, што хахае толькі адну, якая далёка адсюль, і што ёй належыць ягонае сэрца і ён не займаецца лёгкай здабычай. Сказаўшы гэта, ён адварнуўся і паехаў, пакінуўшы мяне поўную злосьці і сораму. Я хутка вярнулася ў замак і ськіравала ўслед за ім некалькі найлепшых рыцараў, але ён перамог усіх і адаслаў да мяне з разьбітымі шчытамі і зламанымі коп'ямі.

Гаван спяхмурнеў, даведаўшыся, што тут быў Парсіваль.

— Усюды, дзе б я ні зьявіўся, ён забягае мне дарогу, — сказаў Гаван, — на тое, за што я змагаюся, ён не зварочвае ўвагі; я знаходжу тое, што ён кіне, як бы ён быў больш варты ад мяне. Які б учынак зрабіць мне, каб перавысіць яго?

* * *

Моўчкі ехаў Гаван каля Оргэлюзы.

— Я бачу, што мой расказ закрануў вас. Ці вы вораг Чырвонага рыцара? Што ён вам зрабіў?

Гаван нічога не адказаў, а пасля нейкага часу запытаўся:

— Скажэце, дзе знаходзіцца замак Кліншора? Грамафлянц сказаў, што ён недалёка адсюль у лесе.

— Але, я ведаю, дзе ляжыць замак Кліншора — Шахтэльмарвайль, бо Кліншор мой блізкі сваяк. Я была ў ягоным замку, больш багатага ад якога няма на сьвеце. Іншыя славяць Грааль, але ці ж ня прыносіць ён цярэньні тым, хто служыць яму. Замак жа Кліншора прынясе таму, хто яго здабудзе ад злых духаў, толькі радасьць.

Кліншор паходзіць ад Віргілія і атрымаў ад яго ў спадчыне ўладу над паганскімі духамі. Яны памаглі яму збудаваць замак і напоўнілі яго золатам і шляхотнымі каменнямі і іншымі багацьцямі. Там жыве цяпер чатырыста маладых дзяўчат. Кліншор набраў іх у паганскіх і хрысьціянскіх краях. Іхны сьмех і моладасьць павінны былі захаваць яго пры жыцьці, калі ён састарэўся.

Я маю намер здабыць замак, — сказаў Гаван, — задоўга ўжо едзь я, шукаючы Грааля. Я не хачу больш займацца марамі і губляць на гэта час.

— Кліншор памёр, — сказала Оргэлюза, — але злыя духі яшчэ трымаюць замак у сваёй моцы. Хто іх пераможа, таму яны будуць змушаныя служыць. Шмат рыцараў памыкалася зрабіць гэта, але ўсе яны былі знойдзеныя мёртвымі ранацаю перад брамаю замку.

— Гэта не пужае мяне.

— Але, — сказала яна, — Шахтэльмарвайль варты таго, каб рызыкаваць жыцьцём, але вы здабудзеце мяне, здабыўшы замак.

Гаван абняў яе, пацалаваў і сказаў:

— Вы мне наймілейшая з усіх жанчынаў. Мы будзем заўсёды разам, і я вельмі цешуся, што спаткаў вас на сваім шляху.

Праз нейкі час яны выехалі зь лесу і пабачылі перад сабою даліну, па якой цякла рэчка. З другога боку ракі стаяў горды замак, які сьвяціўся на сонцы, быццам бы ён быў збудаваны з шляхотнага каменья.

Замак сваёй будоваю ня быў падобны да замкаў гэтага краю, але нагадваў замкі, будаваныя ў паганскіх краінах. Пасярэдзіне замку высілася высачэзная круглая вежа з мноствам вакон.

Оргэлюза і Гаван пад'ехалі да ракі, гэрцагіня дала знак, і з другога берагу прыплыў перавозьнік на лодцы. Коней увялі на лодку, перавозьнік ветліва прывітаўся зь імі, бо ён таксама быў рыцарам і прымушаны чараўніком да гэтай працы.

Калі ён даведаўся, што мае намер зрабіць Гаван, ён зрабіўся сумным і сказаў: „За апошні час я перавёз на другі бок шмат каго, але назад не вярнуўся ніхто, і жанчыны ў замку згубілі ўжо надзею на вызваленьне.

— Нічога, — адказаў Гаван, — пачынам, ці гэтыя паганскія духі патрапіць мне што зрабіць; скажэце толькі, калі ведаеце, як увайсці ў замак?

— Аб гэтым ня трэба турбавацца, — адказаў перавозьнік, — увайсці ў замак лёгка, але выйсьці з яго цяжка.

Лодка прыстала да берагу, усе вылезлі і цэлы гэты дзень правялі ў хаце перавозьніка.

Назаўтра Гаван устаў рана і пайшоў у сад, які быў каля хаты. На градках было поўна кветак, на дрэвах садовыны, усё было мокрае ад расы; выглядала, што будзе прыгожы дзень. Паміж дрэвамі Гаван убачыў, як у зачараваным замку былі адчыненыя ўсе вокны, і прыгожыя жанчыны выглядалі зь іх, асьвечаныя раннімі залацістымі праменьнямі сонца. Усе сумненьні ў ягоным сэрцы зніклі. Ён загадаў асядлаць каня і зараз жа паехаў да замка. Дачка перавозьніка Бэнэ пайшла зь ім, бо яна часта бывала ў замку. Оргэлюза яшчэ спала, калі Гаван быў ужо ў дарозе.

Гаван пад'ехаў да замку і ўехаў на замкавы панадворак. Усюды было пуста. Замкавы панадворак выглядаў у раннім сонцы спакойна і мірна. Гаван прывязаў каня і сходамі ўвайшоў у замак. Усюды было пуста: у калідорах, залях, пакоях. Гаван пачаў крычаць, недзе адстала і Бэнэ. Усе калідоры і залі былі падобныя, і Гаван хутка перастаў арыентавацца, дзе ён быў, а дзе не. Гаван хутка хадзіў па замку і шукаў выхаду. Ужо пачало цямнець, калі ён натрапіў у адным з пакояў на ложка. Калі ён пачаў

засынаць, але ягоная сьведамасьць яшчэ ня цалкам зьнікла, ён пачуў, як ложка ціха скрануўся зь месца і пасунуўся праз гмах, як бы ён быў жывы. Гаван пачаў прачынацца і хацеў ськінуць з сябе сонную зьяву, але гэта яму не ўдалася. Раптам ён пабачыў, што адны дзьверы адчыніліся і праз іх уляцела маса зданяў, сьмяротна страшэнных, і акружыла яго, перамагаючага страх. Здані нахільляліся над ім і сягалі па яго сваімі кіпцюрамі, каб разарваць на кавалкі. Калі Гаван пачуў на сваёй шыі востры халодны кіпцюр, ён цалкам прачнуўся, і бойка пачалася.

Жанчыны, якія былі ў палоне ў замку, чулі ўначы такі шум, як бы цэлае пекла змагалася ў замку. Яны сабраліся ў адной залі, паселі ўсе разам і прыслухоўваліся, ня ведаючы, што сталася з рыцарам, пра якога ім расказала Бэнэ. Шум рабіўся што раз большым, здавалася, што ў замку шалее навальніца з маланкамі, громам і градам.

Жанчыны ня спалі цэлую ноч. Адны зь іх спакойна і абьякава прыслухоўваліся да шуму. Іншыя зачынялі вушы рукамі. Адны плакалі й маліліся, другія сьмяяліся. Некаторыя гулялі ў шахматы — гульнію, якая найбольш супакойвае й узмацняе дух. Усе яны думалі, што можа гэтым разам яны будуць вызваленыя з палону.

Калі разаднела й шум бойкі пачаў сьціхаць па меры таго, як рабілася сьвятлей, устала каралева жанчынаў Арніва і сказала:

— Паглядзім, што сталася з рыцарам. Такого моцнага змаганьня яшчэ не было, але ня трэба мець дарэмных надзеяў. Гэтага мы знойдзем, напэўна, таксама мёртвым, як і іншых.

Арніва з некалькімі жанчынамі пайшла ў залю, дзе адбывалася бойка. Калі яны падышлі да дзьвярэй, адтуль выйшаў Гаван. Ён быў стомлены й бледны. Жанчыны ўпалі перад ім, дзякуючы яму й цалуючы рукі за вызваленьне іх зь няволі.

— Вы жывеце, — гаварылі яны, — а гэта знак, што сіла духаў зламана. Усе яны, цэлы замак зь ягонымі скарбамі, належыць да вас. На сьвеце няма чалавека, які быў бы багацейшы і магутнейшы за вас.

— Тое, што я даў свабоду столькім шляхотным жанчынам, узнагароджвае мяне цалкам, — адказаў Гаван. — За нішто іншае не хацеў бы перажыць другі раз такую ноч.

Ён быў так стомлены, што хістаўся на нагах. Жанчыны падтрымалі яго, завялі ў сьветлы сонечны пакой, зьнялі зь яго зброю й адсьвяжылі яго. Яны заўважылі, што частка ягоных валасоў была зусім сівая.

— Скажыце, — спытала Арніва, калі рыцар трохі адпачыў, — што было ўначы, зь кім вы змагаліся?

— Не пытайцеся, — адказаў Гаван, — рука сьмерці была блізка каля мяне, і я дагтуль чую яе ледавы дотык, але што было, я не скажу. Хай вашыя сны ня будуць атручаныя тымі страшнымі рэчамі, якія я бачыў.

Калі Гаван адпачыў, Арніва абвела яго па замку і ён абгледзеў усе скарбы, якія там былі. Найбольш спадабалася аднак рыцару побач з прыгожымі жанчынамі, прыгажосьці якіх нішто не магло зацямяць, вежа з вокнамі, якая стаяла пасярэдзіне замку. Зь вежы разьлягаўся від на дваццаць міляў, прычым усё здавалася так бліzkім, як бы было побач з замкам. Усё здавалася бліzkім і асягальным: горы й лясы, рэкі з плывучымі па іх вадаплавамі, птушкі ў лёце. Сяляні відаць было пры працы, мяшчанаў у горадзе, рыцараў у бойцы, прыгожых жанчынаў у вокнах дамоў і цянiстых раскошных садах. Дакладны стракаты абраз усяго сьвету ляжаў перад ягонымі вачыма.

— Я не знайшоў Граалю, — думаў Гаван, — але ці ж гэта ўсё менш варты? Я паклічу сюды, як сьведкаў майго шчасьця, караля Артура й рыцараў Круглага Стала, а тым больш, што сярод вызваленых знаходзяцца сёстры і прыяцелькі некаторых рыцараў Круглага Стала.

Ён выслаў пасланца да караля Артура зь лістом, у якім прасіў яго прыбыць праз чатыры тыдні на раўніну Ізафлянцы й быць прысутным пры адной бойцы.

— Прывозьце, — пісаў ён, — усіх ваших панюў і дамаў, і мы правядзём добра час. Я таксама маю такую-сякую здабычу, якая шмат каго з вас вельмі ўсцешыць.

* * *

Гаван сабраў войска з пасярод рыцараў, якія раней служылі Кліншору, і ў вызначаны час прыбыў з войскам і вызваленымі жанчынамі на раўніну Ефлянцу, недалёка ад гораду Лёгруа, дзе гэрцагіня была Оргэлюза. Оргэлюза таксама сабрала сваіх рыцараў і прыехала ў гэты самы час на месца спатканьня.

Аднае раніцы з трох бакоў зьехаліся бліскучыя войскі на вызначаным месцы, дзе Гаван разьбіў ужо цэлы горад палаткаў. Спаткаўшыся, рыцары Артура пачалі з рыцарамі Оргэлюзы бойкі паміж сабою, бо думалі, што іх паклікалі сюды дзеля змаганьня. Гаван раздзяліў іх, супакоіў і калі спаткаў караля Артура й каралеву Гінаўру, дык ён абняў іх і расказаў ім, што здарылася. Тады ён павёў вызваленых жанчынаў да іх прыяцеляў, і ў цэлым лягеры стала поўна радасьці. Кожны зь іх знайшоў для сябе прыгатаваную ўжо каштоўную палатку, так што ўсе гаварылі, што ніколі яшчэ рыцары не спатыкаліся ў такіх бліскучых абставінах, як у лягеры Гавана на раўніне Ефлянцы. Гаван узяў сабе за жонку Оргэлюзу, толькі Ітонія, сястра Гавана, была сумная з тугі па сваім каханым — Грамафлянцы.

Калі Грамафлянц пачуў, што Гаван здабыў Шахтэльмарвайль, дык быў вельмі гнеўны, бо сам меў даўно намер зрабіць гэта. Ён выбраўся ў дарогу, каб пакараць Гавана. Падвечар ён пад'ехаў да лягеру і выслаў да Гавана свайго збройчага з выклікам на бой на жыццё ці сьмерць наступнай раніцай.

— Вы адабралі ў майго пана, — сказаў збройчы, — найлепшы ўчынак, які ён меўся зрабіць. Цяпер павінна вырашыцца, каму па праву належыць замак Кліншора. Нават каханьне да Ітоніі ня ўстрымае яго ад забіцця вас.

— Твой пан любіць моцныя словы, — адказаў Гаван, — я іх чуў ужо даволі. Заўтра раніцай мы спаткаемся, толькі ніхто не павінен ведаць аб нашым спатканьні, бо Ітонія, даведаўшыся, магла б стрымаць нас.

Яны ўмовіліся аб месцы спатканьня на заўтра.

Наступнаю раніцай з ракі і азёраў раўніны ўстала густая імгла і атуліла ўсю ваколіцу.

Гэтай самай раніцай Парсіваль прыехаў у гэтую мясціну, дзе ляжала поле бою паміж Гаванам і Грамафлянцам. Грамафлянц быў ужо там і калі заўважыў праз імглу рыцара, дык падумаў, што гэта Гаван, і заатакаваў Парсівалю. Той аднак ня толькі абараніўся, але выкінуў з сядла Грамафлянца, зраніўшы яго так, што той зваліўся без прытомнасьці на зямлю.

Парсіваль хацеў ужо зсесці з каня, каб дапамагчы раненаму, як у гэты час прыехаў Гаван, які трохі спазьніўся дзеля Оргэлюзы. Ён не пазнаў Парсівалю і заатакаваў яго. Распачаўся бой, які шмат хто хацеў бы бачыць, але ўсё пакрывала імгла. Даўжэйшы час ніхто ня мог перамагчы другога, але паступова перавагу атрымаў Парсіваль, бо Гаван быў ужо некалькі разоў ранены, хача і Парсіваль быў таксама ранены.

Парыў ветру разьвёў раптоўна імглу і зьбірог герояў ад горшай шкоды. Парсіваль пазнаў Гавана, адкінуў меч і абняў яго, гаворачы:

— Я далёкі ад думкі змагацца з вамі, пашто вы напалі на мяне?

— Я не пазнаў вас, — адказаў Гаван і расказаў Парсівалу, што яго запрасіў сюды на двубой Грамафлянц.

— Я зрабіў ужо работу за вас, — сказаў Парсіваль, — і яны пайшлі ўдваіх да Грамафлянца, паднялі яго і завезьлі ў лягер, дзе ўсе ўжо ўставалі.

Усе вельмі ўцешыліся, калі пабачылі Парсівалю, бо яны чулі шмат аб ягоных учынаках, і ягоная слава пакрыла сабою праклён Кундры. Адна Ітонія плакала і пайшла у палатку, дзе ляжаў Грамафлянц. Ёйнае каханьне ня зменшылася, калі яна пабачыла яго зусім разьбітым, абняла й даглядала яго. Гаван, хочучы іх пацешыць, даў згоду на іхняе сужэнства.

— Прыяцель, — сказаў Гаван да Парсівалю, — я знайшоў цяпер тое, што мяне заўсёды будзе цешыць, і я ня буду больш шукаць Граалю. Я шчасьлівы з сваёю жонкай і з сваімі скарбамі. Што новага можа мне даць Грааль, калі я і так маю больш, чым магу скаштаваць. Заставайся са мною, як брат, і бяры ўва ўсім удзел. Я ведаю, што ты кахаеш Кандвірамур, мы прывязем і яе і будзем шчасьліва жыць у Шахтэльмарвайлі.

Парсіваль доўга глядзеў на Гавана.

— Прыяцель, — сказаў ён нарэшце, — я не хачу зрабіць табе прыкрасьц, але ёсьць рэчы, якіх нельга ніяк асягнуць рукамі. Ёсьць скарбы, перад якімі ўсе шляхотныя каменны — шмарагды, рубіны, хрызаліты і залацістыя тапазы — зьяўляюцца попелам і нічым. Я шукаю такіх рэчаў. Я не пагарджаю рэчамі, якія цешаць цябе, але я не знаходжу ў іх дастатковага здавальненьня.

— Прыяцелю, — адказаў Гаван, — вы дзівіце мяне, бо я бачу, што вы патрацілі свае найлепшыя гады, нічога не здабыўшы з таго добрага, што нам дае зямля. Як сьвятары й мройцы, вы загледжаныя ў лепшую будучыню, хаця вы вартыя таго, каб спакойна й весела карыстаць з сучаснасьці.

— Мы не разумеємся, — сказаў Парсіваль, — я таксама люблю жыцьцё й ня шукаю ніякіх сонных мараў, але ў золаце і срэбры я не знаходжу мэты жыцця, таксама і ў прыгожых жанчынах. Я шукаю Грааль і знайду, нарэшце, яго!

— Так, мы ня цалкам разумеем адзін другога, — сказаў Гаван, — але ня будзем псаваць гэтых прыгожых хвілінаў думкамі, якія да нічога не даводзяць.

У лягеры стаяў радасны настрой, як ніколі. Жанчыны й рыцары забавляліся гульнямі, танцамі, сьпевамі й цешыліся жыцьцём у гэтых хвілінах.

Парсіваль паважна сядзеў між імі. Калі прыйшла ноч і збройчыя адвялі яго ў палатку, бо ён быў змучаны, ён чуў звонку шум сьвяткаваньня і радасны сьмех. Яго апанавала туга і ён падумаў:

— Ці ж мне адабрана ўсё, што дадзена іншым? Што ж мне рабіць тут з маёю віною, дзе ўсе радасныя і вясёлыя, як дзеці? Я не магу зьнесці іхных гульняў і сьпеваў.

Парсіваль устаў, апрануўся, узброіўся, асядлаў каня і паціху выехаў з лягера. За ім засталіся сьпевы і сьмех. Цэлы лагер сьвяціўся ад мноства асьвятленьня. Парсіваль супакоіўся толькі тады, калі, ухаўшы ў лес, перастаў бачыць і чуць пакінутыя лягер, а над ім засьвяціліся зоры.

— Не, — сказаў ён сам сабе, — бляск гэтага жыцця не асьлепіць мяне. Калі б я хацеў мець золата, дарагія каменны і прыгожых жанчынаў, дык я не патрабаваў бы так доўга мучыць сябе.

Нейкае сьвятое захапленьне апанавала яго, і ён пачуў прыемнасьць адзіноцтва. Кандвірамур і Грааль, як нейкія зоркі, стаялі перад ягоным зрокам, але ён чуў, што недзе павінна быць даступная дарога да іх.

ПАРСІВАЛЬ ЗДАБЫВАЕ ГРААЛЬ

Гэта была ясная сонечная раніца пачатку вясны. У цяні гораў яшчэ сьнег, але на палянках зьявіліся сярод сьвежай зялёнай першых кветкі, якія напаўнялі паветра сваім прыемным пахам. Букі ўжо пачалі зелянець, шыпышына і цёрн паказвалі ўжо свае кволыя кветкі сярод калючых галінак. Дзікія пчолы гулі, збіраючы мёд і кветкавы пылок. Птушкі сьпявалі так, што нельга было пачуць паасобнага голасу — усё зьлівалася ў адну песьню. І ўсе клопаты мінулай зімы адыходзілі ў такія хвіліны ад людзей. Вясна бывае аднолькавая кожны год, але мы не прывыкаем да яе і кожны раз бачым у ёй нешта новае; нават старцы, блізкія сьмерці, з прыемнасьцю пахіляюцца над цвітухай кветкай, успамінаючы ў такую пару ўсе прыгожыя дні маладосьці.

Парсіваль ехаў пахмурны гэтай сонечнай раніцаю, што здавалася, быццам бы ён быў рыцарам мінулай зімы, з апушчанай прылобіцай і кап'ём. Насустрэч яму ішла працэсія багамолаў. Наперадзе йшоў паважны старац з сівымі валасамі. Гэта быў гэрцаг Кагэніс з сваімі дзьвюма дочкамі. Гэрцаг заступіў дарогу Парсівалу, і той мусіў затрымацца.

— Прыяцель, — сказаў ён, — ці вы паганец, што ў гэты дзень, калі ўсе хрысьціяне думаюць аб супакоі, вы едзеце з апушчаным кап'ём, гатовыя да бойкі.

— Што вам да гэтага, — адказаў Парсіваль, — я кожны дзень з аружжам, дык чаму ж сягоньня мне быць іначай?

— Дык вы ня ведаеце, які сягоньня дзень?

— Я даўно пакінуў ужо зварочываць увагу на ход году; я ведаю, калі бывае зіма, вясна, лета ці восень, але які калі дзень, я ўжо даўно забыўся. Сягоньня я такі самы, як і заўсёды. Я ўжо даўно ня быў у катэдры, дык скуль жа я магу ведаць, якое сягоньня сьвята?

— Зсядайце з каня, — незадаволенна сказаў стары, — і ідзеце далей пехатою. Сягоньня дзень, калі Бог памёр за ўсіх нас. Ці вы нічога ня ведаеце аб Богу?

— Калісьці, — адказаў Парсіваль, — я служыў таму, хто называецца Бог. Але Ён адкінуў мяне і пракляў. З таго часу мы з Богам ворагі.

Старац жажнуўся:

— Вы абражаеце Бога, які нікому не зьяўляецца ворагам. Ён памёр за ўсіх нас. Ён аддаў сваю кроў за нашых грахі і дазволіў забіць сябе, каб мы ўсе былі збаўленыя. Ён мучыўся за нас, каб мы ўсе былі збаўленыя ад мукаў. Дзеля гэтага мы сягоньня сумныя і адначасна радасныя.

— Я не хачу парушаць вашай радасьці, — сказаў Парсіваль, — але я не знаходжу нічога добрага ў тым, што і Бог мусіў мучыцца і памерці, як і ўсе мы. Хто навучыў бы мяне жыць, той быў бы для мяне больш варты, чым той, які навучыў бы мяне паміраць, бо мне здаецца, што гэта ня так цяжка.

— Вы выказваеце поўную няведу і засьляпеньне, — сказаў стары, — быццам бы ніколі не было Хрыста. Вам патрэбныя лепшыя тлумачэньні, чым я магу вам даць. Едзеце далей гэтай дарогай. Вы знойдзеце там пустэльніка, які ўсё добра растлумачыць.

Дочкі гэрцага зацікаўлена прыглядаліся да Парсівалю і ахватней бы спаткалі запрашэньне яго ў замак, чым накіраваньне да пустэльніка. Яны зьявіруліся да Парсівалю:

— Едзем спачатку з намі, падмацавацца пітвом і ежаю ў нашым замку. Наш замак недалёка адсюль, а ў пустэльніка Трэврыцэнта вы знойдзеце толькі адзін сухі хлеб і ваду.

Парсіваль ветліва падзякваў і паехаў далей ужо з больш вясёлымі думкамі.

Прыгожая раніца асьвяжыла яго, і ён падумаў, што ўсё гэта зрабіў Бог.

* * *

Парсіваль перажыў шмат радасьцяў і прыкрасьцяў з таго часу, як ён пакінуў раўніну Ефлянцы, але не наблізіўся да сваёй мэты. Час ад часу на яго нахадзіў такі самы настрой, як тады, калі ён выехаў з лягера Гавана. Са сьвятым даверам любіў ён тады ўсё. Але часам яго агортваў настрой, калі ён ненавідзеў Бога і свой лёс. Ён быў як добры меч у руках Бога, які Бог на зьмену раскаліваў і каваў, аж пакуль ён ня зробіцца моцны і шляхотны.

Падчас дарогі Парсіваль раздумваў над словамі старога рыцара.

— Напэўна, я завузка думаў аб Богу, калі я шукаю яго, як нейкага шукальніка прыгодаў па дарогах. Магчыма, што Бог пакінуў ужо свой гнеў, а магчыма, Ён наогул ня гневаецца, як людзі.

Праз нейкі час Парсіваль пад'ехаў да хаткі пустэльніка ў лесе, прытуленай да скалы. Перад хаткаю сядзеў сівы паважны стары, які прывітаў Парсівалю. Парсіваль саскочыў з каня і падыйшоў да яго, гаворачы:

— Ойча, даруйце, што я з аружжам парушаю ваш супакой.

— Прыяцель, — сказаў пустэльнік, — я ня чую агіды да аружжа. Я сам калісьці быў рыцарам, такім самым гордым, як ты, але скажы, чаго ты хочаш сягоньня ад мяне?

— Я патрабую добрага рады, — адказаў Парсіваль, — а мне ўжо здарылася, што я атрымаў яе ад старога.

— Я ведаю, — сказаў стары, — што ўсе ахвотна слухаюць радаў старых, але пасья гэтага кожны робіць, што яму падабаецца. Якой рады ты хочаш?

— Я імкнуся да мэты і не магу яе дасягнуць, а ўсё, што я асягаю, ня цешыць мяне.

— Чаго ж ты шукаеш?

— Я шукаў Бога і не знайшоў Яго.

— Але, — сказаў пустэльнік, — Бог — гэта ня рэч, аб якой гавораць: „Я маю яе, а ты — не!“ Бог адступае перад шукаючымі Яго і змушае іх такім чынам сьледаваць за сабой. Нельга здабыць Бога, як нейкі горад. Цішыня і яснасьць пануе там, дзе ёсьць Бог, і хто хоча сьледаваць за Ём, павінен быць, як Ён — ціхі і сьветлы. Я сам калісьці, як і ты, думаў, што можна ўсё здабыць сілаю, пакуль цярэньне не зьмяніла мяне.

— Я таксама шмат перацярпеў, — сказаў Парсіваль, — Бог паслаў мне гэта, бо я быў Яму варожы і хацеў сілаю ўзяць тое, што Ён не хацеў даць самахоць.

— Прыйцель, — сказаў пустэльнік, — людзкія лёсы падобныя. Я таксама шукаю ласкі Бога. Я быў Яму варожы таксама, як і ты, і хацеў перамагчы Яго сілаю, бо я ня быў прывыкшы да цярэлівасьці. Мой бацька — гэта Тыгтурэль, кароль Грааля. Пасьля яго Грааль перайшоў у спадчыне да майго брата Анфортаса. Я таксама служыў Граалю, аднак слава і бяседы былі мне з братам у той час мілейшыя за справядлівасьць, і Бог пакараў нас. Аб гэтым ведаюць усе рыцары.

— Як жа вы трапілі ў гэтую глуш? — запытаўся ў пустэльніка Парсіваль.

— Я трапіў сюды, бо хацеў змусіць Бога. Анфортас быў хворы, ён меў балючую рану, якую сам учыніў сабе ў сэрцы. Але сьмерць не захацела яго. Я ездзіў па ўсім сьвеце, прывозячы брату розныя лекі. Я прывозіў вадзю з ракі Тыггу, якая выцякае з брамаў раю. Я прывозіў кроў пэлікана, які разрывае сабе сэрца, каб карміць сваіх дзяцей. Нішто не дапамагала майму брату. Сіла Грааля не варочалася. Тады я прыйшоў сюды, пашчуся і прашу Бога дапамагчы, але да гэтага часу дапамогі я не атрымаў, хаця веру ў атрыманыя яе. Некалькі гадоў таму збаўленьне было блізка. Вызвольнік, якога Бог абяцаў нам, прыйшоў, і мы ўсклалі на яго ўсе надзеі. Аказалася, аднак, што ён быў нягодны і пазбаўлены сэрца і нікому не хацеў дапамагчы. Я часта праклінаю яго за гэта.

— Што ж цяпер з Граалем? — запытаўся Парсіваль.

— Я ня быў больш у Монтсальвачы, але калі тут адночы праязджала Кундры, пасланка Грааля, дык яна з сабой прынесла сумную вестку, што на Монтсальвачы далей пануе сум.

— Я — гэта той, — сказаў Парсіваль, — каго вы часта пракліналі. Я згубіў Грааль праз сваю віну і дурнату моладасьці. Цяпер я шукаю яго, але не магу знайсці дарогу на Монтсальвач, якую я так лёгка нясьведама знайшоў. Але я яшчэ знайду.

Трэврыцэнт доўга прыглядаўся да Парсіваля і сказаў:

— Вы грамадзіце адно глупства на другое. Ці ж вы ня ведаеце, што Грааль можа знайсці толькі той, каго пакліча да гэтага Бог і чыё імя ўкажа Грааль.

— Я ўжо доўга супроцьстаўляю сваю волю волі Бога, — адказаў Парсіваль, — і яшчэ не згубіў надзеі, што я яго змушу. Хто сам робіцца годным кароны, таму і Бог яе не адмовіць.

— Вы адважны, — сказаў пустэльнік, — але Бог толькі можа вам дапамагчы. Астайцеся са мною — пасьціць, маліцца і чакаць на Божую ласку, калі Бог зробіцца і вам ласкавым.

— Не, — адказаў Парсіваль, — пост, малітва, чаканьне ля мора пагоды — гэта не для мяне. Вы стары, а я малады і мушу дзеяць. І калі я не здабуду Грааль, дык усёроўна перадчасна не паддамся. Хто не здаецца, той, нарэшце, перамагае.

Дзе зыдуцца двое, якія шмат перажылі, дык з размоваў паміж імі абодва маюць карысьць. Юнацкія сілы Парсіваля далі новую надзею старому. Ціхі розум Трэврыцэнта даў шмат Парсівалю. Ён аглянўся на сваё жыццё і надзея ажыла ў ім нанова. Вера ў свае сілы і вера, што лёс прыхіліцца да яго, напоўнілі Парсіваля.

На трэці дзень Вялікадня, раніцаю, Парсіваль разьвітаўся з Трэврыцэнтам. Калі Парсіваль ад'язджаў, Трэврыцэнт стаў на калені і маліўся за яго. Калі Парсіваль уехаў ужо глыбока ў лес, ён пачуў, як стары сьпяваў вялікодную песню:

Сьвяты, Вялікі дзень настаў,
У славе з гробу нам зазьзяў —
Хрыстос уваскрос — нам вечны сьвет! —

Хрыстос уваскрос!
Як Сам прад сьмерцю Ён сказаў,
На трэці дзень із мёртвых ўстаў.
Ад радасьці ня трэба сьлёз:
Хрыстос Уваскрос!

Парсіваль заехаў за выступ гары і перастаў чуць пустэльніка. Вялікія думкі ажывалі ў яго галаве.

* * *

Што б цяпер ня здарылася, — думаў Парсіваль, — я буду ўжо цяпер рабіць справу Грааля. Я буду дапамагаць прыгнечаным і рабіць добро. Нянавісьць і гнеў ня будуць мець да мяне доступу.

Парсіваль ехаў некалькі гадзінаў, пакінуўшы выбар дарогі каню. Ён быў як у нейкім дзіўным сьне.

— Дзіўна, — думаў ён, — але мне здаецца, што я быў ужо калісьці ў гэтай глушы. Яна мне адначасова чужая і знаёмая.

Нейкі неспакой апанаваў яго, і ён дрыжучы ехаў туды, дзе растуцаў лес.

Раптам ён пабачыў у ясным сьвеце поўдня бліскучыя вежы і вокны Монтсальвача. Яго сэрца застукала ў грудзёх, каб бы хацела выскачыць. Абедзьвюма рукамі прыціснуў ён меч і сказаў:

— Монтсальвач — маё каралеўства, цяпер я буду цябе мець і ахоўваць!

Калі Парсіваль уехаў на шырокую дарогу да замку, з муроў раздаліся гукі трубаў, і з адчыненай брамы — стройна і ўрачыста — выехалі рыцары Грааля на спатканьне свайго валадара. Зь вялікай радасьцю прывіталі яны Парсіваля і павялі яго ў замак.

— Збаўленьне прыйшло, — гаварылі яны, — ваша імя гарыць на Граалі. Бог вярнуў Монтсальвачу ўсе ягоныя сілы, цяпер Грааль павінен сьвяціцца, як сонца, усяму рыцарству, і мы будзем далей служыць яму.

Калі Парсіваль увайшоў у залю, Анфортас ляжаў на сваім ложы, — бледны, блізка сьмерці. Ён багаславіў Парсіваля і абняў яго, гаворачы:

— Прыйцель, ты лепш пазнаў Бога, чым мы. Цяпер я бачу, што нішто ня можа ўстрымаць мужа на ягоным шляху, калі ён патрапіць толькі перамагчы сваю дурнату. Я паміраю спакойна, пакідаючы табе цяжары жыцця.

Усе рыцары Грааля сабраліся ў залі каля Парсіваля. Яны пасадзілі яго на каралеўскі пасад і далі яму каралеўскую вопратку. Тады адчыніліся дзьверы і гордая, прыгожая жанчына ўнесла Грааль, які сьвяціўся ў яе руках, як сонца, і паставіла яго перад Парсівалем.

Усе глыбока пахіліліся. Калі Парсіваль узняў вочы, ён убачыў, што перад ім стаіць Кандвірамур. Яе рукі дрыжэлі, а вочы былі поўныя сьлёз шчасьця.

— Прыйцель, — сказала яна, — Анфортас паклікаў мяне сюды, ці ты ізноў будзеш уцякаць ад мяне?

Парсіваль прыгарнуў яе да сябе і трымаў абняўшы. Уся заля была поўная шуму радасьці, і ніхто не заўважыў, што Анфортас, захаваўшы ўсьмешку на твары, ляжаў мёртвы.

Парсіваль у гэты самы дзень узяў шлюб з Кандвірамур.

Аб цярэньнях, якія прыносяць каханьне, балесных расчараваньнях, ашуканствах і сьмерці пісьменьнікі ўсіх часоў напісалі шмат вершаў і апавяданьняў, але перад поўнай гармоніяй двух людзей, якія зліліся цалкам у адно сваё жыццё, праходзяць пераважна моўчкі міма.

Ёсьць яшчэ адно старое дасьведчаньне: нашыя сэрцы ахвотна чуюць пра цярэньні і сьмерць і лёгка хвалюцца, але чужое шчасьце нікога не цікавіць. Дзеля гэтага мы таксама прамаўчым пра зьменныя лёсы далейшага жыцця Парсіваля і Кандвірамур. Яны перажылі таксама шмат непрыемнасьцяў, але непакісна служылі Граалю і ўсяму добраму і вялікаму на зямлі.

Аднак ніхто не патрапіць зьмяніць сьвету. Хопіць і таго, калі кожны будзе на сваім месцы рабіць тое, да чаго ён пакліканы.

* * *

Пасьля часоў Парсіваля і ягонага сына Лээнгрына, які быў па сваім бацьку каралём Грааля, анёлы (як гавораць) забралі замак Монтсальвач

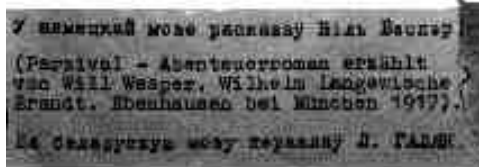
з Граалем і ягонымі рыцарамі і перанеслі яго праз мора і горы ў краіну Сарас у Індыі. Там, як пяюць паэты, замак высіцца ў старой магутнасьці, на высокай гары, і анёлы трымаюць варту перад ягонымі брамамі, аж да таго часу, пакуль Бог зноў зыйдзе на зямлю і будзе судзіць усіх.

Тады Грааль будзе пастаўлены вышэй усяго, і тыя, хто яму служыць, будуць знаходзіцца найбліжэй да Бога.

У гэта можна верыць, ці не. Шмат хто паважае толькі тое, што зьяўляецца чужым, рэдка і нячужым; мы ж верым, што Грааль не

такі ўжо далёкі ад нас. Мы бачым некаторых людзей, якія і цяпер жывуць сярод нас, шукаючы залатых вежаў Монтсальвачу.

Калісьці Грааль раздаваў кароны і каралеўствы, калісьці ён спачываў у руках анёлаў, а адзін рыцар здабыў яго сваім кап'ём. Сягоння кароны і мячы ня маюць даўнейшай вартасці, але і сёння кожны чалавек можа паказаць, чаго ён варты, а іншым таксама відаць, хто заслугоўвае на Грааль. Непакліканым, аднак, замак Монтсальвач сёння і заўсёды зьяўляецца чужым і нябачным. Але лепшыя людзі кожнага часу ахоўваюць Грааль і Монтсальвач, які пануе высока на скалах над дзікімі лясамі і безданямі ўпадку.

ДАРОГА СЬВЕТЛЫХ ДУШАЎ

Разважаючы пра мастацтва Ларысы Сімаковіч, усплываюць у памяці незабыўныя 80-я гады, калі каваўся гарт новага беларускага Адраджэння. Тая моладзь была прыніжана несвабодай Бацькаўшчыны, але вылучалася чыстымі душамі, здольнымі на ахвярнасьць дзеля Беларусі і справядлівасці. Наш дух не паніжала беднасьць, бо годнасьць чалавека бачылася ў вышэйшым. Моладзь імкнулася жыць ідэаламі Бацькаўшчыны, яна яшчэ ня ведала зьневажачай улады грошай, але бачыла перад сабой варажае тупое аблічча савецкай акупацыі і ўсясьпільнай дыктатуры КПСС.

Цяпер, азіраючыся ў яшчэ нядаўнія 80-я, яны ўспамінаюцца, як сьвежы вецер, поўны надзей, калі нават нязначныя падзеі здаваліся значнымі, бо мы таксама адраджаліся разам з краінай, расплюшчвалі вочы на новы, раней схаваны ад нас сьвет, і ўсё, што належыла адкрыцьцю, заставалася ў нашым лёсе.

Талаковец з Бэрліну

1987 год. Да нас у „Талаку“* прыбыў немец-студэнт з Усходняга Бэрліну Гэльмуд Бэлях. Пры Беларускай Акадэміі Навук ён праходзіў вытворчую практыку. Там яму давалі, што ўсе помнікі архітэктуры ў Беларусі знішчылі немцы падчас апошніх вайны. І Гэльмуд, фізік, паэта і скрыпач, каб хоць неяк адкупіць віну свайго народу, хадзіў з намі на археалягічныя раскопкі падмуркаў Сьвята-Духаўскай царквы Верхняга гораду ў Менску, якую ўзарваў савецкі ўрад і на падмурках будынку ўсталяваў піўнушку.

Сябра „Талакі“ Наталья Лойка абвазіла Гэльмуда амаль па ўсіх мясяцінах, дзе яшчэ хоць нешта нагадвала пра былую веліч архітэктуры нашых продкаў.

Пры разьвітаньні Гэльмуд сказаў, што ён уражаны мужнасьцю нашай моладзі, у якой адабралі мову, гісторыю і нават памяць аб вольнасьці Айчыны, а яна змагаецца і за паўразбураныя і заасфальтаваныя старажытныя падмуркі. Прызнаўся, што яму сорамна, бо немцы як бы апусьцілі рукі і не змагаюцца належным чынам за аб'яднаньне Ўсходняе і Заходняе Нямеччыны. Дахаты ён вяртаўся поўны расучасьці ўзьняць сваіх сяброў на барацьбу, каб знішчыць сыяну ганьбы і падзелу Нямеччыны, што пралягала праз Бэрлін.

Паездка ў Расею

Красавік 1988 года. БНМДАіП (музей Драўлянай архітэктуры, значыць) для сваіх супрацоўнікаў наладзіў вандроўку ў расейскія гарады

* Адраджэнская арганізацыя беларускай моладзі ў 1980-х гг.

Ўладзімер і Суздаль. Вядомы фатограф музэю Алесь Крыштаповіч запрасіў у паездку і мяне. Хоць нам абяцалі сталаваньне, Алесь прыхапіў з сабою непад'ёмную валізу зь беларускімі харчамі, бо спрацавала выхаваньне: „На чужы каравай рот не разьзяўляй!“. І ён не памыліўся. Ратаваў нас усіх. Бо есьці ў Расеі, акрамя мучных і малочных вырабаў, не было чаго. Ніякавата было нам глядзець і на прыватныя хаткі расейцаў. Агароды парасьлі глухой лебядой ды жоўтай сьвірэнкай, не было там, відаць, ні каліва агуркоў ці памідораў, альбо хоць цыбулі ці бульбы. Міжволі ўзгадваліся нашыя беларускія сядзібкі зь вясёлымі кветкамі ля вокнаў у палісадніках і шыкоўныя сады зь вялікімі агародамі, у якіх што толькі ні вырошчвалі!

Раніцай шэры вясновы дожджык барабаніў у шыбы цягніка і зьздаў апошнія рэшткі сьнегу. Набліжаліся да Ўладзімера. Усе ўзіраліся ў вокны. Перад вачыма пачалі ўзьнікаць пагоркі, засыпаныя кучамі сьмецьця, што красамоўна выглядала з-пад талага сьнегу.

У дзяцінстве я жыла ў хаце бацькоў. Там не было цэнтралізаванага збору нечыстотаў. Таму бацька, як і ўсе суседзі, у канцы зямельнага надзелу рабіў глыбокую яму, куды ськідалі тое сьмецьце, што не магло згарэць у печы. Пасьля яму засыпалі. Затое падворак, сад і вуліца заставаліся чыстымі.

Расейцы вырашалі такую праблему вельмі лёгка: выкідалі сьмецьце каля хаты ў зарасьлі дрэваў і кустоў. Зямля не пасьпела яшчэ абрасьці бур'янам крапівы і дзядоўніка, і здавалася, што будынкі стаяць не вялікай звалцы, з-за якое пры набліжэньні пачыналі выплываць залатыя купалы белакаменнага манастыра.

Архітэктурныя ансамблі, манастыры, гандлёвы рад! Ля іх шмат мастакоў, якія адразу, з-пад пэнзля, прадавалі свае творы. А адыдзешся ўбок ад гэтае прыгажосьці — горы сьмецьця, прыкрытага пажухлымі леташнімі лапухамі.

І кожны з нас, беларусаў, думаў: „Эх! Калі такія расейцы дзе пройдуць па нашай зямельцы, то ці застанецца што, акрамя сьмецьця і попелу!“

Агляд Нямеччыны

Лета 1988. 5-га жніўня дзень народзінаў Гэльмуда. З групай беларускай моладзі еду ў Бэрлін. Гэльмуд ужо добра размаўляў па-беларуску.

За два тыдні агледзелі ўсю Ўсходнюю Нямеччыну. Шыкоўныя паркі. Дагледжаныя велічныя замчышчы з Х-га стагоддзя! І маленькія хаткі ў

мястэчках, чырвона-аранжавая дахоўка востравугольных дахаў. Чыстыя дамы і вуліцы.

З аднаго пад'езду выйшла маці з ужо сталым сынам. Ахайна ножычкам і шчотачкай абчысцілі ля хаты кожны каменчык бруку і вымылі вадою з шампунем. Было відаць, што яны адчувалі сябе гаспадарамі на сваёй зямлі, ад таго і парадак!

Цішыня. Спакой. І толькі калі-нікалі з расчыненых вокан даносіліся гукі старых народных нямецкіх песняў.

Гэты безмяцежны жыццёвы штыль і чужая краса наводзілі на нашыя душы боль смутку і жалю па радзімай зямельцы.

„Аж луна** раздаецца...”

(Успаміны старэйшых беларусаў з дакументальнага фільму Зінаіды Мажэйкі „Прянісі, Божа, хмару!”, 1990 год)

— „З даўніх пор у нас традыцыя такая, каб не было бяды, дык ставілі драўляныя крыжы. Стараліся, каб зрабіць гэтыя крыжы за адну ноч: паехаць у лес, зрэзаць дрэва, хораша яго абрабіць, абгабляваць, зрабіць крэст, занесці й у канцы сяла на скрыжаванні яго паставіць.

Але пасля вайны, як прыйшлі нашыя тутка з вайны камуністы, то сталі крыжы гэтыя ўжо выкідаць. Дык во, у нашым канцы сяла, дзе нам належэў крыж, жыў яры камуніст. Яму паручалі, і ён тройчы вырываў той крыж. Ды нашыя мужчыны за ноч зноў ставілі крыж на тое-ж месца.

І кожны год на Юр'я (у нас такі быў абычай) мы хадзілі да гэтага крыжа і пачыналі сьпяваць Юр'я. А недалёка быў сельсавет. То прыходзілі ганялі нас, не давалі сьпяваць. Вы ж ведаеце той час! Вядома ж, не прызнавалі ні Бога, ні сьвятароў. Нічога сьвятога не прызнавалі. А мы агрызаліся. Ну што яны ўжо нам зрабляць? І сьпявалі.”

— „Мы вось жылі. Калгас арганізавалі ў 1949 годзе. Хіба ж мы бачылі хоць адно сьвята?! Нічога! А ніякага сьвята. Жылі, як скаты. Вядома ж, калёсо ў калгасе круціцца і круціцца, без канца і бяз краю.”

— „Такая страшная вэрм'я стала, што ня дай Бог! Што раньша — усюды пяюць, аж трасецца ўсё. А цяпер не! Цяпер не. Ужо баяцца. Калі й вяселье, то на вуліцу не выхадзі, не сьпявай, а то забяруць і пасодзяць, і штрафху дадуць! Чаго такую цюрму на людзей, скуку на людзей нагналі?”

— „Жыла я ў Колках. Да лесу 14 кілёмэтраў. А я кожны дзень у лес хадзіла. Любіла я свой лес. Ды як там весела было! А над рэчкаю жураўлёў... Жураўлі сьпявалі, і я сьпявала:

Ой, жураўко, жураўка-го,
Ой жураўко, жураўка-го-го,
Чаго-жы крычыш так жалко?!”

— „Знаеца, што я ў Асьвенцыме была? Усе знаюць Асьвенцым. Ой, як там дзьева крэматорыі стаялі ў лагеры! У мяне на руцэ нумар 61342. Я нікагда не забуду! Ну так мне хацелася дамой. Паесці хлеба... і на сваёй зямлі памерці. Но нас асвабодзіла Амэрыка, накарміла нас, спасіба ёй. А як ступіла на сваю зямлю, як яны мне пстрыкнулі ў галаву ўсе песні.”

— „А я думала, каб толькі асвабодзілі мяне зь нямецкага плену, вярнуцца дамоў, абняць родных і так паплакаць: „Мая мамулечка! А я ж дужа й рада, што я вярнулася дамовачку, а на сваю зямелечку, а й у сваю хатачку!”

— „А яшчэ як раней зьбіраюся на кірмаш ды песню як завядзём, ды завядзём, дык аж луна раздаецца! А цяпер у нашым лесе луна так не раздаецца, таму што ён ужо чорны...”

Фальклёрны тэатр „Госьціца” (Менск).

— „А як у нас кірмашы былі, і на Ражаство, і на Міколу, і на Пакравы! Быў пір гарой! Но сейчас ужо не такі. Да гэтай радыяцыі ў нас усяго было: і ягад, і грыбоў. А цяпер у нас нічога няма. Мы на кірмашы нічога ня возім, у нас няма ні ягад, ні грыбоў. Усё радыяцыя поехала. Но нас вона не поісьець! Мы усё раўно сьпяваем!”

— „Як быў я малодшы, служыў парабкам. Увечары сяду ды як пачну йграць! А луна! Ох, здаецца ж і хораша іграю. І сам сабе думаю: „А можа нехта чуе і думае, што ох красіва йграе!”

— „А калісьці ўсё, і лес, вазілі коньмі. Конь і зімой не стаяў. Ды якія ж возычкі былі вясёлыя! А як сьпявалі хораша, што не наслухацца было!”

— „О, некалі мой бацька сьпяваў, як Казлоўскі, а дзед, то яшчэ й лепей! Яшчэ й зь лесу ня выйдзя, а засьпявае, то ўсё разлягаецца!”

— „А так як той Сьцяпан Дубейка з Ваням сваім сьпявае, то й ні адзін мужык не засьпявае. Яго ніхто-ніхто не перасьпявае. У яго і радыяцыя голасу не забрала. Як пачне песню, як пачне яе выкручваць, дык на сто кілямэтраў!”

— „Мы выступалі ў Менску і выступаў Хведзька Сіўко. Ён сьпяваў песню „Як пушчу стралу, ды па ўсём сялу!” І ён у спляўшчыках быў. Ну так хораша спляўшчыкі сьпявалі, што вада і лес, і кусты разлягаліся! Так хораша сьпявалі колішнія песні, што за пяць, за дзесяць кілямэтраў чуць было! У нашым клюбе і тэлевізары так не засьпяваюць, як калісь спляўшчыкі сьпявалі. Так можа засьпяваць толькі Сьцяпан Дубейка!”

— „Ну, я слышаў, пяюць песню, пад мой маціў бяруць і пад тон:

Ой, пайду я-га цёмным лесам,
Дай наламлю ло-го-му.
Зав'ёў мяне дурны розум
На чу-гу, на чужу й старонку!

І вот я з гэтым не сагласен, чаго яны пяюць! Я колькі разоў слышаў, і не па-моему яны пяюць, не пад мой тон. Яны не бяруць так, як паложана. А нада браць і калена выварачваць, дзе падхапіць, а дзе і падвесці точна, што б голас у голас!” — Сьцяпан Дубейка.

„Майстроўня”

На пачатку 80-х гадоў склалася кола студэнтаў-аднадумцаў пры філфаку БДУ. Размаўлялі толькі па-беларуску, ладзілі традыцыйныя нацыянальныя сьвяты. Сьпяваць „Майстроўню” навучыла Ларыса Сімаковіч, на той час сама яшчэ студэнтка харавога дырыгаваньня кансэрваторыі.

** Луна (дыял.) — рэха

Адпаведна з палітычнымі ўстаноўкамі, кожны калгас і населенае мястэчка ў Беларусі мелі свой клуб культуры і часта музычных „масавікоў-зацеянікаў” пры ім, часам свае харавыя гурты, дзе ў апрацоўцы кампазітараў і муз-культ-работнікаў з гораду традыцыйны фальклёр „падпраўляўся”, „упрыгожваўся”, выхалашчваўся і губляў сваю этнічную адметнасць і веліч.

Затое ніводзін урадавы канцэрт бяз выступу гэтых хораў не абыходзіўся. Інкубатарскага кшталту квазінацыянальныя строі, такія ж карагоды і сьпевы. Усё гэта падавалася і выдаецца за народную традыцыйную беларускую культуру. Пасля гэтых канцэртаў у душы застаецца толькі расчараваньне і пачуцьцё ашуканства ў тых, хто сутыкаўся з сапраўдным фальклёрам.

„А вось Купальні ды Гуканьні вясны, што ладзіла моладзь „Майстроўні”, тапталіся апантана. Хаця яны на 99 адсоткаў складаліся з палітычна бяшкоднага неапрацаванага фальклёру. Ну дзе, здавалася, лёгіка? Майстроўскія сьпевы мелі з афіцыйным „фальклёрам” столькі супольнага, колькі рухавая перапёлачка з абскубаным бройлерам. (Але „лёгіка”, аказваецца была, гэта лёгіка вынішчэньня ўсяго беларускага. — В.Я.)

Пасля таго, як нам пачаў адчыняцца глыбейшы і патаемны сэнс народнай песьні, сьвет фальклёру стаў імкліва раскручвацца, як спружына, і выявілася, што ён самадастатковы. Нам, прынамсі, хапала, каб у ім жыць.

Ня ведаю, як гэта атрымлівалася, але самыя бяскрыўдныя тэксты — медуница лугавая, чом ня пахнеш па ўсім лузе? — пачыналі гучаць, як паўстанцкі гімн. Што беспамылкова заўважалася, як сябрамі, так і ворагамі.” — (Віалета Кавалёва)

„Дзяньніца”

Калі „Майстроўня” распалася, то на яе аскепках, бы пачалася ланцуговая рэакцыя, сталі ўтварацца новыя маладзёвыя суполкі: „Тутэйшыя” — літаратурная, „Талака” — гісторыка-клязнаўчая ды шмат іншых. А з тых, хто найбольш упадабаў сьпевы, утварыўся фальклёрны гурт „Дзяньніца”. На пачатку ім кіравала **Ларыса Сімаковіч**.

Той, хто аднойчы трапіў у магічнае кола беларускага фальклёру, нібы адчыняў для сябе замок патаемнай схованкі. „А ў схованках, як вядома, хаваюць дзьве галоўныя рэчы: скарб і зброю.”

„Каралёначкі”

Ларыса Сімаковіч зразумела, што ўсе пачутыя і сьпяваныя ёю апрацоўкі беларускіх песьняў (нават зробленыя „клясыкамі жанру”) — творы, далёкія ад фальклёру. „Гэта была акадэмічная музыка, усяго толькі ўгрунтаваная на народных мэлёдыях.”

Ларыса пачала рабіць уласныя апрацоўкі беларускіх народных песьняў, якія адразу разышліся з двума асноўнымі напрамкамі беларускай савецкай музыкі: „аптымізм полечкі-скакухі” і „беларускай балотнай журбы”. Яна задумала наблізіць два полюсы: аўтэнтычны фальклёр і прафэсійнае мастацтва, сумясыць несумяшчальнае. Менавіта з такога імкненьня і нарадзіўся студэнцкі квартэт „Каралёначкі”, які выконваў Ларысіны апрацоўкі.

„Госьціца”

Але Ларыса прагнула дасканалага гуку. Яна паступіла ў кансэрваторыю другі раз, каб стацца яшчэ і кампазітарам. Паралельна з вучобай гадала сыночка Ясіка, працавала хормайстрам, пасля — зь дзіцячым

Артыстычны гурт „Госьціца”

фальклёрным ансамблем Палаца культуры тэкстыльшчыкаў і на Беларускім тэлебачаньні.

На тэлебачаньні Ларыса набірае трохгадовых дзетак (лічылася за вялікі гонар аддаць дзіця „да Ларысы”) і стварае фальклёр-тэатар „Госьціца”. Гэтых дзетак Ларыса навучыла старажытнай і ўрачыстай гэтэрафоніі сьпеваў беларусаў, спалучыла ў іхных галасах і душах уласныя нашаму народу „пранізліваю шчырасьць, наіўную даверлівасьць” і цёмнае загадкавае прадоньне незаўсёды ўжо зразумелых фразяў з музычнай мовай XX-га стагоддзя, з адточанай вакальнай тэхнікай і эўрапейскім выкананьнем.

Праз творчасць дзяцей яна раскрыла сутнасць характару, узнёсласьць нашага таленавітага, працавітага, дабразычлівага і гераічнага, мужа і шматпакутнага беларускага народу. „Мэлёдыя, пачынаючыся нібыта ад звыклага парогу сялянскай хаты, неўпрыкмет заводзіла на такую вышыню, дзе маглі кружыць толькі буслы і чыстыя думкі — салодка-горкія, як арабінавы сок.”

А словы абраных ёю песень — што гэта былі за тэксты?! „У караля сярод двара стаіць явар зеляненькі, пад ім дунай ціхенькі!”

„Госьціца” пад Ларысіным кіраўніцтвам ня толькі сьпявала беларускі фальклёр, але й пачала суправаджаць ягонае выкананьне нейкімі незвычайнымі рухамі — гэта былі й не рэканструкцыі старажытных карагодаў, й ня копіі традыцыйных вясковых танцаў.

Трэба чуць і бачыць гэтых юных актараў „Госьціцы”, якія ўжо падраслі, бо апісаньню такія рэчы мала паддаюцца!

Лета 1999 году. На фэстывалі сучаснай харэаграфіі першае месца ў нацыянальным конкурсе прысуджаецца фальклёрнаму гурту „Госьціца” за балет „Інтуіцыя міту”!

У анатацыі да балета гаварылася, што „Інтуіцыя міту” — гэта „першая спроба тэатру перавесці загадаваную мову фальклёру беларусаў на мову плястыкі. Гэта — спроба сучасным розумам і эмоцыямі зразумець тую інфармацыю, што даецца кожнай нацыі на пачатку яе роду”.

„Дык мала таго, Ларыса ... сама танцуе сярод дзетак, танюккая, струнка, на дзіва плястычная. Гэта ўжо было надзвычайна!”

Праз мастацтва традыцыйнага фальклёру і сучаснай мовы плястыкі Ларыса ўзьнесла дзіцячыя душы, а разам зь імі і нашыя, на вышыню вечнага прыўкраснага і вечнага сусьветнага, абудзіла высакароднае пачуцьцё нацыянальнай годнасьці чалавека, прыналежнасьці да вялікага.

Хто-ж ты ёсьць, Ларыса Сімаковіч?

Нарадзілася Ларыса 9-га лютага 1957 году ў Баранавічах. У сем гадоў паступіла ў Музычна-мастацкую Рэспубліканскую школу-інтэрнат („Парнат“), дзе ўступны экзамен па музыцы ў яе прымаў сам **Рыгор Шырма**. Там яна потым утварыла першы самастойны калектыў. Кіравала школьным хорам. Закончыла школу як піяністка.

Чатыры разы Ларыса здавала ўступныя іспыты і тры разы скончыла Беларускую Дзяржаўную кансэрваторыю. Спачатку закончыла аддзяленьне харавога дырыгаваньня і з трэцяга разу — кампазытарскае (бо другі раз яе выключылі з гэтага аддзяленьня „за нацыяналізм і прапаганду рэлігійных абрадаў“).

Пасьля Ларыса пяць год зайсаецца харэаграфіяй на занятках у Оперным тэатры нароўні з прафэсіяналамі. У 1999 годзе яна ў чацьвёрты

Ларыса Сімаковіч на занятках па харэаграфіі. 2000 г.

раз паступае ў кансэрваторыю на харэаграфічнае аддзяленьне. Праз пяць гадоў заняткаў Ларысу папрасілі здаць пропуск, бо, як ёй растлумачылі, „тэатр перайшоў на новы рэжым працы“.

З гэтым яна ўжо спатыкалася ня раз: з забаронай думаць і дзейнічаць самастойна...

У ліпені 2000 года Ларыса выступае ў Нацыянальным мастацкім музэі з сольным вакальным канцэртам! Высьветлілася, што яна ўжо некалькі гадоў мэтанакіравана працавала над сваім вакалам. „Яе найпрыгажэйшае лірыка-каляратурнае сапрадна адну за другой скарала вяршыні бэльканта Керубіні, Гэндэля, Пергалезі, Страдэля, Рымскага-Корсакава, Чайкоўскага, Пучыні, Варламава. Гэты голас гаварыў, што ў жыцці ёсьць надзея і сьветласьць, і ён сам быў гэтай сьветласьцю.“ (Гэтак пісалі пра яе мастацтва.)

І далей музыказнаўцы адзначаюць: „За 20 гадоў творчай дзейнасьці

кампазытарка Ларыса Сімаковіч напісала музыку для спектакля „Калыска чатырох чараўніц“, пастаўленага ТЮГам, музыку для ўсіх фільмаў Віктара Шавялевіча з цыкла „Да вас, сучасьнікі мае“, сымфонію, сымфанічныя карціны „Мураванка“ і „Пачатак роду“, пастараль „Зьвеставаньне“, інструментальныя п’есы, шмат твораў для зьмешанага складу хору і мноства песень.

Ёю створаны для „Госьціцы“ харэаграфічныя мініятуры „Яблычны Спас“ і „Шляхамі ў вечнасьць“, а таксама шэсьць аднаактавых балетаў — прычым (гэта падкрэсьлім) — зробленых ад пачатку і да канца: ня толькі музыка, але і харэаграфія, і пастаноўка. Сярод іх, апроч „Інтуіцыі міту“, „Нябога“ (кажучы словамі самой Ларысы, твор „пра сустрэчу з самым сабою, пра тое, як сустракаюцца дабрыві і агрэсія, якія жывуць у кожным чалавеку“), „Каінаў мост“, „Эўтаназія. Апошні рытуал“, „Нацыянальны інтарэс“ (як пісала „Культура“, — „трэба ведаць беларускую патрыётку Сімаковіч, каб ацаніць сарказм назвы, наўмысна расейскамоўнай“). І яшчэ „Жах“ — балет, „працяты трагічным сьветаадчуваньнем“. „Тры алегорыі Правялебнай Панны“ для голасу і камэрнага складу. Адна з частак гэтага твору гучыць на кампактдыску „Легенды Вялікага Княства“.

Ларыса Сімаковіч — найперш патрыётка Беларусі, нацыянальны творца ў поўным разуменьні гэтага слова. Гэта значыць, творца, які шануе свой род, свой народ і ягоную нацыянальную культуру, сваю зямлю.

Зьнешняя прыгажосьць Ларысы адпавядае душэўнай. Яна ласкавая, надзейная жонка і сябар паэта Барыса Жанчака. Добрая, строгая і патрабавальная маці і настаўніца сына Янкі і ўсіх тых дзяцей, якім пашэнціла трапіць пад яе выхаваньне ў „Госьціцу“. Яна прыроджаны лідар, высокаадукаваная, здольная, энэргічная і працавітая. Маленькая і крохкая, рамантычная Ларыса валодае сталёвай мужнасьцю, якой можна толькі здзіўляцца. Яе дасягненьні ў розных сфэрах музычнага мастацтва неаспрэчныя. Яе надзвычайны талент, самаадданасьць працы, самаахвярнасьць Айчыне і духоўная моц ёсьць соль і самародкавае золата зямлі Беларускай, гонар нашай нацыі.

Наўпрост

Як жа ставяцца да таленту й творчасьці Ларысы Сімаковіч (якія надалі б гонару любому народу, любой дзяржаве) цяперашняе беларускае Міністэрства культуры і, урэшце, беларускі Ўрад? Бо гэта ж зь іхніх высокіх загадаў здзяйсняецца прапаганда ў станоўчы або адмоўны бок! З усёй пералічанай творчай працы Ларысы па афіцыйных каналах гучала толькі музыка да фільму і спектаклю „Жах“, аднойчы паказанага па тэлебачаньні на канцэрце „Госьціцы“. Паглядзець Ларысіны харэаграфічныя творы немагчыма, бо „Госьціцы“ няма дзе іх паказаць, тэатр цяпер амаль не выступае. Калектыў, які фармальна існуе пры Беларускім тэлебачаньні, апошні раз здымаўся тым самым тэлебачаньнем у 1998 годзе, ды й то, вельмі раз здымаўся тым самым тэлебачаньнем дэманстравала толькі „Інтуіцыю міту“ ў рамках ужо згаданага Віцебскага фэстывалю. У 1999 годзе чыноўнікі ад мастацтва нават не перадалі Ларысе запрашэньне на чарговы фэстываль сучаснай харэаграфіі, якое прыйшло на адрас тэлебачаньня з пазначэньнем калектыву і кіраўніка.

У фальклёр-тэатры няма мэнджэра, як і няма магчымасьці ўзяць чалавека на гэтую пасаду. Хто ж пагодзіцца працаваць за забрацкія 28 тысячаў рублёў, калі курс аднаго даляра складае 1500 рублёў? (Да слова, аклад самой Ларысы Сімаковіч складае каля 40 даляраў у месяц.)

Ідэятызм сытуацыі яшчэ і ў тым, што чалавек, які тройчы скончыў кансэрваторыю па розных спецыяльнасьцях, ня можа лічыцца прафэсійным сьпеваком — і таму ня мае права ні на залю для сольнага канцэрту, ні нават на афішу для яго. Тое, што існуюць людзі рэдкія, рознабакова таленавітыя, у разьлік не бярэцца. Інакш, як сьведамым замоўчваньнем, выкананьнем чыйгосыці загаду такое стаўленьне не назавеш.

Ларыса працуе зараз над харэаграфічнай кампазыцыяй „На Беларусі

зіма. *Зіма на Беларусі*”. З такім падвоеным разваротам, які сваёй назвай характарызуе жыццё ў Беларусі.

Зь ліста Ларысы: „Псыхалогічны стан — за табою могуць у любы момант прыйсці. Стан, як разумеш, гатоўнасьці. На тэлебачанні, апроч „Госьціцы”, такое ўражаньне, па-беларуску ніхто не гаворыць. У вачах, калі чуюць беларускую мову, здзіўленьне і пытаньне: „Для кого стараешся? Ведь сейчас это никому не нужно”, — маючы на ўвазе начальства. Бо раней гэта заахвочвалася начальствам. Для мяне цяпер татальная дыскрымінацыя. Добра, што існуе такая зьява, як мастацтва, у якой ты вольны, шчыры і сапраўдны”.

Усё гэта мы ўжо праходзілі ў гісторыі нашага беларускага жыцця. Калі зірнуць найпрост, сам сабою просіцца вывад: ураду, што пануе на Беларусі, няўгодная, ненавісная беларуская мова, талент, творчасць і культура нашага народу, і лепшыя ягоныя прадстаўнікі. Муляюць вочы

Ларыса Сімаковіч

ўжо рэшткі нашай архітэктурнай спадчыны, а вось радыцыя не замянае, а нават яшчэ спрыяе задачам зьнішчэньня, калі жыццёвы ўзровень нацыянальнае эліты зьведзены да жабрацкага, а гэтакі працавіты народ існуе ў беднасьці і па-за рамкамі чалавечай годнасьці, калі штогод увесь народ упокат ахопліваюць нейкія незразумелыя эпідэміі, а ён ня ў стане набыць сабе ня толькі вітамінаў ці элемэнтарнай медыцыны, але і прыстойнага харчаваньня. Людзі развучыліся ўсьміхацца, а сьмяротнасьць вышэй нараджальнасьці.

Дык людзі добрыя! Мабыць, мы маем не беларускі ўрад, не беларускія ўжо міністэрствы і не беларускае кіраўніцтва!

* * *

На жаль, „мяжа трывалася на злом” існуе ва ўсіх. Ларыса Сімаковіч раптам цяжка захварэла. Неабходна складаная апэрацыя, якая патрабуе

шмат грошай, ці, магчыма, — гэта ўжо з разраду фантастыкі — кансультацыя і лячэньне за мяжой.

„Беларусы ў сьвеце жывуць паўсюль. Нас шмат, — піша Віялета Кавалёва, — а Ларыса Сімаковіч у нас адна. Самыя гучныя словы ў яе адрас цяпер заслабля, каб быць адэкватнымі”.

Я нітрохі не сумняваюся, што гэта брыдкія, нечалавечыя абставіны, створаныя антыбеларускім рэжымам для таленавітых людзей у Беларусі, сталі прычынай страты здароўя Ларысы Сімаковіч і прычынай цяжкага становішча шмат якіх беларускіх творцаў.

Ёсць толькі два дзеянні ў такім становішчы — гэта змагацца з антыбеларускімі абставінамі ў краіне і дапамагаць самым сабе. Дапамагаць кожнаму з нас, хто ў бядзе. Калі зможам.

Вяля ЯКІМОВІЧ

27 лістапада 2001 г., Нью-Ёрк

ШТОДЗЁННАСЬЦЬ ПАД ЧУЖЫМ РЭЖЫМАМ

(паводле радыё і друку)

■ Журналіст газэты „Чырвоная зьмена” **Валеры Пазынякевіч** (вядзе ў газэце рубрыку „Крымінал”) 2 кастрычніка 2001 г. падышоў да гандлёвага шапіка на праспэкт Пушкіна ў Менску, каб купіць цыгарэты. Пачуўшы гаворку па-беларуску, на яго тут жа накінуліся два міліцыянты і пачалі зьбіваць па галаве і іншых частках цела, потым схапілі і зацягнулі ў пастарунак. Там журналіст запатрабаваў тлумачэньняў і прозьвішчы нападнакаў. Тады яго ўкінулі ў камэру і склалі пратакол па арт.156 КАП (дробнае хуліганства), дзе сьцьвярджалі, што журналіст быў п’яны, „валяўся на зямлі, не вязаў лыка языком” і тут жа перадалі справу ў суд. Журналіст зьвярнуўся ў наркалягічную экспэртыз, якая ня выявіла ў яго насяўнасьці алькаголю ў крыві. Тады міліцыянты сказалі, што ён усяроўна быў п’яны і распахаў бойку з „малалеткамі”.

■ У канцы траўня 2001 г. адбыўся зьезд беларускіх пісьменьнікаў. Пасьля паседжаньня пісьменьнікі выйшлі ў парк насупраць Дому літаратара (савецкі парк імя Горкага) і размаўлялі між сабой пра вынікі зьезду. Раптам іх акружылі міліцыянты і з ужываньнем сілы пацягнулі ў пастарунак (прыгтым некаторым надзелі на рукі кайданкі). У пастарунку іх спрабавалі абвінаваціць у парушэньні грамадзкага парадку, у алькагольным ап’яненні, выкрываньні антыграмадзкіх лёзунгаў і супраціўленьні міліцыі (стандартны набор).

Пісьменьнікі гэтай справы так не пакінулі і пачалі разьбірацца, чаму інтэлігентных, цьвярозых прыстойна апранутых людзей, што спакойна размаўлялі між сабой у цэнтры беларускай сталіцы, схапіла міліцыя. У чым прычына нападу на пісьменьнікаў.

І высветлілася, што міліцыянты так патлумачылі свае дзеянні міліцэйскаму кіраўніцтву: „Мы іх затрымалі таму, што яны гучна размаўлялі па-беларуску...”

Вось так, господа пісателі.

А.М.

ХРОНІКА ПАРУШЭННЯЎ ПРАВОЎ БЕЛАРУСАЎ

ЛІПЕНЬ (2001 г., працяг)

20 ліпеня ў Віцебску быў адчынены афіцыйна-прапагандысцкі фэстываль „Славянскі базар”, які (па задуме аўтараў) мае на мэце імпэрскае яднаньне тэрыторыяў былога савецкага хаўрусу. Прысутнічаў А.Лукашэнка з аховай. Прывітальная прамова А.Лукашэнкі не была перапынёная ні раптоўным дажджом, ні ўдарамі пяруна. Але знайшоўся чалавек, які нагадаў усім, хто ў доме гаспадар. **Андрэй Капорыкаў** (мае 21

год, сябра *Маладога Фронту*, выпускнік Віцебскай Мастацкай вучэльні) пранёс Беларускі сцяг пад вопраткай. Па словах хлопца, за ім пачалі сачыць яшчэ ўдзень. І каб патрапіць у амфітэатр, давялося пайсці на шэраг хітрыкаў. Напрыканцы цэрымоніі, калі на сцэну выйшлі ўсе ўдзельнікі канцэрту, ён наблізіўся да сцэны, разгарнуў *Бел-Чырвона-Белы Сцяг* і гучна выкрыкнуў: „Жыве Беларусь! Няхай нам дапаможа Бог!”. На юнака адразу накінуліся сем ахоўнікаў Лукашэнкі і пачалі жорстка зьбіваць яго на вачах гледачоў і артыстаў. Андрэй працягваў крычаць „Жыве Беларусь!”, аж пакуль ня страціў прытомнасць. Ачомаўся ён ужо на асфальце за амфітэатрам у шчыльным атачэнні міліцыянтаў. Тады яго кінулі тварам на капот машыны і працягвалі зьбіваць, і нават душыць. Ягонае адзеньне было ўсё парванае.

Затым Андрэя завезлі ў Кастрычніцкі РАУС, дзе на працягу 4-х гадзінаў тройчы дапытвалі (з удзелам намесніка начальніка РАУС). Потым на Андрэя склалі два пратаколы.

Уноч з 21 на 22 ліпеня ва ўрочышчы *Курапаты*, дзе ў 30-40-я гады ХХ-га стагоддзя камуністычным рэжымам праводзіліся масавыя расстрэлы людзей, учынены чарговы акт вандалізму. Невядомымі разбураны помнік — дар народу Злучаных Штатаў Амэрыкі. Невялікі манумент уяўляў сабою гранітную пліту, устаноўленую на дзвюх бэтонных падстаўках. На пліце выбіты надпіс на беларускай і ангельскай мовах: „Ад народа Злучаных Штатаў Амэрыкі беларускаму народу дзеля памяці”.

22 ліпеня. Менск. Прадстаўнікі Каліноўскай рады *Маладога Фронту* правялі ў Менску акцыю пад назвай „Галасаваньне нагамі”. Ля ўваходу ў мэтро яны прымацавалі на ходнік вялікі партрэт Лукашэнкі і назіралі за рэакцыяй мінчукоў. За кароткі час у „галасаванні нагамі” ўзялі 78 чалавек. 36 з іх прайшлі па партрэце, 33 чалавекі абыйшлі яго, але засмяяліся, 9 — выказалі піэтэт да выявы.

Ліпень. *Берасьце*. Больш за 30 абітурыентаў Берасьцейскага пэдагагічнага ўнівэрсітэту атрымалі дазвол здаваць іспыт замест абавязковай замежнай мовы... па-беларуску. Як высвятляецца, вельмі многія выпускнікі сельскіх школаў не атрымалі элементарных ведаў па замежных мовах. Гэта заканамерны вынік пры жабрацкім становішчы настаўнікаў, калі здольныя уцякаюць зь вёскі. Так мова тытульнай нацыі атрымала ў нашай краіне статус „замежнай”.

22 ліпеня. Менск. Міліцыя беспадстаўна затрымала зборшчыкаў подпісаў за вылучэньне кандыдатуры *Янона Пазьняка* на прэзыдэнта *Юры Санько* і *Ангеліну Масюту*. На наступны дзень, калі яны працягвалі збор подпісаў, міліцыя пагражала ім.

Ліпень. Беларусь згадана ў дакладзе Дзярждэпартаманту ЗША аб гандлі людзьмі ў сьпісе краінаў, якія не прыкладаюць належных намаганьняў па вырашэньні гэтай праблемы. У дакладзе гаворыцца, што „ўрад Беларусі не адпавядае мінімальным стандартам з-за недахопу рэсурсаў і карупцыі”. Асабліва востра стаіць праблема сэксуальнага гандлю жанчынамі. У дакладзе згаданы таксама Расея і Казахстан.

23 ліпеня супрацоўнікі міліцыі *Хоцімскага раёну Магілёўскай вобласьці* канфіскавалі ўсю аргтэхніку адзінай у рэгіёне незалежнай газэты „*Беларускі Ўсход*”. такія дзеянны праваахоўнікаў патлумачылі выкананьнем дэкрэту Лукашэнкі №8 „аб дабрачыннай замежнай дапамозе”.

20-23 ліпеня. Суддзя Цэнтральнага раёну Менска *Наталія Вайцяховіч* (20.07.2001г.) аштрафавала на 20 мінімальных заробкаў (больш за 100 далараў ЗША) *Анатолія Падокшына* — удзельніка акцыі пратэсту, арганізаванай падчас візіту кітайскага лідэра Цзян Цзіміна ў Менск, а *Васілю Жакаву* (23.07.2001г.) вынесла папярэджаньне.

25 ліпеня. *Берасьце*. Падчас распаўсюджваньня спэцвыпуску газэты „*Наша свабода*” каля крамы на рагу вуліц Савецкай і Гогаля да *Паўла Дзем’янюка* падышлі два супрацоўнікі МУС у цывільным і пасля прад’яўленьня пасьведчаньняў адвалі яго ў службу аховы, а потым даставілі ў Ленінскі РАУС („дзеля высвятленьня асобы”).

25 ліпеня ў *Віцебску* былі беспадстаўна затрыманыя сябры *Маладога Фронту*: *Кастусь Смолікаў*, *Віктар Шляхцін*, *Андрэй Капорыкаў*, *Таццяна Чабатарова*, *Настасья Карловіч*, *Марына Кананелька*, *Алег*

Корбан, *Іван Тамашэвіч*, *Барыс Гарэцкі* і *Юры Корбан*. Іх схпіла міліцыя проста на вуліцы, непадалёк ад офіса арганізацыі. Маладыя людзі ішлі ў напрамку амфітэатру. У гэты дзень на закрышці „Славянскага базару” прысутнічалі А.Лукашэнка, прэзыдэнт Украіны і Расеі. Таму праваахоўчыя органы праявілі такую „пільнасьць”. „Апэрацый” кіраваў старэйшы сяржант міліцыі *Кукян*. На працягу больш трох гадзінаў кожнага юнака ў Кастрычніцкім РАУСе паасобку дапытвалі пра дзейнасьць *Маладога Фронту* і праз некаторы час адпусьцілі. Сярод затрыманых былі мінчукі і віцябляне.

Ліпень. Міжнародны сацыяльна-экалягічны саюз прыняў заяву па справе прафэсара *Ю. Бандажэўскага* з асуджэньнем беларускіх уладаў за пераслед вучонага-радыёляга.

Ліпень. Расейская амбасада ў Чэхіі адмовілася даць службовую візу *Сяргею Навумчыку* дзеля паездкі ў Маскву па заданьні рэдакцыі радыё „Свабода”. Па дамоўленасьці з Лукашэнкам, яны павінны былі б тады затрымаць сп.Навумчыка на мяжы і выдаць лукашэнкаўскаму рэжыму. Каб унікнуць скандалу, расейцы проста ня выдалі яму візу.

Газэта „*Беларускі час*” зрабіла такі камэнтар: „Калі ўжо С.Навумчыка, папчэніка Пазьняка, нават у „саюзную” Расею не пускаюць, то лёс лідэра БНФ яўна будзе не такі шчаслівы, як гэта спрабуюць уявіць”.

27 ліпеня, Менск. Падчас сьвяткаваньня *Дня прыняцьця Дэкларацыі пра Незалежнасьць*, былі затрыманыя 18 асобаў. Арышты маладых людзей праходзілі дастаткова жорстка. Затрыманых даставілі ў Цэнтральны і Партызанскі РУУС Менску і ў апорны пункт аховы правапарадку на пл. Перамогі. 30 ліпеня ў судзе Цэнтральнага раёна Менска судзілі *Паўла Вайноўскага* і *Зьміцера Галавіна* па арт. 167. КаАП Беларусі (парушэньне парадку арганізацыі і правядзеньня пікетаваньня). Суддзя *Н.Вайцяховіч* вынесла ім папярэджаньне.

Чэрвень-ліпень. Крычаў. На працягу 2-х месяцаў міліцыя двойчы ўламывалася ў кватэру, дзе месціцца рэдакцыя крычаўскай газэты „*Вольны горад*”. На гэтыя дзеянны міліцыя ня мела санкцыі пракурора. Рэдакцыя адключылі тэлефон і электрычнасьць.

ЖНІВЕНЬ

На пачатку жніўня назіралася неадэкватнае павышэньне актыўнасьці спэцслужбаў рэжыму Лукашэнкі. Гэта адчулі на сабе сябры Сойму Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ спадары *Алесь Чахольскі* і *Аляксей Фралоў*. Сп. Чахольскаму тэлефанавалі дахаты. Прадстаўляючыся „работнікамі КГБ”, спрабавалі выклікаць яго „на сустрэчу”, не тлумачычы прычыны і тэмы маючай адбыцца размовы. Сп. Алесь запатрабаваў прыслаць яму пошту з тлумачэньнем, па якой прычыне і ў якой якасьці яго выклікаюць у КГБ. У кватэру А. Фралова супрацоўнікі КГБ зьявіліся, калі ён адсутнічаў. Спрабавалі аддаць павестку ягонай маці, але атрымалі адмову.

Відавочнае імкненьне спэцслужбаў рэжыму напярэдадні выбараў зрабіць псіхалёгічны ўплыў, запалохаць палітычна актыўныя людзей.

Жнівень. У сярэдняй школе №2 мястэчка *Радунь Воранаўскага раёну* настаўнікі пры атрыманьні адпускных грошай павінны былі адказаць на пытаньне анкеты: „За каго вы будзеце галасаваць на прэзыдэнцкіх выбарах?” Дырэктар школы І.Фясенка прызнаўся, што анкета ёсьць ініцыятывай мясцовых уладаў і распаўсюджваецца на прадпрыемствах і ўстановах раёну. Настаўнікі баяцца і пазначаюць адно, усім вядомае прозьвішча.

На пачатку жніўня адбыліся затрыманыя актывістаў *Маладога Фронту*, якія распаўсюджвалі незалежны друк. У Берасьці маладафронтаўцы распаўсюджвалі свой веснік. Раптам на іх наляцела міліцыя. Затрымалі старшыню мясцовай арганізацыі *Сяргея Бахуна*, ягонага намесніка *Алесь Ушакова* і актывіста *Андрэя Хаміча*. У Ленінскім РАУС на іх склалі пратакол і абвінавачалі ва ўдзеце ў несанкцыянаваным пікеце.

Жнівень. У Горадні падчас раздачы незалежнага друку былі затрыманыя *Віталь Дзярнізка*, *Ігар Трафімовіч*, *Вольга Іванова* і *Сяргей Лішанкоў*. Затрымліваў маладафронтаўцаў вядомы ў горадзе капітан *Вялічка*.

6 жніўня. У Менску маці загінуўшых у арміі жаўнераў правялі стихійны пікет каля Дома ўраду. Яны апэлявалі да старшыні лукашэнкаўскай „палаты прадстаўнікоў“. Ахова сказала маткам, што начальства зьехала. Тады абураныя людзі выйшлі ў сквэр на пл. Незалежнасьці і правялі несанкцыянаваны пікет, разгарнуўшы некалькі плякатаў. Адна з удзельніц пікету **Марыя Алфяровіч** ужо сем гадоў патрабуе дадатковай экспэртызы ў справе забітага ў арміі сына. Яна прызналася, што зьвярталася да Лукашэнкі 400 (!) разоў. Але безвынікова.

Жнівень. Дэмакратычныя маладзёвыя арганізацыі Беларусі выступілі з сумеснай заявай супраць рэпрэсіў уладаў. У дакуманце гаворыцца, што пры набліжэньні даты прэзыдэнцкіх выбараў рэпрэсіі ўзмацняюцца. „Больш за 15 актывістаў **Маладога Фронту** і маладых людзей з БНФ былі выкліканыя на допыт у КГБ. Менская міліцыя разграміла офіс маладзёвай кааліцыі — Маладзёвага хрысьціянска-сацыяльнага саюзу, Моладзі АГП, Беларускай асацыяцыі маладых палітыкаў, Маладых сацыял-дэмакратаў“.

7 жніўня. **Управа Сойму Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ** зьвярнулася да Савета Міністраў з адкрытым лістом. Там напісана: „Каля ўрочышча **Курапаты**, якому ў адпаведнасьці з Законам „Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны“ як месцу згубы ахвяр палітычных рэпрэсіў нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасьці першай катэгорыі, распачата рэканструкцыя Менскай кальцавой дарогі. Вядуцца практычныя работы па варыянце пашырэньня існуючай дарогі, пракладзенай праз урочышча **Курапаты**.“

Недапушчальна абгрунтоўваць мэтазгоднасьць пракладкі кальцавой дарогі праз **Курапаты** эканамічнымі інтарэсамі, а фактычна пераступаць праз жыцьці, душы і памяць людзей.

У сувязі з рэканструкцыяй кальцавой дарогі, нельга паўтараць зьланыствы, якія былі ўчыненыя пры яе будаўніцтве. Новая дарога павінна прайсьці ў абход урочышча **Курапаты**.”

10 жніўня. Судовы працэс над **Андрэем Капорыкавым** доўжыўся ўсяго адну гадзіну. Судзьзя Кастрычніцкага раённага суду **Эдуард Казлоў** прысудзіў хлопцу штраф — 1 мінімальны заробак, які складае сёньня 7,5 тысячаў рублёў (або 5 даляраў). Судзьзя не хаваў свайго жаданьня хутка закончыць судовое разьбіральніцтва, адхіліў просьбу абаронцаў выклікаць сьведкаў інцыдэнту ці хаця б паказаць апаратыўны відэазапіс, і ў прыватнасьці, відэазапіс таго, як Андрэя на вачах у гледачоў зьбівала лукашэнкава ахова, у выніку чаго хлопец атрымаў цяжкія траўмы ды страціў прытомнасьць.

Тое, што Андрэй выгукваў лёзунг „Жыве Беларусь!“, раськідваў антылукашэнкаўскія ўлёткі ды ўзьняў *Бел-Чырвона-Белы Сьцяг*, судзьзя кваліфікаваў як „дробнае хуліганства“, зазначыўшы, што гэтыя дзеяньні заміналі прысутным глядзець канцэрт. Але паколькі ў судзьдзі не было ніводнага сьведкі, як не было прыкладзена да „справы“ ніводнай глядацкае скаргі, судзьзя мусіў пагадзіцца, што незадаволеным застаўся прынамсі адзін глядач — Лукашэнка. А сам А.Капорыкаў паведаміў: „Маёй мэтай было зрабіць гэты ўчынак для таго, каб убачылі людзі, што жыве ў нас Беларускі сьцяг, які быў і будзе на нашай Бацькаўшчыне.“

Відавочным было імкненьне судзьдзі як найхутчэй скончыць „справу Капорыкава“, абыйшоўшыся мінімальным пакараньнем і не акцэнтуючы ўвагі на ейным палітычным зьмесьце напярэдадні прэзыдэнцкіх выбараў.

13 жніўня Менскі гарвыканкам не дазволіў **Маладому Фронту** правядзеньне прабегу па маршруце Менск-Жодзіна ў падтрымку **Валерыя Шчукіна**, які адбывае пакараньне ў жодзінскім следчым ізылятары. Маладафронтаўцы спрабавалі перадаць зьняволенаму харчы і друк. Аднак перадачу адміністрацыя ізылятара не прыняла.

Падчас стихійнай акцыі пад *Бел-Чырвона-Белымі сьцягамі* насупраць ізылятара міліцыя затрымала **Лявона Ачапоўскага, Віталія Кошалева, Дзяніса Мархатка, Аляксея Талстога, Франца Корзуна, Зьміцера Чарткова, Паўла Красоўскага, Аляксея Уланава, Віктара Барысава, Зьміцера Ляшчынскага, Яўгена Мурашку**.

14 жніўня. У Магілёве міліцыя разагнала ўдзельнікаў акцыі „ланцужок неабыхавых людзей“. Пратэставалі каля 40 чалавек супраць зьнікненьня

людзей у Беларусі. Каля 20 асобаў затрымалі, на некаторых склалі пратаколы, аднаго непаўнагадовага амапаўцы моцна зьбілі.

14 жніўня. Як паведаміў зь Ліды **Станіслаў Суднік**, гарадзкая міліцыя атрымала загад канфіскаваць кампутары і аргтэхніку ў шэрагу мясцовых грамадзкіх арганізацыяў.

14 жніўня. У гарадах Беларусі працягваюцца выклікі ў КГБ і допыты актывістаў **Маладога Фронту**. Было дапытана каля 30 асобаў.

15 жніўня міліцыя затрымала ў Салігорску **Алега Боруна**, сябра **Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ**, знайшоўшы ў яго тэчцы агітацыйныя перадвыбарчыя матэр’ялы. Спадара **Боруна** трымалі ў пастарунку ўсю ноч, не далі патэлефанаваць дахаты. Ён патрабаваў адваката і праваабаронцу. Міліцыя выключыла сьвятло ў пакоі і пачала зьбіваць яго, прыгаворваючы: „Будзет тебе і адвакат, і правозащитник!“ Сілай прымусілі яго падпісаць пратакол.

Жнівень. Кіраўнік барысаўскага аддзяленьня Беларускай Сацыял-дэмакратычнай партыі (Народная Грамада) **Аляксандар Абрамовіч** і сябра партыі **Сяргей Падзолка** падчас знаходжаньня ў ЗША зьвярнуліся да ўладаў краіны з просьбай прадаставіць ім палітычнае прыстанішча.

17 жніўня ў цэнтры Віцебску сябры **Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ** **Уладзімер Плешчанка, Раман Салаўян, Барыс Хамайда** наладзілі пікеты з мэтай перадвыбарчай агітацыі. Яны разгарнулі плякаты з заклікам ісьці на выбары і галасаваць супраць усіх кандыдатаў. Міліцыя затрымала пікетоўцаў і завезла ў пастарунак, дзе быў складзены пратакол „за правядзеньне несанкцыянаванага пікету“.

Жнівень. У мястэчку **Антопаль Драгічынскага раёну** быў затрыманы **Алесь Ляўчук**, які з 5 па 20 жніўня ўдзельнічаў у акцыі „Рух добрай волі“, што праходзіў па Берасьцейшчыне. Юнак зайшоў у мясцовы сельсавет і падарыў старшыні „Канстытуцыю Беларусі“ — сатырычны ананімны твор. Старшыня выклікаў міліцыю і сп. Леўчука затрымалі. Пасьля высвятленьня абставінаў яго адпусьцілі. Якія пільныя адміністратары на заходніх рубяжах Родзіны!

22 жніўня ў **Пінску** на вул. Ленінградзкай за распаўсюджваньне ўлётак міліцыянты затрымалі непаўнагадовых сяброў пінскага **Маладога Фронту**: **Зьміцера Козела, Генадзя Верамея, Аляксандра Трэйбмана, Аксана Галавач, Рыму Шахновіч**. Падлеткаў даставілі ў гарадзкі аддзел міліцыі, канфіскавалі каля 100 ўлётак „Горад — наш!“, дапытваліся пра дзейнасьць і кіраўніцтва арганізацыі, пагражалі зьбіць і пратрымаць іх да раніцы, калі юнакі не адкажуць на пытаньні. Нічога так і не даведаўшыся, міліцыянты былі вымушаныя вызваліць падлеткаў.

Жнівень. У **Горадні** пераапанутыя агенты крымінальнага вышуку затрымалі маладафронтаўцаў **Вадзіма Саранчукова і Андрэя Мялешку**, адабралі ад іх налепкі і агітацыйныя ўлёткі пра выбары. Склалі пратакол.

Жнівень. Вандалы зноў апаганілі мэмарыяльнае комплекс **Курапаты**. Разьбіта мэмарыяльная дошка на ўваходзе ў прысады комплексу, разбураная лавачка — невялікі помнік, падараваны амэрыканскім народам беларускаму (поўнасьцю разьбіта гранітная пліта з надпісам „*Ад народу ЗША беларускаму народу дзеля памяці*“).

Гэта ўжо ня першы выпадак апаганьваньня мэмарыяльнага комплексу. У ноч на 22 ліпеня 2001 г. вандалы сарвалі пліту з надпісам, але сам помнік ацалёў. Зараз жа ён зьнішчаны ўшчэнт.

25 жніўня жыхары Крычава праводзілі ў апошні шлях маладога хлопца. Вялікі натоўп людзей, які ішоў за труной, перакрыў рух транспарту. Нябожчык, як і многія іншыя маладыя жыхары гораду, працаваў у Маскве. Схаванае беспрацоўе выштурхоўвае беларусаў шукаць працы на ўсходзе. Сотні нашых суайчыннікаў гінуць бяз вестак або вяртаюцца ў трунах.

25 жніўня ўлады абвінавацілі ў незаконным знаходжаньні на тэрыторыі Беларусі і дэпартавалі **Робэрта Філдзінга**, супрацоўніка Цэнтру салідарнасьці Амэрыканскай фэдэрацыі працы — Кангрэсу прамысловых прафсаюзаў. Згодна з афіцыйным паведамленьнем КГБ, ён выконваў ролю „каардынатара для падрыхтоўкі мабілізацыйнай гатоўнасьці апазыцыйных сілаў да неканстытуцыйнага адхіленьня ад улады дзеючага прэзыдэнта“, а на прафсаюзным сямінары ў Горадні

адкрыта заклікаў галасаваць за Ганчарыка. І хаця такія заклікі прагучалі вельмі экзатычна на семінары, арганізаваным Свабодным прафсаюзам Беларускай (галоўным апанэнтам дзяржаўных ганчарыкаўскіх прафсаюзаў ФСБ), Свабодны прафсаюз прыняў заяву ў абарону свайго амэрыканскага кансультанта. У заяве гаворыцца: „Мы лічым, што дэпартацыя Р. Філдзінга зьяўляецца вынікам псыхозу ўладаў...”

26 жніўня ў *Берасьці* людзі ў цывільным і ў масках уварваліся ў кватэру актывісткі дэмакратычнага выбарчага штабу **Алены Ляпешкі**. Пад выглядам пошуку зброі правялі вобвыск.

Такія ж здарэньні былі зафіксаваныя ў Магілёве, Клімавічах і Глыбокім. Міліцыя прыходзіла дадому да актывістаў па выбарах і спрабавала наладзіць вобвыскі.

26 жніўня ў *Наваполацку* затрымалі 5 маладафронтаўцаў, якія распаўсюджвалі ўлёткі прыйсьці на выбары 9-га верасня. Яны не агітавалі за канкрэтнага кандыдата. Улёткі раздавалі на галоўнай вуліцы горада. Затрыманьне нагадвала аблаву: міліцыянты пад'ехалі адразу на трох машынах. Сярод іх адна дзяўчына (**Вера Ліпская**), а таксама адзін грамадзянін Польшчы, які апынуўся сярод удзельнікаў акцыі выпадкова.

26 жніўня сябра *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ Раман Салаўян* і сп. **Андрэй Капорукаў** прайшлі пад *Бел-Чырвона-Белым Сыягам* 10 кілёмэтраў ад вёскі *Зайцава* да цэнтру Віцебску ў гонар гадавіны суверэннасьці Беларусі. Толькі на плошчы Леніна іх затрымала міліцыя.

27 жніўня сябра *Сойму Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ Уладзімер Пleshчанка*, як штодня, стаяў з плякатам „*Ісці на выбары і галасаваць супраць усіх!*” у цэнтры Віцебску. Раптам на яго накінуліся чацьвёра маладых лейтэнантаў міліцыі і пачалі пагражаць, патрабавалі сысьці ды парвалі плякат. Выклікалі групу АМАПу, якая завезла сп. *Pleshчанку* ў пастарунак, дзе быў складзены пратакол „за правядзеньне несанкцыянаванага пікету”. Аказалася, што маладыя афіцэры міліцыі толькі што скончылі Магілёўскую школу міліцыі, яшчэ не прызначаныя на месца службы. А як імэтна кідаюцца на людзей, што трымаюць плякаты на беларускай мове! Антызаконныя дзеянні міліцыі сьведчаць пра тое, каго і якіх лёзунгаў ня любіць і баіцца рэжым Лукашэнкі, гатовы да фальсіфікацыі выбараў.

27 жніўня 2001 г. *Лунінец*. Выбарчы ўчастак №2 месціцца ў памяшканьні школы №3 г. Лунінца. Напярэдадні вучні гэтай школы пачалі хадзіць па хатах выбаршчыкаў ды пытаць, як яны галасавалі на папярэдніх выбарах (датэрмінова, на ўчастку ці ў хале). Потым, пасля адказу, прасілі паставіць подпіс насупраць свайго прозьвішча. Але над усімі графамі ў аркушах стаяў надпіс: „Подпіс галасуючага пры атрыманьні бюлетэня”.

Дагэтуль не вядома, хто накіраваў вучняў на гэткае „апытаньне” і колькі было такіх аркушаў.

28 жніўня ў прыватнай друкарні „Мэйджык” быў сканфіскаваны наклад пазачарговага выпуску газэты „Рабочы”. Падставай канфіскацыі зьявілася ўзбуджэньне сталічнай пракуратурай крымінальнай справы па арт. 367 ч.2 Крымінальнага кодэксу.

29 жніўня ў *Стоўбцах* былі затрыманыя 9 актывістаў маладзёвага крыла АГП, а таксама тры галандскія журналісты. Маладыя людзі расклеівалі перадвыбарчыя ўлёткі. Каля 12-й гадзіны на іх напала вялікая група людзей у цывільным, не прад'явіўшы ніякіх дакументаў. Яны зьбілі некаторых актывістаў і адвезлі іх у мясцовае аддзяленьне міліцыі, дзе склалі пратаколы аб адміністрацыйных правапарушэньнях („супраціўленьне работніку міліцыі; правядзеньне несанкцыянаванага пікетаваньня”).

29 жніўня ў *Берасьці* на паседжаньні Абласной камісіі па выбарах прэзыдэнта старшыням тэрытарыяльных камісіяў паведамілі, што назіральнікаў за выбарамі можна на выбарчыя ўчасткі не пуськаць.

У жніўні працягвалі выклікаць ў КГБ і дапытваць актывістаў *Маладога Фронту*. Ва ўпраўленьні КГБ былі выкліканыя кіраўнікі мясцовых структураў арганізацыі **Алена Андрэева** і **Валеры Мацкевіч** у *Бабруйску*; **Вадзім Саранчукоў** і **Сяргей Антусевіч** у *Горадні*, **Віктар Шляхцін** у

Віцебску, **Андрэй Ляневіч** і **Андрэй Акулаў** у *Слуцку*, **Андрэй Місюк** у *Слоніме*, **Ігар Казьмерчак** у *Воршы*, **Андрэй Кавалёў** і **Павел Красоўскі** ў *Жодзіне*. У цэлым на допыт выклікалі каля 30 асобаў. Выкарыстоўваючы ў якасьці прычыны справу аб „выбуху на тэрыторыі пасольства Расеі”, маладафронтаўцаў распытваў пра дзейнасьць арганізацыі і плянах апазыцыі перад выбарамі.

Жнівень. У *Воршы* група работнікаў лукашэнкаўскіх праваахоўных органаў апісала і канфіскавала кампутарную тэхніку ў памяшканьні рэдакцыі незалежнай газэты „*Куцэйна*”. У апэрацыі бралі ўдзел намесьнік начальніка Камітэту фінансавых рассьледваньняў **Генадзь Зьвярковіч** і старшы інспэктар ведамства **Аляксандар Грышчанка**, а таксама ўчастковы інспэктар **Андрэй Вілюгін**. Астатнія асобы ў цывільным прадстаўніцтва адмовіліся. Таксама не былі прадстаўленыя якія-колічы дакумэнты, якія б санкцыянавалі ўварваньне ў кватэру, дзе месціцца рэдакцыя. Разам з кампутарамі былі канфіскаваныя ўсе асобнікі бюлетэню „Права чалавека” і нумары газэты „*Куцэйна*”.

Жнівень. У *Менску* і ў *Бялынічах* міліцыянты забралі ў сяброў АГП больш за 24 тысячы асобнікаў спэцвыпуску „*Народнай Волі*”, прысьвечанага палітычным рэпрэсіям. Спачатку на пастарунку ДАІ (пры выезьдзе са сталіцы) была затрыманая машына, у якой сп. **Валеры Сівуха** вёз газэту. Склалі пратакол аб канфіскацыі, у якім, дарэчы, нічога не гаворыцца пра прычыны канфіскацыі. Увечары ў *Бялынічах* затрымалі яшчэ адну машыну і канфіскавалі наклад газэты, які перавозілі **Уладзімер Шанцаў** з *Фонду імя Льва Сапегі* і **Уладзімер Гайдуюк** з *АГП*.

Жнівень. Супрацоўнікі бюро па эканамічных злачынствах УУС *Горадзенскага аблвыканкаму* канфіскавалі ўсю кампутарную тэхніку *Горадзенскага гарадзкага грамадзкага аб'яднаньня „Ратуша”*. Канфіскацыя сталася вынікам фінансаво-гаспадарчай правэркі аб'яднаньня Камітэтам дзяржаўнага кантролю вобласьці.

30 жніўня перад будынкам *Менскага гарвыканкаму* адбылася несанкцыянаваная акцыя, арганізаваная *Рэспубліканскай асацыяцыяй інвалідаў-калясачнікаў*, у якой узялі ўдзел больш за 30 інвалідаў зь *Менску*, *Барысава*, *Бабруйску* і *Беразіно*. Прычына: *Гарвыканкам* адклаў яшчэ на 5 гадоў выкананьне патрабаваньняў закону „Аб стварэньні безбар'ернага асяроддзя ў *Менску* для інвалідаў і фізічна аслабленых асобаў”.

У канцы жніўня з тэрыторыі спэцыяльнай брыгады міліцыі МУС па вул. *Маякоўскага* ў *Менску* чуліся аўтаматныя стрэлы, выбухі і немые крыкі. Ішлі трэніроўкі па разгону дэманстрантаў. Сярод іншых трэніровак была і стрэльба па мішнях. Звычайна мішні афарбоўваюцца ў зялёны колер. На гэты раз вайскоўцы стралялі па бел-чырвона-белых мішнях.

■ Паводле зьвестак сяброў *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ*, у *Койданаве* (Дзяржынску) і *Віцебску* ўчастковыя выбарчыя камісіі шырока прымяняюць тактыку незаконнага павелічэньня сьпісаў выбаршчыкаў, уносячы ў іх прозьвішчы неграмадзянаў Беларусі.

Жнівень, Кругі. У канцы жніўня міліцыя катавала кіраўніка мясцовай арганізацыі *Маладога Фронту* г. *Кругі* дваццацігадовага **Аляксея Сароку**. З двума падлеткамі ён вяртаўся ўначы дадому, калі іх затрымалі міліцыянты. Яны абшукалі сумку Аляксея і знайшлі балёнчык з фарбай ды перадвыбарчыя ўлёткі, прывезьлі юнакоў у пастарунак. За адмову падпісаць пусты аркуш паперы, які мусіў стаць пратаколам, Аляксея неаднаразова білі ў твар так, што патыліцай ён ударыўся аб сьцяну. За чатыры гадзіны допыту яго ўдарылі каля 250 разоў. Потым міліцыянты ўключылі вясёлую музыку і пачалі біць яго нагамі па плячах, галаве, па нырках і сэрцы. Вызначыўся ў катаваньнях лейтэнант **Аляксандар Кірду**. Ён пыскаў убок „падсьледчага” дэздарантам і падпальваў струмень, так што атрымліваўся агнямёт. Яшчэ па твары хлопца вадзілі скальпэлем ды кідалі скальпэль, утыкаючы каля яго галавы ў сьцяну. Гэстапаўскую апрацоўку прымяніў і інспэктар па справах непаўнагадовых **Саўчык**. Спачатку ён пагражаў пасадзіць Аляксея ў камору да зэкаў, якія яго „хутка апусьцяць”. Потым катаваў Аляксея газавай маскай, пераціскаючы шланг. З размовы міліцыянтаў Аляксей

зразумей, што за падпісаны ім пратакол яны атрымаюць прэмію. „А прэмію ж трэба выбіваць...” — казаў Кірду. Але *Аляксей Сарока* ўсёроўна не падпісаў фальшывы пратакол. Журналістам на пытаньне пра катаваньні начальнік Крупскага РАУС *Мікалай Зямніцкі* адказаў: „Тое, што вы казалі, у нас выключана. Кірду — інтэлігент па натуре...”

ВЕРАСЕНЬ

1 верасня. У Магілёўскім палітэхнікуме намесьнік дырэктара *Ала Шусьцік* на нарадзе куратараў групаў загадала, каб навучэнцы прагаласавалі ўжо 1-га верасня(!). І некаторыя „прагаласавалі”.

2 верасня ў *Берасьці* ў канцэртнай залі адбыўся канцэрт менскіх рок-гуртоў. Для аховы парадку ўлады выклікалі дысантнікаў 38-й мабільнай брыгады (акрамя міліцыі), якія абшуквалі ўсіх, хто прыйшоў на канцэрт. Калі ў гледачоў знаходзілі перадвыбарчыя агітацыйныя матэрыялы, людзей адразу затрымлівалі і адвозілі ў міліцыю.

3 верасня. *Драгічын*. Чыноўнікі з выканкаму на гарадзкіх прадпрыемствах і ва ўстановах агітуюць толькі за Лукашэнку. Іншых агітатараў на прадпрыемствы не пускаюць. Раённая газэта „*Драгічынскі веснік*” друкуе матэрыялы толькі ў падтрымку Лукашэнкі. У вёсках *Драгічынскага* раёна сельсаветчыкі дазваляюць вывешваць плякаты толькі за агітацый за Лукашэнку.

3 верасня ў *Магілёве* міліцыянты затрымалі чатырох удзельнікаў перадвыбарчых пікетаў і канфіскавалі агітацыйныя матэрыялы.

■ Кіраўнік Магілёўскага абкаму прафсаюзаў аграпрамысловага комплексу *Сяргей Крутаўцоў* заявіў на нарадзе абласнога аб’яднання прафсаюзаў, што ягоны абкам падтрымлівае А.Лукашэнку.

3 верасня. У *Круглянскім* раёне міліцыянты спынілі аўтамабіль тэхноляга *Аляксандра Булаўкіна*, і запатрабавалі накладныя на спэцвыпускі газэтаў „*Наша свабода*”, „*Народная Воля*”, „*Беларускі час*”. Міліцыянтам патлумачылі: падчас распаўсюджвання газэтаў такі дакумант непатрэбны. Выданні канфіскавалі. Сп. Булаўкін зьвярнуўся ў суд з іскам на міліцыянтаў.

■ *Эдуарда Прохарава* затрымалі ў вёсцы *Горацкага* раёну падчас раскіданні агітацыйных плякатаў.

3-8 верасня. *Парушэнні выбарчага заканадаўства ў час так званага „папярэдняга” галасавання* (паводле актаў і заяваў назіральнікаў). Пры падчас пратаколу ад Партыі БНФ у выбаркам Сябра Партыі БНФ *Пётра Патапёна* атрымаў адмову ў акрэдытацыі. Незаконныя дзеянні старшыні ўчастковага выбаркаму *С.Лабуса* абскардзілі ў раённай выбарчай камісіі і акрэдытацыю аднавілі. Але сп. Патапёнак ня меў магчымасці праводзіць назіраньне два дні (падчас папярэдняга галасавання). (Менск, *Партызанскі раён*, *участак №16*)

Верасень. Вольге Кацянкавай не дазволілі запісаць заўвагі назіральнікаў ва ўчастковай камісіі, а 9 верасня яе пазбавілі акрэдытацыі: міліцыя не пусціла сп. Вольгу ў памяшканьне выбаркаму. (Менск, *Фрунзенскі раён*, *участак №82*)

■ Камісіі адмаўляліся даць назіральніку дадзеныя па папярэднім галасаванні. (Менск, *участак №27*; назіральнік *І.Жолік*)

■ Зафіксаваныя выпадкі, калі выбаршчыкі прыходзілі галасаваць, а ў сьпісах ужо стаялі паддробленыя подпісы, нібыта яны прагаласавалі датэрмінова. (Менск, *Фрунзенскі раён*, *участак №82*; назіральнік *І.Жолік*)

■ Падчас падліку бюлетэняў на участках ў памяшканьні для галасавання прысутнічалі (акрамя сябраў выбаркаму і назіральнікаў) пабочныя асобы. (Менск: *Цэнтральны раён*, *участак №25*, назіральнік *Анатоль Шарынін*; *Пешамайскі раён*, *участак №71*, назіральнік *Ангеліна Масюта*; *Заводзкі раён*, *участак №24*, назіральнік *Уладзімер Ладуцька*; *Фрунзенскі раён*, *участак №46*, назіральнік *Галіна Пархімчык*)

■ Падчас папярэдняга галасавання адміністрацыя школаў, дзе месціліся ўчасткі, склікала бацькоўскія сходы, каб людзі галасавалі датэрмінова. (Менск, *Ленінскі раён*, *участкі №№30-32*; назіральнік *Мікалай Капарыха*)

■ Старшыня выбаркаму *В.Коваль* адмовіўся паказаць вынікі

галасавання назіральніку. (Менск, *Пешамайскі раён*, *участак №71*; назіральнік *Ангеліна Масюта*)

■ Падчас папярэдняга галасавання скрыні для галасавання пакідалі на ноч у неахоўваемых памяшканьнях, што давала магчымасць лёгкага доступу да іх фальсіфікатараў (паведамлі ўсе назіральнікі).

■ На тэрыторыі выбарчых участкаў знаходзіліся агітацыйныя матэрыялы толькі за А.Лукашэнку. (Менск, *Партызанскі раён*, *участак №12*, назіральнік *А.Шыманскі*; *Ліда*, *участак №8*, назіральнік *Міхаіл Круннёў*)

■ Улады прымушалі людзей галасаваць датэрмінова. Хто прагаласаваў, тым выплочвалі грошы за здадзенае малако. (*Мястэчка Крэва Сморгонскага раёну*, назіральнік *Віктар Шоць*)

■ Асобныя сябры выбаркамаў не зьяўляліся грамадзянамі Беларусі. (*Койданава*, *Чкалаўскі ўчастак №6*, назіральнік *Аліна Дуброўская*)

■ У час галасавання сябры выбаркаму паказвалі выбаршчыкам, дзе трэба ставіць адзнаку і нават самі ставілі адзнаку ў бюлетэні. (Менск: *Фрунзенскі раён*, *участак №19*, назіральнік *Г.Туміловіч*; *Ленінскі раён*, *участак №31*, назіральнік *Мікалай Капарыха*)

■ Галасавалі неграмадзяне Беларусі. (Менск, *Фрунзенскі раён*, *участак №33*, назіральнік *Мікалай Беражкоў*)

■ Кіраўнікі і сябры камісіяў адмаўляліся адказаць на пытаньні назіральнікаў. (Менск, *Партызанскі раён*, *участак №6*, назіральнік *Сьвятлана Сачанка*; *Ліда*, *участак №38*, назіральнік *Уладзімер Хрышчанавіч*)

■ Камісія ў грубай форме не дапускала кантактаў і размоваў выбаршчыкаў з назіральнікамі. (Менск, *Партызанскі раён*, *участак №4*, назіральнік *Таццяна Цяцёркіна*)

■ Выбаршчыкі знаходзілі ў сьпісах для галасавання прозьвішчы сваіх памерлых сваякоў. (Менск, *Савецкі раён*, *участак №46*, назіральнік *Ліда Крыўцкая*)

■ Пры падліку бюлетэняў назіральнікаў не дапусьцілі да месца падліку на 6-10 мэтраў. Сябры камісіі сталі шчыльна вакол стала і праводзілі падлік такім чынам, каб назіральнікі нічога ня бачылі і ня чулі. Гэта паведамлі ўсе назіральнікі.

3-4 верасня актывісты *Маладога Фронту* праводзілі кампанію па назіраньні за „датэрміновым галасаваньнем” у сталічных ВНУ. Нават паставілі намёт побач з выбарчым участкам для кругласутачнага назіраньня. Многія студэнты расказвалі ім, што адміністрацыя прымусіла іх галасаваць датэрмінова.

4 і 5 верасня ў *Віцебску* міліцыя затрымала *Уладзімера Плешчанку*, сябра *Союму Беларускага Народнага Фронту*, які стаяў у цэнтры горада з плякатам: „*Ідзіце на выбары і галасуйце супраць усіх!*” Патруль выклікалі актывісты каманды *У.Ганчарыка*, якія стаялі са сваім стэндам побач. Іх ня рушылі. На сп. *Плешчанку* склалі пратакол „за распаўсюджаньне незарэгістраваных выданьняў” (за выбарчыя ўлёткі).

3-5 верасня. *Пінск*. „Дзікае паляваньне” міліцыі і КГБ пачалося ў Пінску на мясцовы *Малады Фронт*. Узброены „калашнікавымі”, міліцыянты ўчынілі 3 верасня захоп пляцоўкі сябраў арганізацыі. На скрыжаваньні вуліц Завальнай і Касмадзямянскай *Ігара Салаўя* (18 гадоў), *Уладзімера Сыцэвіча* (18 гадоў), *Зьміцера Козела* (18 гадоў), *Генадзя Верамея* (17 гадоў), *Віталія Быка* (14 гадоў) абшукалі. У *І.Салаўя* знайшлі газэты „*Малады Фронт*” (1 шт.), „*Веснік*” (3 шт.) і „*Адкрытыя лісты да супрацоўнікаў міліцыі*” (3 шт.). Усіх адвезьлі ў Цэнтральны пастарунак па вул. Кірава, 53. Маладафронтаўцаў *Сыцэвіча* і *Верамея* гвалтоўна ўкінулі ў клеткі, а астатніх павялі на допыт да супрацоўніка міліцыі *Ермалаева*. Пасьля прыйшоў другі з КГБ і абвясціў, што маладафронтаўцы перад затрыманьнем разьбілі шкло ў краме „Санта”, паказаў цэглу з надпісамі „Белы легіён”, „Слава нацыі — сьмерць ворагу”, „Жыве Беларусь!” і абвінаваціў *І. Салаўя*. Астатніх юнакоў вызвалілі а другой гадзіне ночы. *І. Салаўя* прымушалі ўзяць справу аб пабітым шкле на сябе, але *Ігар* да гэтай справы ня меў дачынення і адмовіўся. Загадаўшы прыйсьці раніцай, яго вызвалілі а трэцяй ночы.

Раніцай два кадэбэшнікі правялі допыт (без пратаколу), зноў спрабуючы прымусіць хлопца ўзяць „разьбітае шкло” на сябе, пагражалі зьбіць яго, лаяліся па-руску, пагражалі турмой. А 11-й гадзіне яго адпусцілі, загадаўшы зноў прыйсьці. Калі наступным разам Ігар прыйшоў ў міліцыю з прадстаўніком БГК, кадэбэшнікі адмовіліся размаўляць зь ім і сказалі, што яны могуць быць свабодныя, а І.Салаўю яны прышлюць пошту. (*Паведамліў Алесь Голы з Пінску*)

4 верасьня. У Берасьці падчас датэрміновага галасаваньня фіксуецца шматлікія парушэньні заканадаўства. Назіральнікі называюць старшыняў тэрытарыяльных раённых выбарчых камісіяў у Кобрыве, Бяроза, Янаве, у Маскоўскім раёне Берасьця, якія адмаўляюцца прадстаўляць зьвесткі пра хад датэрміновага галасаваньня. У Лунінецкім раёне першы дзень датэрміновага галасаваньня прайшоў з грубымі парушэньнямі. Так у вёсцы *Ракітна* раніцай 4 верасьня на адчыненым выбарчым участку назіральнікі ня ўбачылі нікога з сяброў камісіі. Затое заўважылі стос выбарчых бюлетэняў, ахоўваць якія загадалі мясцоваму міліцыянеру. Высьветлілася, што акт аб атрыманьні гэтых бюлетэняў запойнены алоўкам, таму пра іхнюю дакладную колькасьць можна было даведацца толькі са словаў старшыні камісіі. Адчыніць скрыню для датэрміновага галасаваньня можна было нават не парушаючы афіцыйнай плёмбы.

На двух участках у Камянецкім раёне 4 верасьня прагаласавала амаль 5 адсоткаў выбаршчыкаў, што ўключаныя ў агульны сьпіс.

На некаторых участках, як адзначаюць назіральнікі, адкрыта распаўсюджваюцца агітацыйныя матэрыялы за А.Лукашэнку, большасьць зь якіх ня мае выходных дадзеных.

4 верасьня. У першы дзень папярэдняга галасаваньня ў Баранавічах на некаторых выбарчых участках прагаласавала больш за 100 чалавек. Праваабарончыя арганізацыі бесперапынна прымаюць скаргі ад грамадзянаў на тое, што іх прымушаюць галасаваць датэрмінова. Старшыня гарадзкой выбарчай камісіі **Міхаіл Якшук** адмовіўся даваць якія-небудзь зьвесткі пра хад папярэдняга галасаваньня, заявіўшы, што да 9 верасьня нічога нікому ўвогуле гаварыць ня будзе.

Афіцэры вайскавай часткі 61/732 паведамілі, што сальдатаў тэрміновай службы шыхтом павялі ў клуб галасаваць.

Супрацоўнікі гарадзкога аддзелу аб’яднаньня „Ахова” скардзяцца, што іх прымушаюць нават падпісвацца пад абавязальствам прагаласаваць датэрмінова.

Больш за 100 навучэнкаў Баранавіцкага тэхналягічнага тэхнікуму прагаласавалі (па іхных словах) па загаду адміністрацыі.

5 верасьня. *Горадня*. Вечарам супрацоўнікі газэты „*Пагоня*” ў сваёй рэдакцыі чакалі, калі прывязуць спэцвыпуск газэты, прысьвечаны перадыбарчай кампаніі. Сьледчы **Танкевіч** паведаміў рэдактару **Міколу Маркевічу**, што супраць газэты ўзбуджана крымінальная справа за абразу „прэзыдэнта”. Крымінальную справу ўзбудзіў намесьнік пракурора Горадзенскай вобласьці **Уладзімер Аніска**. Спэцвыпуск „*Пагоні*” меўся выйсьці накладам у 88 тысячаў асобнікаў. Адрукавана толькі 10750 экзэмпляраў, якія былі канфіскаваныя. Тады ж было канфіскавана і абсталяваньне, на якім рабілася газэта — чатыры кампутары.

Рэдакцыя „*Пагоні*” панесла велізарныя страты, бо загадзя заплаціла друкарні за паліграфічныя паслугі і завезла неабходную колькасьць паперы. Рэдактар „*Пагоні*” назваў такія дзеянні бандытызмам.

5 верасьня. На *Полаччыне* тых, хто датэрмінова прагаласаваў за Лукашэнку, частавалі гарэлкай. (Напрыклад, у вёсцы Мацюшы Полацкага раёну.) Налівалі гарэлку ня ўсім, а толькі тым, хто прагаласаваў за Лукашэнку. На адным участку гарэлка скончылася. Механізатары, што прыбеглі галасаваць, ледзь ні пабіліся з працаўнікамі выбарчай камісіі, палічыўшы, што тыя прыхавалі лукашэнкаву гарэлку.

■ У Наваполацку рабілі ўсё, каб зацягнуць людзей на ўчасткі датэрміновага галасаваньня. Работнікаў буйных прадпрыемстваў (Палімір, Нафтан) арганізаваным парадкам вывозілі на ўчасткі аўтобусамі.

5 верасьня. *Менск*. Падчас заняткаў на ганку Беларускага ўнівэрсітэту культуры сабраліся некалькі дзясяткаў студэнтаў розных ВНУ Менску.

Яны пратэставалі супраць дзеяньняў адміністрацыі ўнівэрсітэта. Студэнты напісалі пэтыцыю да рэктара ўнівэрсітэта **Ядзьвігі Грыгаровіч**, дзе патрабавалі спыніць парушэньні правоў студэнтаў і адмяніць закрыцьцё студэнцкіх інтэрнатаў з 7 па 11 верасьня і пазбаўленьня права галасаваць у нядзелю 9-га верасьня.

Я.Грыгаровіч пераконвала, што з інтэрнатаў не высяляюць і што галасаваць можна ў нядзелю. Але студэнты ўнівэрсітэту сьведчылі іншае: інтэрнаты зачыняюць, загадваюць іншагароднім студэнтам ехаць дадому, а ў Менску галасаваць датэрмінова.

6 верасьня. Паводле інфармацыі з вартых даверу крыніцаў, старшыням усіх выбарчых камісіяў далі ўказаньне, каб дно ў скрынях для галасаваньня прыкручвалася шрубамі — каб яго можна было адкрыць, не пашкодзіўшы пятака. Старшыні камісіяў перад складаньнем вынікавага пратаколу галасаваньня мусяць узгадняць лічбы з кіраўнікамі выканкамаў. А галоўныя „вертыкальшчыкі” ўсіх раёнаў краіны атрымалі чыстыя бланкі бюлетэняў.

Парушэньні выбарчага закону ў часе датэрміновага галасаваньня адразу набылі масавы характар. Так сябры выбарчых камісіяў у Валожынскім раёне Менскай вобласьці езьдзілі па вёсках з выбарчымі скрынямі ды прапаноўвалі ўсім галасаваць датэрмінова. У Горацкім раёне Магілёўскай вобласьці зьвольнілі з працы выкладчыцу *Людзьмілу Гушчу*, удзельніцу незалежнага назіраньня.

Дырэктар магілёўскага заводу „Трансмаш” **Чарткоў** загадаў, каб рабочыя прадпрыемства галасавалі датэрмінова. Штодня на прахадной заводу стаялі аўтобусы, якія адвозілі працаўнікоў на выбарчыя ўчасткі.

Галасаваць датэрмінова сваіх навучэнкаў прымусілі адміністрацыі Магілёўскай вучэльні бытавога абслугоўваньня, Магілёўскай прафвучэльні хімікаў і Палітэхнікуму.

Каардынатар незалежнага назіраньня ў Віцебскай вобласьці **Іосіф Навумчык** паведаміў: „Парушэньні закону ў тым, што людзей прымушаюць датэрмінова галасаваць паўсюль, ад маленькіх шпіталёў у Віцебскім раёне, да вялікіх калектываў (як Пэдагагічны ўнівэрсітэт, Тэхналягічны ўнівэрсітэт, Мясакамбінат, наваполацкія прадпрыемствы, віцебскі тэлевізійны завод „Віцязь” і інш.)”

6 верасьня. У *Рэчыцы*, на выбарчым участку №5, гарадзкая камісія, у складзе якой намесьнік старшыні Гарвыканкаму **Віталь Агаманчук** (гэта забаронена заканадаўствам), з нагоды дзіўнай заявы састарэлых выбарцаў, адлучыла ад участка незалежнага назіральніка **Зураба Барбакадзэ**.

На падставе розных надуманых прычынаў масава пачалі пазбаўляць акрэдытацыі назіральнікаў у Лоеве ды шмат дзе яшчэ. Тым часам у рэгіёне разгортваюць датэрміновае галасаваньне. У Сьветлагорску, напрыклад, начальнік міліцыі **Палтаран** загадаў сваім падначаленым галасаваць датэрмінова.

6 верасьня. У *Горадзенскай вобласьці* зафіксаваныя пастаянныя парушэньні падчас датэрміновага галасаваньня. У Наваградку ўлады актыўна перашкаджалі незалежнаму назіраньню за выбарамі. Студэнтаў тамтэйшага коледжу выклікалі ў пракуратуру, іх папярэдзілі, што выкінуць з коледжу, калі яны не адмовяцца ад назіраньня на выбарчых участках.

На горадзенскім участку №14, які месціцца ў інтэрнаце Гроднапрамбуду, старшыня камісіі **Ігар Зайчанка** паведаміў, што прагаласавала 300 выбаршчыкаў (усяго іх 1760). Аднак незалежны назіральнік даў іншыя лічбы: толькі за першыя два дні прагаласавала 468 чалавек і 6-га верасьня яшчэ 52. Ён заўважыў, што скрынка з бюлетэнямі апячатваецца аркушам паперы, які лёгка зьняць, не пакідаючы сьлядоў: прыклеіваецца ён не клеём, а клейкім алоўкам.

6 верасьня. Сярод тых, хто галасавалі датэрмінова, шмат студэнтаў. Гэта вынік адміністрацыйнага ціску з боку кіраўніцтва навуковых устаноў. У Беларускай ўнівэрсітэце культуры 5-га верасьня дэкан **Матульскі** выклікаў старастаў групаў і студэнтаў і казаў, што калі тыя не прагаласуюць датэрмінова, то іх усяроўна будуць высяляць, а інтэрнаты зачыняць.

Маладафронтавец **Аляксей Талстой** паведаміў пра ціск на студэнтаў Беларускага аграрна-тэхнічнага ўніверсітэту: „Там былі нашыя прадстаўнікі, што назіралі за датэрміновымі выбарамі. Да іх падыходзілі студэнты і казалі, што іх прымушаюць галасаваць датэрмінова. Яны прасілі абараніць іх.”

6 верасня. АМОН, парушаючы заканадаўства, не дазволіў **Таццяне Цяцёркінай** агітаваць на афіцыйна дазволеным месцы для агітацыі на праспекце Скарыны (ёсць такія каля спецыяльных тумбаў, што паставілі дзе-нідзе ў горадзе і дзе расклеіваюцца агітацыйныя афішы).

6 верасня. У Койданаве (Дзяржынску) капітан міліцыі **Ігар Царык** затрымаў сябра Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ **Аліну Дуброўскую**, якая раздавала выбарчыя ўлёткі на вуліцы, зацягнуў у пастарунак, дзе склалі пратакол „за распаўсюджванне незарэгістраваных выданняў”. У Койданаве у рабочы час масава на аўтобусах вывозілі рабочых галасаваць заранёў.

8 верасня. Уначы з 7 на 8 верасня актывісты **Маладога Фронту** правялі акцыю „Горад — наш!”. У 46-ці гарадах Беларусі вывесілі 150 Бел-Чырвона-Белых сыягоў. **Акцыя прысьвячалася гадзіне перамогі войскаў Вялікага Княства Літоўскага над расейцамі над Воршай.**

8 верасня па выбарчых камісіях ездзіў старшыня Ляхавіцкага райвыканкама **А.Сакун** і дакараў працаўнікоў камісіяў за малую колькасць прагаласаваўшых датэрмінова. (*Ляхавіцкая раённая камісія, назіральнік Ігар Лобан*)

8 верасня. Паводле артыкулу 52 Выбарчага кодэксу, бюлетэнь для галасавання выдаецца выбаршчыку „пасля прад’яўлення пашпарту або пасведчання асобы, якое яго замяняе”. Цэнтрвыбаркам даў афіцыйнае і антызаконнае тлумачэнне, што бюлетэнь можна выдаваць на падставе любога пасведчання, а ня толькі таго, што замяняе пашпарт. Гэткім чынам усе, нават замежныя грамадзяне, якіх часта ўносяць у спісы выбаршчыкаў, маглі прагаласаваць на выбарах прэзідэнта — трэба толькі паказаць любое пасведчанне з фота й пячаткай. Гэта не прававое рашэнне, груба парушае і Канстытуцыю, і Выбарчы кодэкс, і рашэнні Вярхоўнага Суду Беларусі.

8 верасня. Па ўсёй Беларусі адбыліся маштабныя агітацыйныя мерапрыемствы за А.Лукашэнку. Пляцоўку каля лядовага палаца ў Менску (вул. Прытыцкага) з раніцы пераўтварылі ў сапраўдны прапагандысцкі кірмаш. Паўсюдна агітацыйныя стэнды з перадвыбарчай праграмай Лукашэнкі, агітацыйныя плякаты на вокнах, дзвянях „палаца”. Мерапрыемствы, так званыя „восеньскія кірмашы” прайшлі ў большасці гарадоў Беларусі. Адзін з клеркаў Менгарвыканкаму прызнаўся, што абмежаваньняў у фінансаванні лукашэнкаўскага мерапрыемства амаль не было: з гарадзкога бюджэту выдаткоўвалі столькі сродкаў, колькі прасілі раённыя выканкамы. Нават школам загадалі набыць пэўную колькасць паветраных шароў, а бацькам ды навучэнцам — прыйсці дзеля стварэння масавасці. Гэтаму спрыяў і асартымэнт гандлёвых намётаў: вялікая колькасць сьпіртных напояў і прамысловы шырспажай. Кіраўнік менскай „вертыкалі” **Паўлаў** адмысловай пастановай дазволіў свабодны продаж алькаголю 8 і 9 верасня. 8 верасня ў Менску адбылося шоу расейскіх артыстаў эстрады, фінансаванае рускай нафтагазавай кампаніяй „Лукойл”.

8 верасня газета „*Народная Воля*” выйшла з белымі плямамі. Першы намеснік галоўнага рэдактара газеты **Анатоль Казловіч** тлумачыць гэта ўмяшаннем дзяржаўнага цензара ў прыватнай друкарні „Мэджык” — намесніка старшыні Дзяржкамдруку **Уладзімера Глушакова**, які сачыў за зместам публікацыяў „*Народнай Волі*”.

8 верасня. Незалежныя назіральнікі на 26-м выбарчым участку Менску зафіксавалі замену сургучовай пячаткі на скрыні з бюлетэнямі такзванага „папярэдняга галасавання”. Відавочна: уначы скрыню адчынялі. Назіральнікі падалі адпаведныя заявы ў пракуратуру і ў Цэнтарвыбаркам.

8 верасня. На *Магілёўшчыне* ўлады перашкаджаюць дзейнасці незалежных назіральнікаў. У ход ідуць любыя сродкі: ад абвінавачвання ў правозе наркотыкаў, да правак пратаколаў пра вылучэнне ў склад выбарчай камісіі.

Рэдактара незарэгістраванай газеты „*Панарама*” **Ігара Сімбірола** затрымалі міліцыянты, калі ён выходзіў з цягніка „Магілёў-Асіповічы”, па падазрэнні „ў перавозцы наркотыкаў”. У офісе раённай грамадзкай ініцыятывы „Незалежнае назіранне” адключылі тэлефон, і назіральнікі былі вымушаныя пераехаць у іншае месца.

Найбольш жорсткія меры да незалежных назіральнікаў былі ўжытыя ў Шклове (затрымалі каардынатора незалежнага назірання **Пятра Мігурскага**, ламаючы закон, забаранілі дзейнасць агітацыйных групаў і інш.).

8 верасня. На *Гомельшчыне* ўчастковыя выбарчыя камісіі распачалі нэўтралізацыю незалежных назіральнікаў. Раней пададзеныя пратаколы на спецыяльных блянках аб’явілі цяпер несапраўднымі. Старшыні камісіяў запатрабавалі перааформіць пратаколы накіравання на выбарчыя ўчасткі, каб яны былі напісаныя ад рукі альбо надрукаваныя на друкарскай машынцы (якія ўжо зніклі з ужытку) і на кожнага назіральніка асобна. Ад назіральнікаў грамадзкіх арганізацыяў, да таго ж, запатрабавалі пасведчанняў сяброў гэтых арганізацыяў. Калі назіральнік на ўчастку ў школе № 21 Цэнтральнага раёну Гомеля **Юры Варонежцаў** паспрабаваў патлумачыць старшыні выбарчай камісіі (дырэктару гэтай школы **Аляксандру Храмцоўскаму**), што такіх пасведчанняў няма наогул, што іх нідзе ня робяць з-за непатрэбнасці, той выклікаў на ўчастак нарад міліцыянтаў з аўтаматамі.

У *Светлагорску* назіральніка **Віктара Рудого** не дапусцілі на ўчастак №6 толькі таму, што ў пратаколе напісана беларускае слова „сябра”, а не расейская калька „член”.

8 верасня. *Менск*. Каля помніку *Янку Купалу* сабралася 25 юнакоў. Іх здымалі гэбісты з вокнаў аўтамабіляў, што стаялі непадаль. Потым да хлопцаў надышлі двое і сказалі прайсці за імі ў аўтобус „для праверкі дакументаў”. Не адчуваючы за сабой ніякай віны, хлопцы селі ў аўтобус. Нечакана ў некаторых з тых, што іх затрымлівалі, з’явіліся чорныя маскі на твары. Ніхто з „масак” не прадставіўся. Групу моладзі прывезлі ў Цэнтральны РАУС. Пачаліся „устаанавленні лічностей”. Забралі дакуманты, перапісалі прозвішчы і тэлефоны. Праз тры гадзіны непаўнагадовых адпусцілі. Капітан міліцыі **Малевіч** склаў на пэрта **С.Адамовіча** пратакол, не тлумачычы прычыны затрымання. Траіх з затрыманых жорстка збілі і адпусцілі толькі ўвечары. Гэтак цяпер ёсць.

* * *

9 верасня. *Гомель*. Звыш сотні заяваў пра парушэнні выбарчага заканадаўства падчас выбараў перадалі ў пракуратуру Гомельскай вобласці незалежныя назіральнікі. Аднак рэакцыі пракуратуры не было. Без належнага рэагавання засталіся нават такія факты, як запаўненне выніковых пратаколаў галасавання яшчэ 8-га верасня. Пра гэта паведамлялі ў Рэчыцкую міжраённую пракуратуру з 4-га ўчастку назіральнікі **Аляксандар Зайцаў** і **Ўладзімер Пуціцкі**.

9 верасня. На *Магілёўшчыне* падчас назірання за выбарамі незалежным назіральнікам рабілі перашкоды: іх не пускалі на ўчасткі, адхілялі ад назірання альбо затрымлівалі. Перашкаджалі і журналістам мясцовых газэтаў „*Тыднёвік Магілёўскі*”, „*Дэ-факта*” і іншых незалежных выданняў. Кіраўнікі ўчастковых камісіяў заявілі, што рэдакцыя газеты павінна пісьмова выказаць намер сачыць за прэзідэнцкімі выбарамі. Пракурор *Алег Цімашэнка* пацвердзіў незаконнасць такога патрабавання, аднак Абласная камісія ўсё ж не пусціла журналістаў на ўчасткі.

Раніцай чацвёрта назіральнікаў з *Магілёва* заявілі, што на іхных участках замянілі скрыні і пашкодзілі плёмбы. Аднак кіраўнікі камісіяў апрадэставалі гэтыя факты і заявілі, што назіральнікі перашкаджаюць іхнай дзейнасці. Калі старшыням участковых выбарчых камісіяў прад’яўлялі пратаколы пра парушэнні Выбарчага кодэксу, яны патрабавалі адхіліць ад назірання ягонага складальніка, бо той „перашкаджае працы”. Былі выпадкі, калі назіральніка на нейкі час затрымлівалі, а потым вызвалілі.

Затрыманыя незалежных назіральнікаў практыкаваліся ня толькі ў Магілёве. Міліцыянты спынілі аўтобус з 15-цю жыхарамі Бабруйска, якія ехалі назіраць за выбарамі ў Глуск. Нібыта з мэтай праверкі дакументаў іх пратрымалі некалькі гадзінаў. У Шклоўскай пракуратуры назіральнікаў выклікалі на размову, цікавіліся, колькі яны атрымліваюць за такую дзейнасць і г.д. Марнавалі іхны час. У Шклове і ў Клімавічах былі створаныя найбольш неспрыяльныя ўмовы для працы назіральнікаў. Адметна, што ў гэтых раённых цэнтрах „вертыкаль” дасягнула самых высокіх паказчыкаў датэрміновага галасавання. У Шклове такім чынам „датэрмінова прагаласавала” 55% выбаршчыкаў, а ў Клімавічах больш як 50%.

9 верасня. Наваполацк. Выбары тут пачаліся з таго, што з участкаў выдалілі назіральнікаў.

9 верасня. Улады рэжыму забяжалі беларускія сайты, якія асвятляюць выбары прэзідэнта. Ніводзін з інтэрнэт-сайтаў, якія асвятлялі выбары, ня быў даступны ў Беларусі. Днём супрацоўнікі КГБ канфіскавалі спадарожніковую талерку, якая належыць міжнароднай карпарацыі *Эўрапейскія вясцальныя сеткі*. Адключаныя тэлефоны ў назіральнікаў, у офісах выбарчых штабоў, у сядзібах палітычных партыяў. Забяжаныя таксама мабільныя тэлефоны.

9 верасня. У Менску 8 і 9 верасня ўлады ўвялі „рэжым узмацнення”. Да сталіцы сыягнулі часткі ўнутраных войскаў.

За тры дні да выбараў прэзідэнта вакол Менску дадаткова размясцілі тры часткі ўнутраных войскаў, якія перадысцяжалі з Гомеля, Віцебска і Мар’інай Горкі. Ноччу па шашы на Менск калёнай на 40 кілёмэтраў ішлі бронетранспартёры з вайскоўцамі. Праз кожныя 50 мэтраў на вуліцах — міліцэйскія патрулі. Амонаўцы дэманстравалі хадзілі па праспекце Скарыны групамі. Увечары ўвогуле перакрылі праезд па праспекце.

У дварах дамоў размясціліся машыны і аўтобусы з салдатамі і „амонам”. Па перымэтру Цэнтральнай плошчы прагульваліся супрацоўнікі міліцыі ў цывільным, а на рагу праспекта Скарыны і вуліцы Леніна — амонаўскія патрулі.

Пад’езды да Менску патрулявалі супрацоўнікі Дзяржаўнаінспэкцыі разам з міліцыянтамі. Машыны з замежнымі нумарамі яны не прапускалі.

На чыгуначным вакзале і аўтавакзале — міліцыянты. Яны цікавіліся толькі маладымі пасажырамі. Іх на выхадзе спынялі, цікавіліся мэтай прыезду і правяралі дакументы. Юнакам з Баранавічаў міліцыянты прапанавалі выбіраць: ці самім вяртацца туды, адкуль прыехалі, ці некалькі гадзінаў адсядзець пад арыштам у міліцыі.

9 верасня. *Берасьце*. У памяшканьні, якое выкарыстоўваецца Берасьцейскім абласным штабам незалежнага назірання, былі адключаныя ўсе тэлефоны. У аб’яднаныя „Брэстабтгэлекам” паведамлілі, што адбылася звычайная аварыя на лініі і на аднаўленьне тэлефоннай сувязі спатрэбіцца некалькі дзён. Падчас датэрміновага галасавання і непасрэдна ў дзень выбараў неаднаразова змяняліся сьпісы выбаршчыкаў. Неабходнай інфармацыі ад выбарчых камісіяў назіральнікі не атрымлівалі, а на некаторых участках ім забаранілі працягваць сваю дзейнасць.

Інфармацыйная Камісія Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ і прэс-служба БНФ. Па матэрыялах Камісіі, СМІ, радыё, друку („Народная Воля”, „Наша свабода”, „Пагоня”, „Ніва”, „Права на Волю” і інш.)

ЗЬЕЗД ФРОНТУ

16 сьнежня 2001 года ў Менску адбыўся VII Зьезд Беларускага Народнага Фронту „Адраджэньне” і V Зьезд Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ.

Прыняты асноўныя накірункі адраджэнскай палітыкі на бліжэйшы час. Зь іх галоўнае:

— Дамագацца новых, нечарговых выбараў прэзідэнта пад пратэктаратам міжнародных арганізацыяў.

— Ажыццяўляць праграму *Беларуская Салідарнасьць*. (Кансалідацыя грамадства на аснове беларускіх нацыянальных каштоўнасьцяў і прынцыпаў дэмакратыі Беларускага Адраджэньня; змаганьне з дыктатурай за свабоду, незалежнасьць і справядлівы дзяржаўны лад у Беларусі.)

Старшынёй Фронту і Партыі абраны *Зянон Пазьняк*. Ягоняя намесьнікі: *Юры Бельнікі* (выконваючы абавязкі старшыні), *Сяргей Папкоў*, *Уладзімер Старчанка*.

БЕЛАРУСЫ ПАД АКУПАЦЫЯЙ:

Беларускі лёс

*Успамінае Надзея Адамаўна Вабішчэвіч
(Вёска Дубай на Столінічыне)*

Жылі мы пад Польшчай. Дзеці да 14-ці гадоў усе вучыліся. Калі каго-небудзь у школе не было тры дні запар, бацькам давалі штраф.

Калі бацькі хацелі, каб дзеці вучыліся далей у гімназіі, трэба было прыняць каталіцтва.

Дома гаварылі па-свойму, па-беларуску, а ў школе вучылі польскую мову. За тое, што мы гаварылі па-беларуску, польскія настаўнікі на нас сварыліся і называлі „мамелюкі-афрыканцы”.

У верасьні 1939 года прыйшлі рускія, бяз стрэлаў. Перад гэтым збег памешчык. Работнікі, прыслуга — засталіся.

Напачатку было ціха. Потым зімой у сьнежні, у саракаградусны мароз, пачалі вывозіць парабкаў за тое, што працавалі на пана (вялі гаспадарку панскую, даглядалі дом). Не давалі нават апрануцца. Прыходзілі ноччу і забіралі, у чым стаялі. А раніцай — усё ціха. Забіралі толькі ўначы. (З тых парабкаў потым ніхто не вярнуўся: памерзлі ў дарозе.)

Затым у адну ноч забралі дзьве сям’і панскіх ляснікоў. (Трафім Федарэц, жонка і дзеці; Адольф Жураўскі з жонкай і дзецьмі. У кожнай сям’і — ня менш пяці дзяцей.) Пасьля вайны ніхто зь іх не аб’явіўся, акрамя адной дачкі Федарца, якая трапіла ў Англію, там і жыве.

Пад вясну забралі ўладу Пратасавіцкага. Быў заможным (трымаў некалькі кароў, авечак, каня і інш.), — значыць „кулак”, па-іхнаму. Якая была ягоная віна — аніякая. Івана Саладуху, які быў упраўляючым у памешчыка, забралі аднаго, без сям’і (Пасьля вайны ён апынуўся ў Англіі. Пазьней ягонага сына Уладзімера НКВД закалола штыкамі.)

Панскіх кароў раздалі бедным і беззямельным, надзяліўшы іх зямлёй. Але большую частку кароў — парэзалі.

Панскі прыгожы вялікі дом стаяў асабняком. Да яго сьляня не дапускалі. Людзі й не хадзілі, бо баяліся.

У панскім доме зрабілі нешта, нахшталь санаторыя для расейскіх вайскоўцаў, якія ваявалі на Фінскай вайне. Рэзалі кароў карміць гэтых ваенных.

Пачалася вайна. Немцы прыйшлі на трэці дзень вайны. Яны прызначылі сваю адміністрацыю. За старасту людзі выбралі Сыцяпана Якубавіча Качаноўскага — добрага і сумленнага чалавека. А для падтрымкі парадку прызначылі некалькі маладых хлопцаў паліцаямі. Усё было ціха і спакойна. У сельскім савеце людзі знайшлі спіс тых, каго бальшавікі павінны былі выслаць у Сібір 23-га чэрвеня. Наша сям’я была адной зь першых.

10-га ліпеня прышоў карны атрад. Пачалі разьбірацца са сьпісамі „кулакоў” на вываз, шукаць дэпутатаў сельсавета. Час быў гарачы, людзі ў асноўным усе былі ў полі. Знайшлі толькі Міхаіла Суворава і ягонага 16-гадовага сына. (Сувораў быў рускім салдатам I-й Сусьветнай. Ажаніўся на беларускай дзяўчыне і застаўся на Беларусі.) Іх прымусілі капаць яму, а потым расстралялі. Я пасьвіла авечак недалёка і ўсё бачыла. Яшчэ расстралялі Вакулу Пруса, бо быў дэпутатам сельсавета. Як толькі карнікі сыйшлі, іх пахавалі. Пасьля гэтых расстрэлаў спадар Качаноўскі адмовіўся быць старастай. Тады немцы прызначылі Кірдыя. Гэты ўжо

выклікаў бацькоў, у якіх былі дзеці 14-15 год, і прымушаў пісаць расьпіску, што бацька аддаць дзіця ў Нямеччыну. Калі не — расстраляюць усю сям'ю.

Усіх дзяцей звалі ў Столін, у канюшню Радзівіла. Калі бацька прывёз мяне на гэтую канюшню, там было ўжо некалькі тысячаў дзяцей.

Праз некалькі дзён, 14 кастрычніка 1942 года немцы пагрузілі беларусаў ў вагоны на станцыі Горынь і павезлі ў Нямеччыну. Мне было тады 15 гадоў. У Нямеччыне я была ў лягеры Лібэк, працавала на фабрыцы Драгервек. Кармілі нас адзін раз у суткі, хлеб давалі тры разы на тыдні (панядзелак, серада, пятніца) па паўкілі. Ён быў з апілкамі і жалудамі, як гразь.

У 1945 годзе нас вызвалілі з лягера ангельцы. 15-га ліпеня, на Пятра, я была ўжо дома. Як вярнулася зь Нямеччыны, хутка вышля замуж за Лявона Цалевіча. Жылі добра. Мелі сына Міхася.

Калгасаў, памятаю, яшчэ не было. Іх пачалі арганізоўваць у нас у 1947-м. Сяляне ў калгасы ісьці не хацелі. І адразу пачаліся арышты НКВД тых, хто не хацеў ісьці ў калгасы. Прышлося і нашаму бацьку, Адаму Антонавічу Вабішчэвічу, уступіць у калгас, бо баяўся арышту. Забралі ўсе гаспадарчыя прылады і рыштунак. Хоць асабліва забіраць і не было чаго, бо ўсю скаціну забралі немцы.

Яшчэ ў 44-м прыйшлі ў вёску рускія і пачалі мабілізацыю ў Чырвоную армію беларускіх хлопцаў. Многія ісьці не хацелі, бо не хацелі ваяваць за Расею. Па лясках хаваліся „дзэерціры“ — гэта тыя, што не хацелі ісьці ваяваць за рускіх. Нічога кепскага насельніцтву яны не рабілі, і людзі да іх ставіліся нармальна.

„Дзэерціры“ з вёскі Дубай стварылі атрад з 13-14 чалавек. Узброены ён быў слаба. У 1945 годзе, ужо пасля вайны, атрад Уладзімера Саладухі высачылі і акружылі атрадамі НКВД. Адных пастралілі, а некаторых захапілі ў палон. (Уладзімера Іванавіча Саладуху, які не здаваўся НКВД, забілі і прыкалолі штыкамі да дуба. Сьцяпана Давыдоўскага, Івана Дубоўскага, Уладзімера Лысюка, Міхася Саладуху асудзілі на 25 гадоў. Яны вярнуліся з лягера ў вёску толькі пасля сьмерці Сталіна.)

Хто тады ўратаваўся, далучыліся да атрада Васіля Мацюха, Міхаіла Астроўскага і Вярэніча па мянушцы „Грыша“. Гэты атрад дзейнічаў на Століншчыне супраць саветаў. Вяскоўцы, якія жылі наўскрайку, вымушаныя былі карміць партызанаў, бо знаходзіліся паміж „нажніцаў“: НКВД і атрадаў „дзэерціраў“.

Атрад Мацюха быў больш жорсткім, асабліва пасля таго, як па даносу іх высачылі і забілі бацьку і двух братоў Мацюха. Даносчык быў вядомы, і потым Мацюх забіў яго і ўсю ягоную сям'ю. НКВД высачыў сувязнога атрада Мацюха Антона Давыдоўскага, які працаваў з маім мужам у кузьні. Іх абодвух схапілі і дапытвалі. Давыдоўскі сказаў, што прыводзіў карміць партызанаў Мацюха да нашага бацькі. Тады прыйшлі да нас.

К гэтаму часу я была замужам. Муж, Лявон Міхалавіч Цалевіч, быў кавалём, сынку нашаму было 2 гадкі. Бацька мой каля свайго дому пабудаваў кузьню і хату нам. Мы жылі хутарам за 2 кілёмэтры ад Дубаёў, таму да нас прыходзіў харчавацца Мацюх са сваімі людзьмі. І вось вясной 50-га прыйшлі да нас у дом НКВДзісты. Яны пачалі зьбіваць спачатку бацьку. Сястра Ніна закланіла бацьку і сказала, што гэта яна карміла „бандытаў“. Тады пачалі біць яе. Білі нагамі ў живот (засталася інвалідам 1-й групы). Бацьку зьбілі да страты прытомнасьці і ў сьвядомасьць ён так і не прыйшоў. (Потым, калі забіралі ўсіх, яго мёртвага кінулі каля дома.) Тады забралі сястру Ніну, майго мужа Лявона, швагра Антона Пятровіча Давыдоўскага, Міхаіла Лявонцёвіча Вярэніча, Аксінню Давыдаўну Пашкевіч, Агаф'ю Андрэяўну Каспяровіч. Бацьку, якому было 63 гады, пахавала мама і ў 60 гадоў засталася ўдавой.

Дом наш не канфіскавалі, бо ў ім жылі бацькі майго мужа, мой сыноч і трое сірот, бацька якіх загінуў на фронце.

Праз месяц забралі і мяне з стрэчнымі сёстрамі Вольгай Ляшкевіч, Валяй і Соф'яй Давідовіч, Ніну Рыгораўну Вярэніч і маю малодшую сястру Ганну Адамаўну Вабішчэвіч.

Калі мы сядзелі пад следзтвам у Пінскай турме (зараз у гэтым доме знаходзіцца Біацынавы завод), допыты праводзілі следчыя Плотнікаў,

Завідаў, Смірноў. Падчас допытаў нас білі, мы павінны былі прызнавацца ў тым, пра што нават уявіць не маглі. Напрыклад, што мелі сувязь з ангельскай разведкай. Асабліва катаваў следчы Смірноў. Ён заганяў іголку пад пазногці; на адным з допытаў ён падпаліў валасы на галаве у сястры Ніны. Яна вельмі моцна абгарэла.

30-га ліпеня 1950 года, на Ільлю, судзіла нас „тройка“. Бяз сьведкаў і адвакатаў. Мне прысудзілі 10 гадоў бяз права перапіскі і 5 год „паражэньня правоў“. Малодшай сястры Ніне — 25 гадоў і 5 гадоў гэтых „паражэньня правоў“, бяз права перапіскі. Самай меншай сястры Анюце — 10 гадоў і 5 год „паражэньня правоў“. Мужу майму — 25 гадоў і 5 год „паражэньня правоў“. На маё пытаньне „за што?“, следчы сказаў мне „за тое“, што я бачыла заходняе жыццё (маючы на ўвазе канцлягер).

Мой муж Лявон памёр у ГУЛАГу 29 студзеня 1951 г. Я ж на свабоду вярнулася ў жніўні 1956-га, да мамы і сына. Праз пару дзён вярнулася сястра Ніна.

Пасля вызваленьня людзі адносіліся да нас як да „ворагаў народа“. Я працавала даяркай. На перанос дома з хутара ў вёску старшыня калгасу сказаў: „Грошай ворагам народа не даём.“

Тады я прадала дом і паехала на цаліну. Вымушаная была зьехаць са мною разам і сястра Ніна.

Да гэтага часу я не атрымала рэабілітацыі, лічуся „ізьменьнікам родзіны“ (той, савецкай, якой, як быццам, ужо й няма).

(Запісаў Лявон Вабішчэвіч)

ГАСПАДА-ТАВАРЫШЧЫ, ІХНЯЯ ЭМІНЭНЦЫЯ І ВЫСОКАПРЭАСЬВЯШЧЭНСТВА

З пачаткам разбурэньня *Курапатаў* ад ліпеня 2001 году кіруючая структуры *Беларускага Народнага Фронту „Адраджэньне“* і ягонай *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ* тры разы зьвярталіся ў Савет Міністраў з патрабаваньнем адмовіцца ад будаўніцтва дарогі праз *Курапаты* і з прапановай іншага тэхнічнага вырашэньня (*лісты ад 7 жніўня, 25 верасьня, 22 кастрычніка*). Ні на адзін ліст не атрымана нават адказу.

Тым часам Грамадзкае аб'яднаньне „Хрысьціянская злучнасьць „Курапаты“ 5 лістапада зьвярнулася зь лістамі да кардынала **Казіміра Сьвёнтка** і Мітрапаліта **Філярэта** з просьбай дапамагчы прадухіліць разбурэньне *Курапатаў* і масавых пахаваньняў расстраляных.

Ні „ваша эмінэнцыя“, ні „ваша высокапрэасьвяшчэнства“ на лісты не адказалі.

П.Я.

ВЕЧНАЙ ПАМЯЦІ ЯЎГЕНА КУЛІКА

(31.X.1937 — 12.01.2002)

Беларускіх адраджэнцаў і беларускае мастацтва напаткала вялікая бядя; беларусы панеслі вялікую страту: памёр **Яўген Сяргеевіч Кулік**, слаўны беларускі мастак, адраджэнец, найадданейшы для Беларусі чалавек, асноўны аўтар Беларускага Дзяржаўнага Гэрбу „*Пагоня*“.

Яўген Сяргеевіч стварыў мноства графічных твораў у разнастайных тэхніках, аформіў дзясяткі беларускіх кніжак, зрабіў мастацкія рэканструкцыі шмат якіх беларускіх замкаў і помнікаў архітэктуры, рыхтаваў, афармляў і ўдзельнічаў у дзясятках беларускіх мастацкіх выставах, быў сябрам Саюзу Мастакоў Беларусі і мастацкай суполкі „Пагоня“, творцам і рухавіком адраджэнскай хвалі ў беларускім мастацтве, патрабавальныя яго знаўцам. Ён быў актыўным удзельнікам і

працаўніком на ніве беларускага нацыянальнага Адраджэння і беларускай палітыкі, уваходзіў ва ўсе Соймы Народнага Фронту, удзельнічаў у Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ.

Яўген Сяргеевіч Кулік памёр на 65-м годзе жыцця ад цяжкай хваробы. Гэта заўчасная сьмерць. Як шкода, што яна так рана забрала жыццё нашага сябра і творцы, крыштальна сумленнага чалавека. Цяжка ў гэта паверыць, зьмірыцца.

Ён жыў дзеля Беларусі і аддаў ёй сваё сэрца, талент і сілы. Ён адышоў — яе добры, адданы сын, — але заўсёды застаецца ў памяці Беларусі, бо стаў часткай яе гісторыі і змаганьня.

Выказваю глыбокае спачуваньне ад сябе і ад сяброў *Беларускага Народнага Фронту „Адраджэньне”* родным і блізкім, сваякам і сябрам Яўгена Сяргеевіча Куліка.

Няхай хараша прыме яго родная беларуская зямля, якую ён гэтак паважаў, шанаваў і любіў.

Зянон ПАЗЫНЯК

Старшыня Беларускага Народнага Фронту „Адраджэньне”

12 студзеня 2002 г., Вільня

ПРЭС-РЭЛІЗ

(на матэрыялах „Народнай Волі”, „Нашай Свабоды”, „Права на волю”, радыё Свабода і інш.; верасень 2001 г.)

■ 12 верасня Лукашэнка правёў кадравы перастаноўкі ў „прэзыдэнцкай” адміністрацыі. У выніку асноўныя пасады зноў аказаліся занятымі людзьмі з КГБ. Новым кіраўніком „прэзыдэнцкай” адміністрацыі стаў **Урал Латыпаў**. *Башир-кагэбіст* з самага пачатку эры Лукашэнка знаходзіцца побач з „прэзыдэнтам”. Да апошняга прызначэння Латыпаў служыў дзяржсакратаром Рады бясьпекі. На гэтую пасаду прызначылі **Генадзя Нявыгласа**, які раней кіраваў службай бясьпекі „прэзыдэнта”. Першым намесьнікам „прэзыдэнцкай” адміністрацыі стаў генэрал-маёр **Станіслаў Князеў** — *расеец, кагэбіст*. „Прэзыдэнцкая” адміністрацыя ўзмоцненая таксама адным пераводам з Савета міністраў. Пасаду намесьніка кіраўніка адміністрацыі, адказнага за кадры, заняў **Леанід Козік**. Раней ён меў гучны тытул — Паўнамоцны прадстаўнік прэзыдэнта — намесьнік прэм’ер-міністра.

Самай гучнай пасьлявыбарчай адстаўкай сталася замена кіраўніка „прэзыдэнцкай” адміністрацыі. **Міхаіл Мясьніковіч** няўзменна працаваў на гэтай пасадзе ажно з 1995 г. Яго безьліч разоў „адпраўлялі ў адстаўку”, але штораз ён утрымліваўся ў сваім крэсьле. Цяперашняя сінэкура ў ролі „памочніка прэзыдэнта па асаблівых даручэньнях”, відавочна, не задаволіць амбіцыяў Мясьніковіча. Па некаторых зьвестках, Мясьніковіч быў гатовы выставіць сваю кандыдатуру на прэзыдэнцкіх выбарах. Але на выбары пайшоў іншы „барацьбіт” ад намэнклятуры — тагачасны амбасадар у паўночных рэспубліках **М.Марыніч**. Нядаўна ён прагаварыўся, што, маўляў, на выбары мусіў ісьці няхта зусім іншы, але ў апошні момант ўсё пераігралі... Усьлед за Мясьніковічам з адміністрацыі адправілі двух ягоных намесьнікаў

— **Уладзімера Замяталіна** (першы намесьнік, ідэалёгія) і **Юрыя Сівакова** (кадры).

■ Дзяржсакратар ЗША **Колін Паўл** зрабіў заяву з нагоды 10-годдзя незалежнасьці Беларусі, дзе адзначыў, што „Беларусь можа ператварыцца ў адзінага ізгоя ў Эўропе”. Лукашэнка даў амэрыканцам дыхту. Ён публічна патлумачыў, што за 10 дзён да абнаrodваньня, тая заява ўжо ляжала ў яго на стале, „извлечённая из посольства США белорусской и российской разведкой”. Успамінаецца антрэпрыза некалі папулярнага дуэту Штэпселя і Тарапунькі. Штэпсель кажа: „Ведаеш, падчас вайны ў кожным нямецкім штабе было па аднаму нашаму шпіёну”. А Тарапунька: „А чаму ж тады вайна цягнулася столькі гадоў?”

■ У інтэрв’ю радыё *Свабода* **Васіль Быкаў** выказаў свае назіраньні пра беларускую „інтэлектуальную эліту”: „Пра інтэлігенцыю шмат напісана і сказана, у тым ліку і пра беларускую інтэлігенцыю. Я думаю, што ў цяперашніх умовах нават няма падставаў ўжываць гэты тэрмін. Калі ж гаварыць пра ВНУ, пра рэктараў нашых унівэрсітэтаў, дык гэта абсалютны парадокс. Гэтыя людзі не садзейнічаюць разьвіцьцю грамадства, не

спрыяюць адукацыі, гэта проста — людзі ахоўкі. І ўся іх дзейнасьць, ва ўсялякім разе вельмі шмат каго зь іх, накіраваная на ўмацаваньне дыктатуры. Тое самае можна сказаць пра праваслаўную царкву. У наш час вельмі многія інстытуцыі набылі адваротныя якасьці. Яны зьмянілі „плюс” на „мінус”. Яны з Добра (што было ў нашай гісторыі) пераўтварыліся ў Зло. Хаця грамадства гэтага не разумее, і гэта вельмі крыўдна.”

■ 19 верасня прадстаўнік прэзыдэнта ЗША **Ары Фляшэр** заявіў, што апошні дыктатар Эўропы скраў у беларускага народу ня толькі вынікі выбараў, але й магчымасьць вярнуцца на шлях дэмакратыі і

рынкавай эканомікі”. Ён назваў афіцыйныя вынікі выбараў „істотна сфальсіфікаванымі”. Паводле А.Фляшэра, прэзыдэнт Буш утэўнены, што Беларусь і яе народ могуць стаць часткай адзінай, свабоднай і вольналюбівай Эўропы.

■ Як паведамляе інтэрнэт-газэта Gazeta.ru, „амэрыканскія выведслужбы нядаўна пацьвердзілі факты сувязяў тэрарыста Бэн Ладана з расейскай мафіяй”. Амэрыканская газэта „Вашынгтон Таймс” паведаміла: ЦРУ вядома, што арганізацыя гэтага саудаўскага тэрарыста „Аль Каіда” набыла ў расейскіх мафіёзі кампанэнты зброі масавага зьнішчэньня. Бэн Ладэн працягвае атрымліваць ад расейцаў матэр’ялы для вытворчасьці хімічнай, бактэрыяльнай і ядзернай зброі. Былы супрацоўнік Дзярждэпартамэнту ЗША Лары Джонсан заявіў, што кантакты „Аль Каіда” з расейскай мафіяй узышлі на грунце наркагандлю. Расейцы спачатку займаліся выключна перапраўкай у Расею таннага афганскага опію. Потым пачалі пастаўляць экстрэмістам партыі зброі, а пазьней — кампанэнты зброі масавага зьнішчэньня. Праблемаў з транспартыроўкай няма, на мяжы шмат „вокнаў”. Камэнтатары даволі шырока трактуюць тэрмін „расейская мафія”, уключаючы ў яго „украінскія, малдаўскія і беларускія злачынныя групы”.

Валеры БУЙВАЛ

Беларускія Ведамасьці

Беларускае выданьне

У супрацоўніцтве зь Беларускай Выдавецкай Таварыствам ў Амэрыцы

Рэдакцыя: Зянон Пазыняк, Галіна Палачаніна

Адрас рэдакцыі: 02-017 Warszawa, Al. Jerozolimskie 125/127

тэл./факс: (+48 22) 628 76 73